

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

სპეკალი

რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი

№ 4

2011

ISSN 1987-8583

წოვა-თუმები ქართულ სოცოკულტურულ სამყაროში

წოვა-თუმების (ბაცებების) საკითხი არაერთხელ გამხდარა შესწავლისა და პოლემიკის საგანი სამეცნიერო ლიტერატურასა თუ პრესაში. ამ უნიკალური ხალხის შესახებ აკადემიკოსი ნიკო მარი XIX საუკუნის ბოლოს წერდა: *«...надо попасть к тушинам, которые являясь билингвами, рядом с усвоенным до степени родного грузинским, говорят на родном тушинском языке. Меня заинтересовало это равнодушие к языку своего племени, правда анекдотично малочисленного, которые помимо известности как прославленных сыроваров, чрезвычайно оригинальны по соединению образования с их пастушечьим бытом..., поголовно грамотного, в ряде случаев с высшим образованием»* [Марр, 1916: 13]. ეს შეფასება დღესაც აქტუალურია. მცირერიცხოვანი თუმები სიცოცხლისუნარი, განუმეორებელი სიმამაცისა და ფართო ინტელექტის მქონე, კანონმორჩილი, სახელმწიფოებრივად მოაზროვნე და მაღალი ზნეობის მქონე ხალხია. დასახელებული თვისებების წყალობით ისტორიული წოვათის თუმებმა (რა თქმა უნდა, თუმეთის მთელ მოსახლეობასთან ერთად) წარუშლელი კვალი დატოვეს თავიანთი სამშობლოს - საქართველოს - ისტორიაში.

ისტორიულად თუმები ცხოვრობდნენ საქართველოს ჩრდილო-აღმოსავლეთის მთიანეთში ოთხ საზოგადოებაში: წოვა, გომეწარი, პირიქითი, ჩაღმა; მათგან *წოვები* და, ნაწილობრივ, *პირიქითელები* მომთაბარე ცხოვრების წესს მისდევდნენ, რამდენადაც ოდითგანვე მათ სამეურნეო საქმიანობას წარმოადგენდა მეცხვარეობა. ამან განაპირობა წოვა-თუმების სოფლების გაშენება როგორც მთაში, ისე ბარში. მთაში მათ ჰქონდათ სოფლები: *ინდურთა, მოზართა, ეთელტა, ნაზართა, წარო, შავწყალა, საგირთა დანადირთა*, ბარში კი, *პანკისის ხეობაში: ომალო, ხალაწანი, ბაწარა, ბირკიანი და სხვა; ალვანის ველზე – ბახტრიონი, წიწალყურე, მუხროვანი, გურგალჭალა, ოთხთვალა, ალონი, ლაფანყურე და ბაიჩლაყურე*. სტიქიური უბედურებების გამო (1861 წელს წაილეკა წოვათის სოფელი *საგირთა*) მოსახლეობამ თუმეთიდან ნელ-ნელა ბარში

გადმოსახლება დაიწყო და ძირითადად ალენის ველზე, მდ. ალაზნის მარცხენა სანაპიროზე, დამკვიდრდა. ეს ადგილები ჭაობიანი იყო, ამიტომ XX საუკუნის დასაწყისში მათ ააშენეს პირველი გეგმიური სოფელი – *ალვანი*, რომელსაც შემდგომ *ზემო-ალვანი* დაერქვა, რამდენადაც მოგვიანებით აშენდა ჩაღმების სოფელი – *ქვემო-ალვანი*. წოვა-თუშები არიან მართმადიდებლები დღიდან საქართველოს გაქრისტიანებისა; ეწევიან საკუთარ სამეურნეო საქმიანობას (მეცხვარეობას), რაც მათ აძლევს საშუალებას, შექმნან იმდენი სიმდიდრე, რომ თვითონაც იცხოვრონ და სახელმწიფოს ხაზინაშიც შეიტანონ თავიანთი წვლილი.

თუშეთის სასაზღვრო ტერიტორიები (და არა მარტო თუშეთის, არამედ საქართველოში ყველა მიუვალი მთიანი ადგილებისა) პერმანენტულად ივსებოდა მოსახლეობით. ამის მიზეზს ნიკო მარი ხედავდა საქართველოს გეოპოლიტიკურ მდებარეობაში. მთაში ახლად შემატებული ხვდებოდა მცირერიცხოვანი მკვიდრი მოსახლეობა, რომელიც შესაბამის დახმარებას უწევდა მათ და აკვალთანებდა. საუკუნეების განმავლობაში საქართველოს მრავალრიცხოვანი მტერი უტევდა და მოსახლეობა იძულებული იყო, დამკვიდრებულიყო მთაში და იქიდან ეწარმოებინა მათ წინააღმდეგ ბრძოლები. ამ ომებში განსაკუთრებული სიმამაცით გამოირჩეოდნენ მთიელები, მათ შორის - თუშები. ისტორიამ შემოგვინახა ცნობები, რომელთა თანახმად, მტრის წინააღმდეგ წარმოებული ბრძოლების მონაწილეებად გვევლინებიან თუშები და აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა მთიელები (ხევსურები, ფშავლები, მთიულ-გუდამაყრელები და მოხევეები); აღსანიშნავია მეფე არჩილის (667–718 წ.წ.) და მეფე თამარის (XII-XIII ს.ს.) ლაშქრობები, ირანის შაჰების – შაჰ-თამაზისა (1657) და შაჰ-აბასის (1770) – წინააღმდეგ გამართული ბრძოლები, ბახტრიონის ბრძოლა (1659) და ასპინძის ბრძოლა (1770), ბრძოლები აღა-მაჰმად ხანის წინააღმდეგ (1795), კავკასიური ომი (1852), ყირიმის ომი თურქების წინააღმდეგ – ჩოლოკის ბრძოლა (1878) და სხვ. [Шавхелишвили, 2001: 38].

მეტად მნიშვნელოვანია ქართველების მონაწილეობა კავკასიურ ომში, კერძოდ, თუშების ფაქტორი იმამ შამილის დატყვევებაში. ბევრი „კეთილის მსურველი“ ამ

საკითხს იყენებს როგორც *ქვაკუთხედს* ქართველებისა და ჩრდილო-კავკასიელი მეზობლების დასაპირისპირებლად. ეს ძალზე მტკივნეული საკითხია ორივე მხარისთვის. ასეთ შემთხვევაში უნდა გავიხსენოთ „ლეკიანობაც“, როდესაც ჩვენი ჩრდილოელი მეზობელი ქვეყანას პერმანენტულად აყენებდა ზიანს: ანადგურებდა ქართულ სოფლებს, იტაცებდა ადამიანებსა და პირუტყვს; უნდა გავიხსენოთ დაღესტნელი ხანების საიდუმლო გარიგებებიც საქართველოზე ირანისა და თურქეთის თავდასხმების დროს და მათი როლი ამ შემოსევებში; მრავალი სხვა შეცდომის გახსენება შეიძლება, რომლებიც პერიოდულად იჩენდა თავს ორივე მხარეს და, რა თქმა უნდა, განპირობებული იყო სხვადასხვა მიზეზით. მნიშვნელოვანია, რომ ერთისათვის საქართველო სამშობლოა, მეორისათვის კი – მხოლოდ მეზობელი.

ჩემი ღრმა რწმენით, მთიელებისა და სხვა მეზობელი ტომებისთვის არასდროს დამდგარა წოვა-თუშების ვინაობის საკითხი; ყველასათვის ცნობილი იყო მათი ფესვები, მათი სულიერი სამყარო და მათი როლი საქართველოს ყველა საჭირბოროტო საქმეში. თვით წოვების ცნობიერებაში სხვა სამშობლო, გარდა საქართველოსი, არ არსებობდა და ამდენად, მათთვის ყველაზე ფასეული სწორედ მისი ინტერესების დაცვა იყო.

საქართველოს ისტორიაში არ მოიძებნება არც ერთი შემთხვევა, რომ წოვა-თუშები რომელიმე მხარესთან გარიგებაზე წასულიყვნენ საკუთარი კეთილდღეობის გამო. მათი მონაწილეობა ქვეყნისთვის მნიშვნელოვან მოლაპარაკებებში, პირადი კონტაქტები (თუშები დაახლოებულნი იყვნენ სამეფო კართან; მეფეების პირადი დაცვა, ძირითადად, თუშებისგან შედგებოდა) ყოველთვის ემსახურებოდა საქართველოს ინტერესებს. უნდა აღინიშნოს, რომ სამშობლოს შეგრძნება და მისი სიყვარული როგორც წოვა, ისე ჩაღმა თუშებში ისტორიულად ვლინდებოდა არა იმდენად ემოციურად, რამდენადაც პრაგმატულად.

ომების დროს თუშებისათვის პატრიოტიზმი ნიშნავდა სამშობლოს – საქართველოს – სადარაჯოზე დგომას, მისი საზღვრების დაცვას, მეფისა და სახელმწიფო მოხელეების

ერთგულებას, მთიელთა შორის ერთ-ერთი უძლიერესი ხალხის სახელის ღირსეულად ტარებას და ამ თვისებების შთამომავლობისთვის გადაცემას. თუშები სამართლიანად მიიჩნევდნენ, რომ ეს ყველაფერი შემდგომში გადაარჩენდა არა მარტო მათს ტრადიციებს, არამედ გაამაგრებდა მათს სულიერ რწმენას და არ მოარყევდა სამირკველს, რომელზეც სახელმწიფო დგას. სიმტკიცე, ზნეობრიობა, სამართლიანობა, სტუმართმოყვარეობა და ადამიანებთან ალალ-მართალი ურთიერთობა – ეს ის თვისებებია, რომლებიც დამახასიათებელია ზოგადად თუშისთვის – წოვა იქნება ის თუ ჩაღმა; ივანე ცისკარიშვილი წერდა: „... თუშები მეტად იშვიათად მარცხდებიან და მომხდური ყოველთვის დიდ დანაკლისს განიცდის, თუ მათ შეება ბრძოლაში... თუშებმა არაერთხელ დაუმტკიცეს მტერს თავიანთი უპირატესობა სიმამაცესა და სიმღიერეში, როგორი მრავალრიცხოვანიც არ უნდა ყოფილიყო იგი. თუ კარგად დააკვირდებით ამ მცირერიცხოვან ტომს, თქვენ დარწმუნდებით ჭეშმარიტებაში, რომ იგი შეიძლება დასახელდეს, როგორც ნიმუში პირადი და, შეიძლება ითქვას, არნახული სიმამაცისა... თუშები არასდროს არ კითხულობენ მომხდურის რაოდენობას – ბევრია იგი თუ ცოტა... მტრის პირველივე დანახვისთანავე ეტაკებიან მას... როდესაც სოფელს შემოესეოდა მტერი, ქალებიც კი თავიანთი სიმღერითა და შეძახილებით ამხნევებდნენ და მოუწოდებენ სიმამაცისკენ. კავკასიელთა არცერთი თემი არ სარგებლობს ასეთი სიმამაცის სახელით, როგორც თუშები. დაღესტანშიც კი დიდი პატივისცემით თხზავენ და მღერავენ სიმღერებს თუშთა გულად ჭაბუკებზე. თუშები – სახელოვნები თავის სიმამაცით, აგრეთვე განთქმულნი იყვნენ თავისი ერთგულებით საქართველოს მეფეებისადმი და შეადგენდნენ მათი პირადი დაცვის ამაღას და ყოველთვის ახლდნენ მათ საქმეთა საგმირონში“ [Цискаришвили, 1848: 7]. ძალზე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ბესარიონ ნიჟარაძე: „როდესაც სვანები აუჯანყდნენ მეფე თამარს, ... მან მოიხმო თუშები და გააგზავნა ისინი მათ დასაშოშმინებლად. სვანების დამორჩილების მიზნით თამარ მეფემ დატოვა თუშთა ერთი რაზმი სვანეთში“ [ნიჟარაძე, 1962: 148–149]. ზემო სვანეთის სოფ. უშგულის მიდამოებში დღემდე შემორჩენილია ტოპონიმები „თუშთა ნასახლარი“, „თუშების მთა“, „თუშების კოშკი“ და სხვ. [Шавхелишвили, 2001: 39]. საინტერესო შეფასებას აძლევდა თუშებს ა. ზისერმანი: «Тушины легендарный народ.

Им неизвестен страх; наверно потому, что они защищали свою собственную грузинскую землю; они из покон веков являются храбрецами. Они разумны, деловиты, бесстрашны и предупредительны» [Зиссерманн, 1879: 27].

მეტად საინტერესო ფენომენია თუშური მელოდიები. წოვებს (განსაკუთრებით – მამაკაცებს) ერთი თვისება აქვთ, რომლითაც გამოირჩევიან სხვა მთიელებისგან, თვით ჩაღმებისგანაც კი; ისინი ძალიან თავშეკავებულები და სიტყვამუნწები არიან ემოციების გამოხატვისას. თუმცა, თუშური მელოდიის მოსმენისას ემოციებს ვერ ფარავენ. თუშების მელოდიები ძალზე მარტივი და სადაა შესრულების მანერითა და ტექნიკით (სრულდება ნებისმიერ ინსტრუმენტზე, სალამურზეც კი). ერთი შეხედვით, თუშების მელოდიები შეიძლება ერთფეროვნადაც მოგვეჩვენოს, მაგრამ მუსიკოსები და თვითონ თუშები უდიდესი სიზუსტით აღიქვამენ ყველა ნიუანსს, ფაქიზად განასხვავებენ მათ. რაც შეეხება ამ სიმღერების თემატიკას, ნიშანდობლივია, რომ განსაკუთრებით ფართოდაა წარმოდგენილი ჰეროიკულ-პატრიოტული ჟანრი, რომელშიც ასახულია წინაპართა გმირობის ამბები, მათი ბრძოლა სამშობლოს დამპყრობელთა წინააღმდეგ (ეს მასალა დაცულია საქართველოს მუსიკალურ არქივში). თუშურ პატრიოტულ ბალადებში, როგორც წესი, წარმოდგენილია დასრულებული სიუჟეტი, რომელიც გადმოგვცემს გარკვეულ ამბავს (მაგ., ლეკების დამარცხებას სოფ. წაროსთან, დევდრის ანთას გმირობას დიდოელების შეპყრობაში, ბახტრიონის ბრძოლის ეპიზოდებს და სხვ.). აღნიშნულ ბალადებში სიუჟეტი ყოველთვის გამჭვირვალეა; გარდა ქართველი გმირი თავადების სახელებისა (ორბელიანი, ჩოლოყაშვილი, ერისთავი, ჩერქეზიშვილი და სხვ.), ჩამოთვლილია უბრალო ხალხის წიაღიდან გამოსული სხვა გმირების სახელები თუშეთის ყველა კუთხიდან: შველა შველაიძე, მეტი საღირიშვილი, დევდრის ანთა (წოვათიდან), შეთე გულუხაიძე, ზეზვა გაფრინდაული (ჩაღმებიდან) და სხვ. ისინი ბევრნი არიან და თითოეული მათგანი თუშეთისა და, საბოლოო ჯამში, საქართველოს გმირია.

თუშური პატრიოტული ბალადები ძირითადად ქრისტიანულ დღეობებზე

სრულდება (დადალობა, ათენგენობა, ლაშარობა, გიორგობა, ნათლისმცემლობა და სხვ.), რომლებიც დღემდე ყოველ წელიწადს ტარდება წოვათასა და მთათუშეთის ომალოსა და სხვა სოფლებში. მათ ლაიტმოტივად გასდევს თუშთა სიამაყე სამშობლოს სადარაჯოზე დაღუპული იმ გმირების გამო, რომლებმაც დაიცვეს მშობლიური მიწა და ასახელეს წინაპრები; იმავდროულად, გამოხატულია რწმენა, რომ კიდევ გაიზრდება მათი სადარი შთამომავლობა, რომელიც მრავალჯერ ასახელებს სამშობლოს – საქართველოს. აღსანიშნავია, რომ პატრიოტული სიმღერები სრულდება მხოლოდ ქართულად, ხოლო სიმღერები, რომლებიც ეძღვნება მხოლოდ ერთ რომელიმე გმირს, სრულდება წოვურადაც, ჩაღმურადაც და ქართულადაც. ნიმუშად მოგვყავს ერთი ამონარიდი XX საუკუნის სახელგანთქმული მთქმელისა და შემსრულებლის, მოსე შავხელიშვილის, რეპერტუარიდან:

„სახელოვანო ალგეთს ქალაქო,

შემოგამწკრივეთ ტალავრის გუნდი! (2–ჯერ)

ჩემო სამშობლო, წმინდა წმინდა ალაგო,

ვიბრძოდით შენთვის – კვლავ დაგიბრუნდით!..“ [\[1\]](#)

მშვიდობიან დროს თავის პატრიოტიზმსა და პასუხისმგებლობას სამშობლოს წინაშე თუშები ავლენენ ქვეყნის საკეთილდღეოდ დაუღალავი შრომით. წოვათისა და, ნაწილობრივ, პირიქითის მოსახლეობა მისდევს მეცხვარეობას. მაგ., XVIII-XIX საუკუნეებში ცხვრის რაოდენობა თუშეთში ზოგჯერ 250 ათასს აღწევდა. ცნობილია, რომ თუშური ცხვრის ჯიშის გამოყვანა ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნით თარიღდება [Рчеулишвили, 1953: 144]. განვლილი 20 საუკუნე გვიჩვენებს, რაოდენ დიდი შრომა და ცოდნა ჩაიდო ამ დარგის ჩამოყალიბებაში; ცხვრის მოვლა-გამრავლების გარდა, დამუშავდა ყველის გაკეთების უნიკალური ტექნოლოგია; ასევე განვითარდა ქსოვის ხელოვნება, რაც კარგ შემოსავალს აძლევდა არა მარტო

კონკრეტულ ოჯახს, არამედ სახელმწიფოსაც.

საქართველოს ისტორიულ ქრონიკებში არაერთი ცნობაა დაცული იმის შესახებ, რომ ქვეყნის ხაზინა დამპყრობელთა ხარკის გადახდის საშუალების არქონის გამო ვალს ცხვრის სულადობით ფარავდა; რომ თუშურ გუდის ყველს არაერთხელ დაუმსახურებია პრიზი საფრანგეთში გამართულ კონკურსებში; რომ აღმოსავლეთის ბაზარზე დიდი მოთხოვნილება იყო თუშურ მატყლზე, რომელიც თავისი ხარისხით კონკურენციას უწევდა უფრო განვითარებული ქვეყნებიდან შეტანილ მატყლს (თუშური მატყლისგან შეკერილი საბნები და ლეიბები იყო თბილი, მსუბუქი და გამძლე).

ქრონიკებში დაცულია ინფორმაცია, რომ თუშები თავიანთ დანაზოგს მართლმადიდებლური ტაძრების მშენებლობას ახმარდნენ. მეცხვარეობა ამ დანაზოგის გაკეთების დიდ საშუალებას იძლეოდა. ამდენად, საქართველოს ქალაქებსა და სოფლებში მრავალი ტაძარია მათი თანადგომით აშენებული: წმინდა გიორგის სახელობის ალავერდის ტაძარი, თეთრი გიორგი (თელავის მახლობლად), სამება (თბილისში), აღარაფერს ვამბობთ სალოცავებსა და ეკლესიებზე, რომლებიც აგებულია თუშეთის მთიანეთსა და ალვანის ველზე: ბერი სამება, ლაშარის ჯვარი, კოპალა, იახსარი, სამება, წმინდა გიორგი, ცხრაკარის ნათლისმცემელი, კვირაცხოველი, ღვთისმშობელი და სხვ.

ვფიქრობ, თუშების მამაცი ბუნება და მატერიალური დაწინაურება გახდა მათი დამოუკიდებელი ხასიათის ჩამოყალიბების მიზეზი. ისინი არასდროს ყოფილან დამონებულები, მათ არც სოციალურ ფენებად დაყოფა შეეხებია. ეს ხალხურ პოეზიაშიც არის ასახული:

„თუშთ არ იციან ვითარცა, ვინ არის მონა—ბატონი;

თვითონ არიან თავისი მბრძანებელიც და ბატონიც!“^[2]

თუშების წეს-ჩვეულებების შესახებ მნიშვნელოვანი ინფორმაციაა შემონახული

ლექსში „თუშეთის წმინდანები“, რომელიც ივ. ბუქურაულის კრებულშია დაბეჭდილი 1895 წელს; მასში საინტერესოაა წარმოდგენილი წმინდანების დალოცვის თანმიმდევრობა: პირველად უნდა ახსენო ჩვენი უფალი – ჩვენი შემქმნელი და დიდებული, შემდეგ – ნასისკარ გიორგი, როგორც უფლის სამყოფელის დამცველი და ყოველი ახალი დღის მაუწყებელი (ნასისკარ > ცისკარ-ი). მესამე ადგილზეა ბერი სამება – ეს წმინდა სალოცავი, რომელიც IV საუკუნით თარიღდება, დღემდე შემონახულია თუშეთის წოვათაში. ტრადიციულად ყოველ წელიწადს, აგვისტოს პირველ შაბათს, თუშები ადიან მოსალოცად იმ იმედით, რომ მათი ყველა თხოვნა და გულისნადები უფლის კარამდე მიაღწევს და მათი სურვილები უსათუოდ ასრულდება. ეს სალოცავი ერთი პირველთაგანია, რომელიც ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ აშენდა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში და ითვლება ყველაზე წმინდა და მადლმოსილ ადგილად. XVII საუკუნეში სოფ. ალონში (ახლანდელი ზემო-ალვანი) სამების ეკლესიის მშენებლობისას საძირკველში ჩატანებულ იქნა თუშეთის ბერი სამების ნიში. ამდენად, მასაც ასეთივე მადლმოსილ ეკლესიად მიიჩნევენ, როგორც ბერი სამებას. ამგვარი უძველესი ქრისტიანული ძეგლის წოვათაში არსებობა ეხმიანება ცნობას „ქართლის ცხოვრებიდან“, რომელშიც ნათქვამია, რომ, როდესაც წმინდა ნინო საქართველოს ეწვია მართლმადიდებლობის გასავრცელებლად, მას დახვდნენ კოლხები, ფხოველები, გუდამაყრელები და წობონები (წოვები). ლექსში უძველესი წმინდანების ჩამოთვლა ხდება მათი სულიერი ქველმოქმედების სიძლიერის მიხედვით: ლაშა-გიორგი – ჯარის წინამძღოლი, გმირი კოპალა – ურჯულოებისა და მტრების მომგერიებელი, ხახმატ-გიორგი – მოახლოებული საშიშროების ამრიდებელი, მაგეხ-გიორგი – მთების დამცველი, წმინდა თევდორე – ცოდვების მიმტვევებელი და მადლის გამცემი ავადმყოფთა, გლახაკთა და ცოცხალთათვის და წმინდა გიორგი, რომლის ძალაც იმდენად მადლიანი და კეთილისმთესველია, რომ მის კარზე ადამიანთათვის ყოველთვის მოიძებნება სარჩო და სანოვაგე.

უნდა საგანგებოდ აღინიშნოს ისიც, რომ წოვებისა და ჩაღმების მოსახლეობის

მეტყველებაში ძალზე დიდია საერთო ლექსიკური ერთეულების რაოდენობა, განსაკუთრებით დარგობრივ ტერმინოლოგიაში. წოვა–თუშურის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ენის კონსერვაციის წყალობით გრამატიკული მოდელები და სიტყათა მაწარმოებლები გვაძლევს საშუალებას, გამოვყოთ ამ დარგების ჩამოყალიბებისა და განვითარების მთავარი ეტაპები და, შესაბამისად, განვჭვრიტოთ, ზოგადად, თუშეთის საზოგადოების კულტურულ–ეკონომიკური განვითარების გზები.

ამრიგად, უდავოა, რომ წოვა–თუშეთს ისევე, როგორც თუშეთის ყველა რეგიონს, ისტორიულად დიდი ადგილი უჭირავს ქართული სოციო-კულტურული სამყაროს ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში.

[1] ეს სიმღერა ჩაწერილია კუსტარულ ფირფიტაზე; ტექსტი ინახება სტატიის ავტორის პირად საველე ჩანაწერებში; ჩაწერილია მოსე შავხელიშვილის ვაჟის – ნიკო შავხელიშვილისგან.

[2] ავტორის საველე მასალების ჩანაწერიდან.

ლიტერატურა

1. ბუქურაული ივ. თუშური ლექსები.მოამბე. №3.- ტფილისი,1895
2. ნიჟარაძე ბ. ისტორიულ–ეთნოგრაფიული სტატიები. ტომი. 1.-თბილისი,1962
3. Зиссерманн А. 25 лет на Кавказе (1841-1867).- Санкт-Петербург,1879
4. Март Н. К истории передвижения яфетических народов с юга на север Кавказа. Известия. ИИ.- Санкт-Петербург,1916
5. Рчеулишвили М. К истории овцеводства Грузии.- Тбилиси,1953
6. Шавхелишвили А. Тушины.- Тбилиси, 2001
7. Цискаришвили Ив. Записки о Тушети. Кавказ. 1848. №7.- 1848

საქართველოს "კავკასიური როლი" და რუსეთი: 1918-21 წლები და დღევანდელი

თავისი უმნიშვნელოვანესი გეოპოლიტიკური პოზიციისა და სტრატეგიული ეკონომიკური მდებარეობის გამო კავკასია ანტიკური ხანიდან მოყოლებული ყოველთვის იქცევდა მსოფლიოს დიდ სახელმწიფოთა ყურადღებას. აქ გადიოდა აზრეშუმისა და წარსული დროის სხვა მრავალი სავაჭრო გზა. რეგიონთან სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სახის ურთიერთობები ჰქონდა ისეთ დიდ სახელმწიფოებსა და იმპერიებს, როგორებიცაა: საბერძნეთი, სპარსეთი, რომის იმპერია, არაბეთის სახალიფო, მონღოლთა იმპერია, ოსმალეთის იმპერია და ა.შ. ამავე დროს კავკასიელ ერებს ყოველთვის ჰქონდათ საკუთარი ეროვნული ინტერესები, რომლებიც განაპირობებდნენ მათ დამოკიდებულებას როგორც ერთმანეთისადმი, აგრეთვე, რეგიონით დაინტერესებული დიდი სახელმწიფოების მიმართ. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ყოველთვის ეკავა მოწინავე პოზიცია კავკასიის რეგიონალური პოლიტიკის შემუშავების საკითხში.

საუკუნეთა განმავლობაში საერთაშორისო ურთიერთობების ფორმები იცვლებოდა, თუმცა, თითქმის უცვლელი დარჩა კავკასიელ ერთა ეროვნული ინტერესები. თუ გავითვალისწინებთ ამ ფაქტს და დავამატებთ იმას, რომ მეოცე საუკუნის პირველი მეოთხედის შეცდომები დღეს კვლავ აქტუალურია, ძალიან სასარგებლო იქნება უახლოესი ისტორიული წარსულის გაკვეთილების კარგად ცოდნა და გაანალიზება, რათა მიღებული დასკვნები გათვალისწინებული იქნას მიმდინარე საერთაშორისო ურთიერთობათა პროცესებში.

ამ თვალსაზრისით ძალზე მნიშვნელოვანია გაანალიზდეს კავკასიის პირველ რესპუბლიკათა ისტორია (1918-21). როგორც უმრავლეს შემთხვევაში, პატარა ერების ბედი მჭიდროდ არის დაკავშირებული მათ ურთიერთობებზე დიდ სახელმწიფოებთან. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან კავკასია ოკუპირებული იყო რუსეთის იმპერიის, მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო დაუნდობელი

იმპერიის, მიერ. თუმცა, მეფის რუსეთის დაშლის შემდეგ, 1917 წელს, კავკასიელმა ერებმა მოიპოვეს დამოუკიდებლობა. 1918 წლისათვის კავკასიაში ჩამოყალიბდა 4 სახელმწიფო: საქართველო, აზერბაიჯანი, სომხეთი და ჩრდილო კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სახელმწიფოთა მისწრაფებები ხშირად ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდა, მათ ჰყავდათ საერთო ჩრდილოელი მტერი, რომელიც არასოდეს შეეგუებოდა კავკასიის დამოუკიდებლობის იდეას და ყველა შესაძლო საშუალებით მაქსიმალურად შეეცდებოდა, ხელი შეეშალა რეგიონის თავისუფლებისა და ევროპულ ცივილიზაციაში ინტეგრაციისათვის.

კავკასიის ქვეყნების მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე საბჭოთა რუსეთი შეეცადა ქართული რეგიონის, აფხაზეთის, ოკუპაციას. 1918 წლის ზაფხულში საბჭოელებმა იქ გაგზავნეს “წითელ კაზაკთა” შენაერთები და წააქეზეს ადგილობრივი სეპარატისტები, რათა მათ გამოეცხადებინათ ე.წ. “აფხაზეთის საბჭოთა რესპუბლიკის” დამოუკიდებლობა. საქართველოს ხელისუფლება იძულებული გახდა, გადამჭრელი ზომები მიეღო და გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი გაგზავნა ბრძოლის ველზე. იმ დროისათვის რუსეთში მიმდინარეობდა სამოქალაქო ომი და საბჭოელებს არ შეეძლოთ დიდი რაოდენობით ჯარისკაცებისათვის მოეყარათ თავი აფხაზეთში. შესაბამისად, ქართველებმა გამოიყენეს შესაძლებლობა და გაათავისუფლეს მათგან აფხაზეთი. მოგვიანებით ბოლშევიკთა რეჟიმი ჩრდილო კავკასიაში შეიცვალა “თეთრი გენერლების” რეჟიმით, მაგრამ მათ მიერ კავკასიის რეგიონთან მიმართებით გატარებული პოლიტიკა უცვლელი დარჩა. 1919 წლის პირველ ნახევარში “თეთრებმა” იგივე სცადეს აფხაზეთში, მაგრამ, საბედნიეროდ, იმ დროისათვის ბრიტანული ჯარები იყვნენ განლაგებულნი საქართველოს ტერიტორიაზე და მათ უზრუნველყვეს კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარება [Документы... 1919: 91-107; მაზნიაშვილი, 1990: 60-114]. მსგავსი ისტორია 1918-1920 წლებში არაერთგზის განმეორდა ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე, მაგრამ, ერთი მხრივ, ქართული შეიარაღებული ძალები იდგა მოწოდების სიმადლეზე და, მეორე მხრივ, საბჭოთა რუსეთი იბრძოდა პოლონეთის, “თეთრი გენერლების” და სხვათა

წინააღმდეგ და არ შეეძლო საქართველოში დიდი რაოდენობით ცოცხალი ძალის მობილიზება.

საქართველოში შემოჭრამდე რუსეთს უნდა გადაეწყვიტა ჩრდილოეთ კავკასიის პრობლემა, რადგანაც ის უფრო ახლოს მდებარეობდა რუსეთთან და ბუფერული ზონის დანიშნულებას ასრულებდა სამხრეთ კავკასიისათვის. ქართველი და აზერბაიჯანელი პოლიტიკოსები განსაკუთრებით კარგად აანალიზებდნენ, რომ ძლიერი ჩრდილოეთ კავკასიის დამოუკიდებლობა სამხრეთ კავკასიის სამი რესპუბლიკისათვის დამცავი ფარი იყო და მათ ხელთ არსებული ყველა რესურსით უჭერდნენ მხარს “მთიელთა რესპუბლიკას”. საქართველოს რესპუბლიკის მეთაური, ნოე ჟორდანიას, ამის შესახებ თავის მემუარებში

წერს: *“...განსაკუთრებით ყურადღებას ვაქცევდით მთიელთა რესპუბლიკას, არ იყო ა რც ერთი შემთხვევა, მათ თხოვნაზე დახმარების შესახებუარი გვეთქვას. თებერვალში გვთხოვეს სამხედრო იარაღი, მთავრობამ დაადგინა: მიეცეს მათ ყოველივე, რაც სჭირ იათ სამხედრო საწყობიდან. არავისთვის ასეთი დახმარება არ გაგვიჩვეია. ჩვენ თვით ონ გვიჭირდა, სოფელ-*

სოფელ პატრონებს ვაგროვებდით, თითოში ორ მანეთს ვაძლევდით, ისე გვაკლდა სამ ხედრო მასალა, ამავე დროს მთიელთ ასე გულუხვად ვეხმარებოდით. რატომ? ცხადია რატომ, ამას მოითხოვდა ჩვენი ჩრდილო საზღვრების უზრუნველყოფა; ძლიერი, დამ ოუკიდებელი მთა იყო ჩვენი სიმაგრე, მოსკოვის წინააღმდეგ ამართული. მის არსებობ აში ვიყავით ყელამდე დაინტერესებული და ეს გვიკარნახებდა ჩვენს დამოკიდებულე ბას მასთან” [ჟორდანიას, 1990: 110-111]. ეს ამონარიდი არც ერთ დროში არ კარგავს თავის მნიშვნელობას და კარგად წარმოსახავს ჩრდილოეთ კავკასიის უმნიშვნელოვანეს როლს. მეორე მხრივ, აქ საქართველო კიდევ ერთხელ წარმოგვიდგება, როგორც რეგიონალური ლიდერი, რომელიც ეხმარება მეზობელ სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნებაში.

უფრო მეტიც, ამ მოვლენების პარალელურად მიმდინარეობდა პარიზის სამშვიდობო კონფერენცია, რომელსაც უნდა შეეჯამებინა პირველი მსოფლიო ომის

შედეგები და, ამასთანავე, გაერკვია რუსეთის მომავალი ცარისტული რეჟიმის დამხობის შემდეგ. პარიზში ქართველებმა, აზერბაიჯანელებმა და მთიელებმა დააარსეს გაერთიანებული კომისია, რომელიც ერთობლივი განცხადებებითა და დეკლარაციებით მიმართავდა სამშვიდობო კონფერენციას. 1919 წლის 23 ივნისის სამმა მეზობელმა სახელმწიფომ მოუწოდა კონფერენციას, რომ მას არ ეცნო რუსეთის უფლებები ჩრდილოეთ კავკასიაზე [Топчибашев, 1998: 58].^[1]

1919 წლის ზაფხულში ჩრდილოეთ კავკასია დაიპყრო “თეთრმა გენერალმა”, ანტონ დენიკინმა, და რუსეთი უშუალოდ მოადგა საქართველოსა და აზერბაიჯანის საზღვრებს. ამან აიძულა საქართველო და აზერბაიჯანი, 1919 წლის 16 ივნისს ხელი მოეწერათ სამხედრო-თავდაცვითი ხელშეკრულებისათვის, რომლის თანახმადაც, მათ ერთობლივი პასუხი უნდა გაეცათ მესამე სახელმწიფოს მხრიდან შესაძლო სამხედრო აგრესიისათვის. ამავე დროს, მხარეები თანხმდებოდნენ მათ შორის არსებული ტერიტორიული დავების არბიტრაჟის წესით მოგვარებაზე. შეტყობინება ამ ხელშეკრულების გაფორმების შესახებ გაეგზავნა კონფერენციის თავმჯდომარეს—საფრანგეთის პრეზიდენტ ჟორჟ კლემანსოს. ამ წერილში ქართველები და აზერბაიჯანელები აცხადებდნენ, რომ ხელშეკრულება მოქმედებაში არ მოვიდოდა იმ შემთხვევაში, თუ დენიკინი თავს არ დაესხმოდა სამხრეთ კავკასიას. ბრიტანელთა ჩარევით იმ ეტაპზე რუსეთის აგრესია შეჩერებულ იქნა.

როგორც ვხედავთ, “თეთრები” და “წითლები” ერთნაირად მტრულად იყვნენ განწყობილნი კავკასიის დამოუკიდებლობის იდეისადმი და კავკასიელ ხალხს ერთნაირად უწევდა ბრძოლა მათ წინააღმდეგ როგორც ბრძოლის ველზე, ასევე დიპლომატიურ სარბიელზეც. “თეთრებისა” და “წითლების” მიზანს მეფის რუსეთის პერიოდის საზღვრების აღდგენა წარმოადგენდა და კავკასია საკვანძო ადგილი იყო ამ მიმართულებით. ამ სამხედრო აგრესიათა მიზანი განისაზღვრებოდა, ერთი მხრივ, რეგიონის ოკუპაციით და, მეორე მხრივ, პარიზში მყოფი კავკასიური დელეგაციებისათვის ხელის შეშლით საერთაშორისო აღიარებისა

და “ევროპულ ოჯახში” გაწევრიანების საქმეში.

დასავლური ქვეყნებისათვის საქართველოსა და აზერბაიჯანის საკითხები 1918-21 წლებში და საზავო კონფერენციაზე ერთ, მთლიან საკითხად აღიქმებოდა, რომელიც, თავის მხრივ, მიბმული იყო ე.წ. “რუსეთის საკითხე.” ეს ორი ქვეყანა საერთაშორისო დონეზე ყოველთვის ურთიერთშეთანხმებით მოქმედებდა [ავალიშვილი, 1925: 112]. ორივე მდებარეობდა რუსეთის სამხრეთ საზღვარზე და რუსეთს ორივეს მიმართ ერთნაირი იმპერიული ზრახვები ჰქონდა. თუმცა, მათ სასარგებლოდ მოქმედებდა ის ფაქტორი, რომ ბაქო-ბათუმის ნავთობსადენი ძალზე მიმზიდველი იყო ევროპული ქვეყნებისათვის, შესაბამისად, ბაქოს დაკარგვის შემთხვევაში ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა და ბათუმის პორტი კარგავდა თავის მნიშვნელობას და, პირიქით, ბათუმის დაკარგვის შემთხვევაში ბაქოს ნავთობი მიუწვდომელი ხდებოდა დასავლეთისათვის. გარდა ამისა, ეს იყო “ერთა ლიგის” ხანა და დასავლეთისათვის მომგებიანი ჩანდა მისი საზღვრების აღმოსავლეთ მიმართულებით გაფართოება.

ყველაზე დიდ შემაფერხებელ ფაქტორს ამ პერსპექტიული პროექტებისათვის წარმოადგენდა კავკასიელი ერებისაკენ მიმართული რუსული საფრთხე და სწორედ ამიტომ ძალზე პროგრესული იყო, რომ ქართველები, აზერბაიჯანელები და მთიელები ურთიერთშეთანხმებულად მოქმედებდნენ. თუმცა, უდიდეს გამოწვევად რჩებოდა ამ ქვეყნებისათვის სომხეთი, რომელიც მოწყვეტილი იყო საერთო კავკასიურ პოლიტიკურ ორბიტას და დამოუკიდებელ საგარეო პოლიტიკას ატარებდა საკუთარი ამბიციების დასაკმაყოფილებლად. სომხეთი არ ეგუებოდა **Status quo**-ს ტერიტორიულ საკითხებში. ამ პატარა ერს ტერიტორიული პრეტენზიები ჰქონდა ყველა თავისი მეზობლისადმი (საქართველოს, აზერბაიჯანის და, განსაკუთრებით, თურქეთის მიმართ) [Армянский... 1919][\[2\]](#)

ამერიკელი კონგრესმენი, ვოლტერ მარიონ ჩენდლერიც, რომელიც შეერთებულ შტატებში საქართველოს, აზერბაიჯანისა და ბალტიისპირეთის ქვეყნების

დამოუკიდებლობის ოფიციალურ ლობისტად მუშაობდა [US Embassy...; Chandler, 1920], ამერიკიდან იტყობინებოდა, რომ მას წარმატების მიღწევის ძალზე მცირე შანსი აქვს, რადგანაც ის ამერიკაში ყოველ ნაბიჯზე აწყდება სომხეთის ლობისტების წინააღმდეგობას [Топчинашев, 1998: 55-56].

ასეთი დამოკიდებულება ანგრევდა ერთიან კავკასიურ პლატფორმას და ხაფაგის როლს ასრულებდა ყველა ერისათვის. მოგვიანებით სომხეთის პრეზიდენტი პოლიტიკურ ემიგრაციაში სინანულს გამოთქვამდა ამ უმწიფარი პოლიტიკის გამო, რომელმაც რეგიონი საბჭოთა ოკუპაციამდე მიიყვანა [Качазнун, 1927: 16-20].

ცხადი იყო, რომ ადრე თუ გვიან რუსული სამხედრო აგრესიის დრო მოვიდოდა და კავკასიის პატარა სახელმწიფოები საგარეო დახმარების გარეშე მასთან გამკლავებას ვერ შეძლებდნენ. სწორედ ამიტომ ეს ქვეყნები მიისწრაფოდნენ დასავლეთისაკენ და მიზნად დასავლური ცივილიზაციის წევრობას ისახავდნენ. ისინი პარიზის საზავო კონფერენციაზე ცდილობდნენ ანტანტის დიდი სახელმწიფოებისაგან დიპლომატიური და სამხედრო მფარველობა მოეპოვებინათ, მაგრამ გადამწყვეტი იყო “ერთა ლიგის” წევრობა, რომელიც, მისი წესდების თანახმად, წევრი სახელმწიფოების ტერიტორიული მთლიანობისა და უსაფრთხოების დაცვის გარანტიას იძლეოდა.

ლიგის სამიტი დანიშნული იყო 1920 წლის ნოემბრისათვის და საქართველომ აზერბაიჯანთან ერთად წევრობაზე შეიტანა განაცხადი. ეს იყო მათი გადარჩენის უკანასკნელი შანსი, მაგრამ 1920 წლის აპრილში რუსეთმა მოახდინა აზერბაიჯანის ოკუპაცია, ხოლო სამიტამდე რამდენიმე დღით ადრე — 1920 წლის ნოემბრის დასაწყისში — რუსეთის მიერ სომხეთიც იქნა ოკუპირებული. დასავლეთის ქვეყნები ფაქტის წინაშე აღმოჩნდნენ: მთელი კავკასია, საქართველოს გარდა, რუსეთის კონტროლქვეშ იყო მოქცეული, ხოლო საქართველო რუსეთის ჯარებით იყო გარშემორტყმული. 1920 წლის ბოლოსათვის საქართველო რეგიონში დარჩა მარტო და გარკვეულწილად დაკარგა თავისი გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მნიშვნელობა.

მიუხედავად ამისა, საქართველოს მორალური მხარდაჭერა ჰქონდა, მსოფლიოს სახელმწიფოთა უმრავლესობამ ცნო მისი დამოუკიდებლობა. ქვეყანას ჰყავდა დემოკრატიული წესით არჩეული პარლამენტი და მთავრობა, ჰქონდა იმ დროისათვის მსოფლიოს ერთ-ერთი მოწინავე კონსტიტუცია, აღიარებული იყო სახელმწიფოთა უმრავლესობის მიერ. თუმცა, ვერავინ ბედავდა შეეჩერებინა ჩრდილოეთიდან მომავალი უხეში სამხედრო აგრესია.

ერთა ლიგის სესიაზე საქართველოს წევრობის საკითხზე გამართულმა კენჭისყრამ შემდეგნაირი შედეგები აჩვენა: საქართველოს წევრობას მხარი დაუჭირა ათმა სახელმწიფომ, ათი წინააღმდეგი წავიდა და ოთხმა თავი შეიკავა. საქართველოს წევრობისათვის სჭირდებოდა 16 ხმა და, როგორც შედეგებმა აჩვენა, საკითხი ჩავარდა. რუსეთს აღარ გასჭირვებია 1921 წლის თებერვლიდან განუხორციელებინა “წითელი ოკუპაცია” საქართველოსა და მთელ კავკასიაში.

დღესაც გამოწვევები კავკასიელ ერთათვის თითქმის იდენტურია. ჩრდილოელი მეზობლის იმპერიული ამბიციები არ შეცვლილა და ამავე დროს კვლავ არსებობს გარკვეული გაუგებრობები რეგიონის სახელმწიფოთა შორის. შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ ისტორიის მოვლენები მეორდება.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რუსეთმა შეძლო კონფლიქტების ინსპირირება რეგიონში. უპირველეს ყოვლისა, რუსეთმა შეაიარაღა ოპოზიციური შენაერთები და განახორციელა მისთვის არასასურველი საქართველოს პრეზიდენტის — ზვიად გამსახურდიას — ხელისუფლების ძალადობრივი შეცვლა.

ამის შემდეგ რუსეთმა დაიწყო ტერიტორიული კოფლიქტების ინსპირირება, ხოლო მეთოდოლოგია და სტილი 1918-21 წლების აგრესიათა იდენტური იყო. რუსეთმა წააქეზა სამხრეთ ოსეთის ე.წ. “ნაციონალისტური მოძრაობა”, რომელიც სინამდვილეში რუსეთთან გაერთიანებას ითხოვდა, შეაიარაღა ისინი, დახმარება გაუწია ყველა სამხედრო საშუალებით და განახორციელა ამ რეგიონის სამხედრო

ოკუპაცია.

იგივე მოხდა აფხაზეთში 1992-93 წლებში, მაგრამ ახლა უკვე “წითელ კაზაკთა” შენაერთების ნაცვლად რუსებმა იქ გაგზავნეს “რუსი კაზაკები”. როგორც ვხედავთ, არაფერი იცვლება მრავალი წლის განმავლობაში. ასეულათასობით სხვადასხვა ეროვნების დევნილი იქნა გამოძევებული აფხაზეთში საკუთარი სახლებიდან.

90-იანი წლების დასაწყისში, სამწუხაროდ, კავკასიის რეგიონი არ იმყოფებოდა საერთაშორისო მეთვალყურეობის ქვეშ და ძალიან ცოტა ადამიანმა იცოდა მსოფლიოში “ქართული საკითხის” შესახებ, ამდენად, არავის შეეძლო შეეჩერებინა ეს ძალადობა. როგორც გვახსოვს, 1919-1920 წლებში ბრიტანული ჯარების საქართველოში ყოფნამ რამდენჯერმე გადაარჩინა საქართველო რუსეთის ჯარების შემოჭრისაგან. სრულმასშტაბიანი ოკუპაცია 1921 წელს განხორციელდა, მაშინ, როდესაც ბრიტანელებმა დატოვეს ქვეყანა. ამ ფაქტორმა ანალოგიურად იმოქმედა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ომების დროსაც. გამომდინარე აქედან, როგორც გამოცდილებამ არაერთხელ დაგვანახვა, ქართველებმა პროგნოზირებადი და არაპროგნოზირებადი მომავლისათვის უნდა იცოდნენ, რომ ევროპულ და საერთაშორისო საზოგადოებასთან სიახლოვე მნიშვნელოვანი დამცავი ფარია ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის. ევროპულ და ევრო-ატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაცია უნდა იყოს უმნიშვნელოვანესი პრიორიტეტი საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის უსაფრთხოებისა და ეკონომიკური განვითარებისათვის.

მიზნები, რომლებსაც 90-იანი წლების ძალადობრივი აქტები ემსახურებოდა, არ განსხვავდებოდა 1918-21 წლების მიზნებისაგან: ოკუპაცია და საბჭოთა კავშირის საზღვრების აღდგენა თუ არ მოხერხდებოდა, კავკასიის ქვეყნებისათვის ხელი უნდა შეეშალათ სახელმწიფო მშენებლობაში, ეროვნულ განვითარებასა და ევროინტეგრაციაში.

90-იანი წლების დასაწყისისათვის საქართველო საკმაოდ დასუსტებული იყო, ამასთანავე, მას აკლდა საერთაშორისო მხარდაჭერა. ამის გათვალისწინებით იმ

ეტაპზე რუსეთმა მოახერხა საკუთარი მიზნის მიღწევა და, გარდა ტერიტორიათა 20%-ის ოკუპაციისა, საქართველო ძალით შეიყვანეს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში. ეს უკანასკნელი რუსეთის ხელისუფლების მიერ საბჭოთა კავშირის მოდერნიზებულ ვარიანტად განიხილებოდა.

რუსეთი ჩართული იყო ჩეჩნეთის ომში. ჩეჩნეთი სერიოზულ ძალას წარმოადგენდა. რუსეთმა გადაწყვიტა, ჯერ საქართველოს გამკლავებოდა და შემდეგ მიბრუნებოდა ჩეჩნეთს. რუსებმა აფხაზეთის ომში ჩეჩნები საქართველოს წინააღმდეგაც გამოიყენეს. ეს იყო მეზობლებსა და ტრადიციულ მოკავშირეებს შორის ტიპური გაუგებრობის შემთხვევა. საქართველოს პირველ პრეზიდენტს— ზვიად გამსახურდიას — იდეალური ურთიერთობა ჰქონდა ჩეჩნებთან, მაგრამ მოსკოვის ჩარევით მისი ხელისუფლების დამხობის შემდეგ საქართველომ და ჩეჩნეთმა შეწყვიტეს თავიანთი პოლიტიკის კოორდინირება, რუსეთმა კი იმოქმედა პრინციპით “divide et impera”^[3]. ეს საბედისწერო შეცდომა დაშვებულ იქნა ორივე მხარის მიერ, რამაც საშუალება მისცა საერთო მოწინააღმდეგეს, მიეღწია თავისი მიზნებისათვის. მოვლენების მსგავსი განვითარება სამომავლოდ თავიდან უნდა იქნეს აცილებული. აფხაზეთის ომში საქართველოს მოწინააღმდეგის მხარეზე ჩეჩნების მონაწილეობის შემდეგ ჩეჩნეთმა ორი ომი გადაიტანა. თუ კავკასიის გული — საქართველო — დამარცხდება, მტერს გაუიოლდება რეგიონის სხვა ნაწილების დამარცხება.

XIX-XX საუკუნეების ქართველი პოლიტიკოსი და საზოგადო მოღვაწე, დამოუკიდებელი საქართველოს განათლების მინისტრი, გიორგი ლასხიშვილი, თავის მემუარებში იგონებს თავის დიალოგს XIX საუკუნის ბოლოს პოლიტიკურ გადასახლებაში, ციმბირში, მასთან ერთად მყოფ ერთ ჩერქეზ მოხუცთან: “...როგორღაც უხალისოდ მაძლევდა პასუხს და მეც თავი დავანებე. მერე ჩვენ გამოგვკითხა ვინაობა. როცა გაიგო, ქართველები ვიყავით, სიამოვნება გამოაცხადა . კარგა ხნის სიჩუმისმერე ამოიოხრა და თქვა:

-
*როცა კავკასიის მზე ჩაესვენა, მთელი ჩვენი ქვეყანა მაშინ დაიღუპა. მე ვიფიქრე—
შამილს გულისხმობს-მეთქი და ამიტომ რაღაც იმის შესახებ ვკითხე.*

-არა, ყმაწვილო, - მიპასუხა მოხუცმა, -

*მე შამილზე როდი მითქვამს. კავკასიის მზე საქართველო იყო. საქართველომ თავი და
აიღუპა და კავკასიაც თან გაიყოლია...”* [ლასხიშვილი, 1934: 38]

მოხუცი ჩერქეზი ამ სიტყვებში, რაღა თქმა უნდა, 1783 წელს გაფორმებულ
გეორგიევსკის ტრაქტატს გულისხმობდა, რომელმაც რუსეთს საქართველოსა და
მთელი კავკასიის დაპყრობა გაუადვილა, რასაც ჩრდილოკავკასიელი ერების
გენოციდი და დაუსრულებელი სისხლისღვრა მოჰყვა.

ამ ისტორიული გაკვეთილებისა და ქართველი პოლიტიკოსების პოზიციის
გათვალისწინებით გასაკვირი არ არის, რომ საქართველოს ყველა პრეზიდენტს კარგი
დამოკიდებულება ჰქონდა ჩრდილოკავკასიელ ერებთან. საქართველომ, როგორც
რეგიონის ლიდერმა თუ ცენტრალურმა სახელმწიფომ, ყოველთვის უნდა გაატაროს
მეგობრული პოლიტიკა ჩრდილოკავკასიელ ხალხთან მიმართებით და შემოიკრიბოს
ისინი კავკასიელი ერების თავისუფლების საერთო მიზნის გარშემო, რადგან, როგორც
ვხედავთ, ქართველი და ჩრდილოკავკასიელი ხალხის თავისუფლება მჭიდროდ არის
დაკავშირებული ერთმანეთთან.

რუსეთის ფედერაცია არაპირდაპირ, მაგრამ ასევე არის ჩართული აზერბაიჯანსა
და სომხეთს შორის არსებულ მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტში, რომელიც 1988 წელს
დაიწყო და დღემდე გრძელდება. მართალია, რუსეთმა პოსტ-საბჭოთა სივრცეზე
დაკარგა პირდაპირი კონტროლი, მაგრამ ამჟამად ის ცდილობს
მოიპოვოს კავკასიური სახელმწიფოების არაპირდაპირი კონტროლის უფლება.
კონფლიქტის მხარეებს შორის სამხედრო ბალანსის დაცვითა და ე.წ. “მედიატორეს”
როლის შესრულებით რუსეთი ორივე ქვეყნის კეთილგანწყობის მოპოვებას
ცდილობს. ეს არის XIX საუკუნის გავლენათა სფეროების შენარჩუნების პოლიტიკა,

რომელიც არქაულად გამოიყურება XXI საუკუნის საერთაშორისო პოლიტიკაში.

ისევე, როგორც 1918-21 წლებში, სომხეთის ფაქტორი დღესაც აფერხებს კავკასიურ ერთიანობას. თითქმის ყველაფერი უცვლელია: სომხეთი თურქეთს ედავება და მოითხოვს სომეხი ხალხის გენოციდის აღიარებას. მთიანი ყარაბაღის გამო სომხეთს ტერიტორიული კონფლიქტი აქვს აზერბაიჯანთან. ასეთი პოლიტიკის შედეგად სომხეთი დანარჩენი რეგიონისაგან ახდენს საკუთარი თავის იზოლაციას და ვერ ერთვება ისეთ საერთაშორისო პროექტებში, როგორებიცაა: კასპიის ზღვიდან ევროპისაკენ მიმავალი გაზსადენისა და ნავთობსადენის პროექტები; ჩინეთიდან ევროპისაკენ მიმავალი რკინიგზის პროექტი და მრავალი სხვა. ამავდროულად სომხეთი კარგავს მეზობლებთან სავაჭრო ურთიერთობების დამყარების შესაძლებლობას[4].

მეორე მხრივ, მეზობელ სახელმწიფოებს შორის გაუგებრობის არსებობა და თანამშრომლობის ნაკლებობა აფერხებს რეგიონის შემდგომ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ განვითარებას. ეს ასევე აფერხებს ქვეყანათა ევრო-ატლანტიკურ ინტეგრაციას და საშუალებას აძლევს ჩრდილო იმპერიას რეგიონის პოლიტიკაზე განახორციელოს გარკვეული კონტროლი.

ე.წ. “არქეოლოგიური პოლიტიკის” გატარება და ისტორიულ წარსულში დარჩენილ პრობლემათა ძიება და ამ პრობლემათა თანამედროვე პოლიტიკურ ურთიერთობებში შემოტანა საზიანოა მთელი რეგიონისათვის. XXI საუკუნეში ყველამ პატივი უნდა სცეს სახელმწიფოთა სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის საკვანძო პრინციპებს და კონცენტრაცია მოახდინოს სამომავლო განვითარებაზე.

მსგავსი თანამშრომლობის საუკეთესო პრეცედენტი საქართველოს, აზერბაიჯანისა და თურქეთის მიერ არის შექმნილი. სამი საუკუნის განმავლობაში აჭარისა და სამცხე-ჯავახეთის ქართული რეგიონები ოსმალეთის იმპერიაში შედიოდნენ. 1921 წლის ყარსის ხელშეკრულებით სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიების

უმნიშვნელოვანესი ნაწილი თურქეთს მიეკუთვნა [middle...]. საქართველო და თურქეთი უაღრესად მტრულად იყვნენ განწყობილნი ერთმანეთისადმი 1918-21 წლებში, რაც იმითაც გამოიხატა, რომ სამი წლის განმავლობაში ორჯერ იომეს ერთმანეთთან. თუმცა, დღეისათვის ისინი აღიარებენ ტერიტორიულ გადანაწილებაში არსებულ **Status quo**-ს და პატივს სცემენ საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებს. ამ სახელმწიფოთა შორის დამყარებულია მჭიდრო, მეგობრული ურთიერთობები; ისინი ერთობლივად ქმნიან საერთაშორისო სავაჭრო გზებს, ენერგომატარებლების დერეფნებს და ა.შ. თურქეთი ეხმარება საქართველოს თანამედროვე შეიარაღებული ძალების ჩამოყალიბებაში, ასევე საერთაშორისო დონეზე უჭერს მხარს საქართველოს ნატო-ში გაწევრიანებასა და მის ტერიტორიულ მთლიანობას.

მსგავსი ტერიტორიული დავა არსებობდა საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის 1918-21 წლებში კახის, ბელაქანისა და ზაქათალის რაიონებთან დაკავშირებით, მაგრამ დღეისათვის ამ ქვეყნებს საუკეთესო ურთიერთდამოკიდებულება აქვთ ერთმანეთთან. აზერბაიჯანი უმთავრესი ენერგომომწოდებელი და ინვესტორია საქართველოს ეკონომიკაში; ქვეყნებს ერთიანი მისწრაფებები აქვთ საერთაშორისო პოლიტიკაში, რაც გულისხმობს: სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის და ევროინტეგრაციის საკვანძო პრინციპებს. ისევე, როგორც 1918-21 წლებში, საქართველო და აზერბაიჯანი დანარჩენი მსოფლიოსათვის ერთიან პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სივრცედ აღიქმება. ერთმანეთის გარეშე ეს ქვეყნები კარგავენ თავიანთ გეოპოლიტიკურ და გეოეკონომიკურ შესაძლებლობებს და, მეორე მხრივ, ამ ურთიერთობათა შემდგომი განვითარება გაზრდის მთლიანად რეგიონის მნიშვნელობას. ამ ფაქტმა უბიძგა საქართველოს პრეზიდენტს, 2009 წელს ბაქოში განეცხადებინა, რომ საქართველოსა და აზერბაიჯანს არაფორმალური კონფედერაცია აქვთ შექმნილი [Saakashvili...2009].

თურქეთი-საქართველო-აზერბაიჯანის კავკასიური ხაზი არის მეზობელ ქვეყნებს შორის ისტორიული გაუგებრობების გადაჭრისა და თანამშრომლობის კარგი

მაგალითი. ამ სამეულში თავისი უმნიშვნელოვანესი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო საქართველოს საკვანძო ადგილი უკავია და მისი მონაწილეობის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა კავკასიის რეგიონში მრავალი საერთაშორისო პროექტის განხორციელება. რუსეთმა იმიტომ განახორციელა არაერთი სამხედრო აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ და დღესაც იმიტომ აქვს ოკუპირებული მისი რეგიონები, რომ აიძულოს საქართველო, შეცვალოს დასავლური საგარეო პოლიტიკური კურსი, რაც გამოიწვევს ზემოხსენებული სამკუთხედის — თურქეთი-საქართველო-აზერბაიჯანის — დაშლას და რეგიონზე სრული რუსული კონტროლის დაწესებას.

იმავე მიზეზის გამო საქართველოს აქვს ძლიერი მხარდაჭერა რეგიონის სხვა ქვეყნებისა და დასავლური სამყაროს მხრიდან. კავკასიელ ერთა კონსოლიდაცია და მათი ევრო-ატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაცია თავის გადარჩენის უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა პირდაპირი სამხედრო აგრესიის პირობებში. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველო იყო პირველი კავკასიური სახელმწიფო, რომელიც 1999 წელს გაწევრიანდა ევროსაბჭოში [Council...], აგრეთვე, მას მოწინავე პოზიცია უკავია ნატო-ში ინტეგრაციის თვალსაზრისით.

მრავალი ისტორიული ფაქტისა და გამოცდილების გათვალისწინებით რთულია რუსეთის იმპერიასთან თანამშრომლობა ძლიერი საერთაშორისო მხარდაჭერისა და მონიტორინგის გარეშე. რუსეთმა დაარღვია საქართველოს მეფესა და რუსეთის იმპერატორს შორის 1783 წელს დადებული გეორგიევსკის ტრაქტატი და 18 წლის შემდეგ, 1801 წელს, მოახდინა საქართველოს ოკუპაცია 117 წლით; ცარისტული რეჟიმის დამხობის შემდეგ საქართველომ მოიპოვა თავისუფლება და 1920 წელს ხელი მოაწერა საერთაშორისო ხელშეკრულებას საბჭოთა რუსეთთან, რომლის თანახმადაც რუსეთი აღიარებდა საქართველოს დამოუკიდებლობას, მაგრამ სულ რამდენიმე თვის შემდეგ რუსეთმა კიდევ ერთხელ დაარღვია საერთაშორისო შეთანხმება და მოახდინა საქართველოს ოკუპაცია (ამჯერად 70 წლით); აფხაზეთის ომის დროს ხელი მოაწერეს ცეცხლის შეწყვეტის 2 შეთანხმებას: 1992 წლის 3 სექტემბერის მოსკოვის შეთანხმებასა და 1993 წლის 28 ივნისის სოჭის შეთანხმებას, რომელთა თანახმად, მხარეებს უნდა

გაეყვანათ ჯარები და მძიმე არტილერია რეგიონიდან [აფხაზეთის... 2000: 85], მაგრამ ქართული მძიმე ტექნიკის გასვლის შემდეგ რუსებმა შეტევა დაიწყეს მძიმე აღჭურვილობის გარეშე დარჩენილ ქართველ ჯარისკაცებზე, რაც საბოლოოდ სოხუმის დაცემით დასრულდა; მიმდინარე ეტაპზე რუსეთი არ ასრულებს 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ ხელმოწერილ ე.წ. “ექვსპუნქტიან შეთანხმებას”, რომლის ძალითაც ის ვალდებულია, გამოიყვანოს ჯარები ქართული რეგიონებიდან და საერთაშორისო დამკვირვებლებს საშუალება მისცეს განახორციელონ სრულფასოვანი მონიტორინგი აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის მთელ ტერიტორიაზე. მიუხედავად ამისა, რუსეთი კვლავ აგრძელებს საქართველოს რეგიონების სამხედრო ოკუპაციას, რომლებიც საერთაშორისო დამკვირვების გარეშეა დარჩენილი.

ზემოაღწერილი ფაქტები რუსეთს გვიხასიათებს, როგორც არასანდო ქვეყანას, მაგრამ დღევანდელ საერთაშორისო პოლიტიკურ რეალობაში არსებული წინაპირობები საკმაოდ განსხვავდება 1918-21 წლებში არსებული მდგომარეობისაგან:

1. თუ 1919 წელს ამერიკელი კონგრესმენი — ვოლტერ მაირონ ჩენდლერი — აცხადებდა, რომ საქართველოსა და აზერბაიჯანის დამოუკიდებლობა მხარდაჭერას ვერ პოულობს აშშ-ში და, შესაბამისად, 1918-21 წლებში მან არც აღიარა კავკასიის სახელმწიფოების დამოუკიდებლობა, დღევანდელ ვითარებაში აშშ რეგიონის ქვეყნების მთავარი მოკავშირე და მათი ეროვნული ინტერესების დამცველია. საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის 2009 წლის 9 იანვარს გაფორმებული “სტრატეგიული თანამშრომლობის ქარტია” მყარ გარანტიას იძლევა ამ ურთიერთობათა შემდგომი განვითარებისათვის [US State... 2009].
2. თუ 1921 წლის დასაწყისში კავკასიის ქვეყნები მარტო იყვნენ დატოვებული რუსეთის პირისპირ, ახლანდელი მდგომარეობით რეგიონი მნიშვნელოვანი საერთაშორისო პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების საგანს

წარმოადგენს. რეგიონის ქვეყნები გაწევრიანებულნი არიან საერთაშორისო ორგანიზაციებში (გაერო, ეუთო, ევროსაბჭო და სხვ.), საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი ჩართულნი არიან ევროკავშირთან “აღმოსავლეთის პარტნიორობის პროგრამაში”, რომელიც უზრუნველყოფს ევროკავშირთან პარტნიორობის კიდევ უფრო გაღრმავებას და ევროკავშირის წევრობისაკენ კიდევ ერთი წინგადადგმული ნაბიჯია [European... 2009]. 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის დროს და ომის შემდეგ ევროკავშირის აქტიურმა ჩარევამ აჩვენა ევროპის რეალური დაინტერესება კავკასიის რეგიონით.

3. თუ 1920 წელს საქართველოს ერთა ლიგაში გაწევრიანებას მხარი მხოლოდ ათმა სახელმწიფომ დაუჭირა, დღეს საქართველოს გაცილებით მეტი მხარდამჭერი ჰყავს ნატო-საკენ მიმავალ გზაზე. ნატო-ს ბუქარესტის დეკლარაციაში ყველა წევრმა სახელმწიფომ ერთხმად განაცხადა, რომ საქართველო გახდება ნატო-ს წევრი [NATO... 2008]. ნატო-ში გაწევრიანება საქართველოსათვის შექმნის უსაფრთხოების გარანტიას, ხოლო, მეორე მხრივ, ეს რეგიონის სხვა სახელმწიფოებს გაუადვილებს ნატო-სა და სხვა ევრო-ატლანტიკური სტრუქტურებისაკენ მიმავალ გზას. ასეთ პირობებში ჩვენ მივიღებთ უსაფრთხო და დაცულ კავკასიას.
4. 2010 წლის სექტემბერში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო “რეზოლუცია იძულებით გადაადგილებულ პირთათვის სახლებში დაბრუნების უფლების აღიარების შესახებ მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ჩათვლით”. ეს მხოლოდ ჰუმანიტარული საკითხი კი არა, ერთგვარი რეფერენდუმი იყო მთელი ცივილიზებული კაცობრიობისათვის — აპირებდა თუ არა ის, შეგუებოდა რუსეთის მიერ წარმოებულ XIX საუკუნის პოლიტიკას. ევროკავშირისა და ნატო-ს ყველა წევრმა ქვეყანამ მხარი დაუჭირა ამ რეზოლუციას და გაერთიანდა საქართველოს მხარდასაჭერად. რუსეთის პოზიციას მხარი დაუჭირეს მხოლოდ ისეთმა ოდიოზურმა რეჟიმებმა, როგორებიც არიან: მუგაბეს რეჟიმი ზიმბაბვეში, ბაშირის რეჟიმი სუდანში,

ჩავესის რეჟიმი ვენესუელაში და ა.შ. [UN General ... 2010].

მოკლედ რომ ვთქვათ, მთელი ცივილიზებული კაცობრიობა საქართველოს პოზიციას უჭერს მხარს, ოდიოზური რეჟიმები — რუსეთს. მიმდინარე ეტაპზე რუს პოლიტიკოსებს არ სურთ გაიგონონ ცივილიზებული მსოფლიოს ხმა, თუმცა, ეს “ყრუ პოლიტიკა” სამუდამოდ ვერ გაგრძელდება, ადრე თუ გვიან მათ მოუწევთ ამ მოსაზრებების გათვალისწინება.

5. თუ 1918-21 წლებში თურქეთი უკიდურესად მტრულად იყო განწყობილი საქართველოს მიმართ, დღეისათვის ეს ქვეყნები ერთ-ერთი უმთავრესი მოკავშირეები არიან და ერთად აყალიბებენ თურქეთი-საქართველო-აზერბაიჯანის კავკასიურ ხაზს. ეს ხაზი ამარაგებს ევროპას აღმოსავლური ენერგორესურსებითა და ნედლეულით. ეს ფაქტი რეგიონს კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდის და უზრუნველყოფს მის განვითარებას.
6. 1918-21 წლებში კავკასიის ქვეყნების სახელმწიფოებრიობა ძალზე სუსტი იყო, რადგან ჯერ კიდევ ფორმირების პროცესში იმყოფებოდა, დღეისათვის კი სახელმწიფო დაწესებულებები ინსტიტუციონალურად გამართულად მუშაობენ და რეგიონი წარმატების მაგალითს აჩვენებს მსოფლიოს. მაგალითად: საქართველოში ადვილია ბიზნესის დაწყება და წარმართვა, ქონების რეგისტრაცია და სხვ. ამ თვალსაზრისით მსოფლიო ბანკის რეიტინგში საქართველოს მე-8, მე-12 და მე-2 ადგილები უკავია [Doing ... 2010]. ქვეყნის ასეთი შეუქცევადი განვითარება უმთავრესი წინააღმდეგობაა ჩრდილოელი მეზობლის იმპერიული ამბიციების გზაზე.

მიმდინარე ეტაპზე რუსეთის ხელისუფლება ყველა შესაძლო მეთოდით ცდილობს, საბჭოთა იმპერიის საზღვრები თუ გავლენის სფეროები ამა თუ იმ ფორმით აღადგინოს. რუსეთის პრეზიდენტმა, ვლადიმირ პუტინმა, 2005 წელს ხმამაღლა განაცხადა, რომ საბჭოთა კავშირის დანგრევა იყო XX საუკუნის ყველაზე დიდი გეოპოლიტიკური კატასტროფა [Putin... 2005] და ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე

შეუდგა “კატასტროფის” შედეგების “გამოსწორებას”. თუმცა, ისტორიამ მრავალგზის დაამტკიცა, რომ იმპერიებს არ შესწევთ უნარი, სამუდამოდ შეინარჩუნონ წარმატება; რუსეთის იმპერია ორჯერ დაინგრა XX საუკუნის განმავლობაში: პირველად, როდესაც ცარისტული რეჟიმი დაემხო და ფინელმა ხალხმა სამუდამო განთავისუფლება იზეიმა; მეორედ, როდესაც საბჭოთა კავშირი დაიშალა და პოლონელმა, ბალტიისპირელმა და მთელი აღმოსავლეთ ევროპის ხალხებმა მოიპოვეს თავისუფლება მოსკოვის გავლენისაგან. ადრე თუ გვიან ანალოგიური განთავისუფლება გარდაუვალია კავკასიელი ერებისთვისაც.

[1] ა.მ. თოფჩიბაშევი ხელმძღვანელობდა აზერბაიჯანის დელეგაციას პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე.

[2] Армянский вопрос перед Мировой Конференцией არის სომხეთის დელეგაციის მიერ პარიზის საზავო კონფერენციისადმი წარდგენილი ოფიციალური მემორანდუმი.

[3] დაყავი და იბატონე (ლათ.)

[4] სომხეთსა და რეგიონის სხვა სახელმწიფოებს შორის ასეთი დაძაბული ურთიერთობის პირობებში საქართველო რჩება ერთადერთ სასიცოცხლო დერეფნად, საიდანაც სომხეთი იღებს ენერგორესურსებს და ამყარებს სახმელეთო კავშირს როგორც ევროპის ქვეყნებთან, ასევე რუსეთთანაც. ეს კიდევ უფრო ზრდის საქართველოს მნიშვნელობას რეგიონში.

ლიტერატურა

1. ავალიშვილი ზ. საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-21 წლების

- საერთაშორისო პოლიტიკაში.- ტფილისი,1925
2. აფხაზეთის საკითხი ოფიციალურ დოკუმენტებში, 1989-1999. ნაწილი I. 1989-1995წწ.- თბილისი, 2000
 3. ლასხიშვილი გ. მემუარები.- ტფილისი,1934
 4. ჟორდანია ნ. ჩემი წარსული.- თბილისი,1990
 5. მაზნიაშვილი გ. მოგონებები.- თბილისი,1990
 6. Армянский вопрос перед Мировой Конференций.- Екаторинодар,1919
 7. Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии.- Тбилиси, 1919
 8. Качазнун Ов. Дашнакцутюн. Больше ничего делать!.- Тбилиси, 1927
 9. Топчибашев А.М. Письма из Парижа.- Баку, 1998
 10. Saakashvili. Azerbaijan and Georgia actually have informal confederation. Azeri Report. 2009.- May 21.- 2009
 11. Putin Deplores Collapse of USSR; BBC News. 2005, April
25. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4480745.stm>.- 2005
 12. Chandler W. M. Five Struggling Republics: Esthonia, Latvia, Lithuania, Azerbaijan and Georgia and Their Needs. New York Times, 1920 January 25.
<http://query.nytimes.com/gst/abstract.html?res=9D04E4D71F38E533A25756C2A9679C946195D6CF>.- 1920
 13. Council of Europe, Member States <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=47pays1europe&l=en>
 14. Doing Business, Economy Rankings 2010 <http://www.doingbusiness.org/rankings>.- 2010
 15. European Comission. Eastern Partnership Program. http://eeas.europa.eu/eastern/docs/eastern_partnership_article_bfw_en.pdf.- 2009
 16. Middle East Explorer. Treaty of Kars. <http://www.middleeastexplorer.com/Turkey/Treaty-of-Kars>
 17. NATO Bucharest Summit Declaration, 2008 April
3 http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm.- 2008
 18. UN General Assebly Resolution 10967. General Assembly Adopts Text Recognizing

Right of Return of Internally Displaced Persons throughout Georgia, Including Abkhazia and South Ossetia. New York. 2010 September

7 <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10976.doc.htm>. - 2010

19. US Embassy in Estonia, Walter Marion Chandler: Building the Legal Case for Estonia's Independence <http://estonia.usembassy.gov/root/pdfs/history-articles/walter-m.-chandler.pdf>
20. US State Department. United States-Georgia Charter on Strategic Partnership. 2009 January 9. <http://www.state.gov/p/eur/rls/or/121029.htm>. - 2009

ძველი ქართული ენის ლექსიკიდან: მანდა

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში განმარტებულია: "მანდ _ მაგავე ადგილს".

"ქართული სამოციქულო სიმფონია-ლექსიკონის" მიხედვით **მანდა** ზმნიზებად ძველ ქართულში ნიშნავს: "მანდ, იმ ადგილას, იქ".

როგორც წესი, **მანდა** არაა განმარტებული ძველი ქართულის არცერთ ლექსიკონში (მათ შორის ძველ ტექსტებს დართულ ლექსიკონებშიც). მიიჩნევენ, რომ მას უძველეს ძეგლებში დღევანდელი მნიშვნელობა ჰქონდა და, ამდენად, განსამარტავი არაფერია.

მხოლოდ ი. აბულაძის ძველი "ქართული ენის ლექსიკონში" არის **მანდა** მოხსენიებული: "**მანდა** _ მანდ", რასაც მოსდევს ორი საილუსტრაციო ნიმუში, რომლებშიც, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, **მანდას** სინამდვილეში სრულიად განსხვავებული შინაარსი აქვს.

"შუშანიკის წამებაში" არის ასეთი ადგილი: "და ჩუენ-ლა ამას განვიზრახევდით, მოვიდა ყრმაჲ ერთი და თქუა: "იაკობ **მანდა** არსა?" და მე ვარქუ: "რაჲ გინებს?" და მან მრქუა: "უწესს პიტიახში" [ძველი... 1963: 18]. **მანდა** სიტყვა ამ კონტექსტში არ არის განმარტებული ძეგლის სხვადასხვა გამოცემასა და, ასევე, საშუალო სკოლის სახელმძღვანელოს დართულ ლექსიკონებში, რადგან, ალბათ, მიიჩნევა, რომ **მანდა** თხზულებაში დღევანდელი მნიშვნელობით არის ნახმარი და მასზე საგანგებოდ შეჩერება არა არის საჭირო. მხოლოდ კორნელი კეკელიძემ ჩათვალა, რომ კონტექსტს უფრო შეეფერება "აქ" და არა "იქ". თხზულების მისეულ რუსულ თარგმანში ეს ადგილი ამგვარად ჟღერს: "Тут ли Яков?" [Кекелидзе= 1979: 60]

მართლაც, რატომ არ შეიძლება, ვარსკენის მიერ გამოგზავნილ კაცს ეკითხა:

"იაკობი აქ არის?" განა ეს უცნაურად ჟღერს?

ანალოგიური შემთხვევა გვაქვს "ვეფხისტყაოსანში":

"მოღან ხელქმნილსა გიჭვრეტდი კუბოსა შიგან მჯდომია,

მანდა ყველაი მასმია, რაცა შენ გარდაგხდომია" [რუსთაველი, 1966, 381].

1966 წელს ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით გამოქვეყნდა

"ვეფხისტყაოსნის" ტექსტი ვარიანტებითურთ. საანალიზო სტროფის სქოლიოში მითითებულია, რომ **მანდას** ორ ხელნაწერში (IY) ენაცვლება "აქა", ერთში (Z) "მე აქ", ხოლო **მანდა ყველაის** შვიდ ხელნაწერში (FJKLORT) ცვლის "მე აქა ყველა". ეს მონაცემები ჩვენი შემთხვევისთვის საგულისხმო ვარაუდის გამოთქმის შესაძლებლობას იძლევა: გამოდის, რომ V საუკუნეშიცა და შუა საუკუნეებშიც **მანდას** შეიძლებოდა ჰქონოდა "აქ" ზმნიზედის მნიშვნელობა.

ამ საკითხის გარკვევის მიზნით შევამოწმე ძველი ქართულის მრავალი ძეგლი, ბიბლიური ტექსტები, ქართული და ნათარგმნი თხზულებები. კონტექსტის მიხედვით **მანდას** მნიშვნელობის გარკვევა ზოგჯერ ადვილია, ზოგჯერ კი ჭირს, რადგან თითქოს ორივე მნიშვნელობაა დასაშვები (როგორც "აქ", ისე "მანდა"). ვნახოთ ამგვარი შემთხვევის რამდენიმე ნიმუში:

"ოდესმე მივიდოდა გზასა მოწაფეთა თჳსთა თანა. პოა ერთმან მათგანმან გზასა ზედა მცირედ ნედლი ცერცჳ და ჰრქუა ბერსა: მამაო, გნებავსა ადვილო ესე? მიხედნა მას ბერმან დაკვრეებულად და ჰრქუა: შენ დასდევ ეგე **მანდა**? და თქუა ძმამან მან: არა" [დვალი 1974: 21].

"შენ არცა **მანდა** დგომასა და ჩემსა საუბარსა ღირს ხარ" [გორგანი, 1962: 255, 28].
კაცმა რომ თქვას, ამ მაგალითს "აქ" უფრო შეეფერება, ვიდრე "მანდა".

ვნახოთ კიდევ ერთი მაგალითი "ვეფხისტყაოსნიდან":

"ეგრე უთხრა: "ამხანაგო, იყავ **მანდა**, მომიცდიდე,

წავალ თოკთა მოსახმელად, მწადსო, თუმცა ამოგზიდე" [რუსთაველი, 1966, 256]. განა ბუნებრივად არ ჟღერს: "აქ იყავი, მომიცადე"? მე ვფიქრობ, ამ შემთხვევაში "აქ" უფრო შესაფერისია, ვიდრე "მანდ".

"იწყო ხმოზად მისა: პავლე, პავლე! და ვითარ უკმოხედა მას და იცნა იგი, ჰრქუა მას: მელოდე **მანდა**, ვიდრემდის გარდამოვიდე" [მამათა...1975: 272].

სხვაგან უფრო ადვილია **მანდას** მნიშვნელობის გარკვევა, რადგან პირდაპირი დაპირისპირებაა **აქა** და **მანდა** ზმნიზედებისა:

1. "მიუძღვნ ღმერთი ამ[ა]თ **აქეთ** და **მანდა**" [ძველი... 1963: 101].
2. "ოდეს-იგი გამოხუდით სიმრავლე ქალაქისაჲ და ეძიებდით ღმერთთა მათ თქუენთა, ... მაშინ მე **მანდა** ვიყავ" [ძველი... 1963: 122 B). უფრო ძველ რედაქციაშია: "მაშინ მე **მუნ** ვიყავ".
3. "და მიხედოთ მას, რომელსა ემოსოს სამოსელი მბრწყინვალჳ, და ჰრქუათ: შენ დაჯედ **აქა** კეთილად, და გლახაკსა მას ჰრქუათ: შენ დეგ **მანდა**, ანუ დაჯედ ქუეშე ფერჯთა ჩემთა" [იაკ. 2,3]
4. "და ჰრქუა მას აბრაამ: შვილო, მოიკსენე, რამეთუ მიიღე კეთილი ცხორებასა შენსა, და ლაზარე ეგრევე – ძვრნი იგი. აწ ესერა (ესე) **აქა** ნუგეშინის-ცემულ არს და შენ **მანდა** იარები" [ლუკ. 16,25 C]. უნდა აღინიშნოს, რომ ასეა უძველეს, ადიშის, რედაქციაში. სხვა ხელნაწერებში (DEFGHIK) **მანდა** საერთოდ გამოტოვებულია და ბოლო ოთხ სიტყვას ცვლის "ხოლო შენ იტანჯები".

"მანდა" ზმნიზედის შესატყვისი არ არის ბერძნულში და, შესაბამისად, სხვა, მაგალითად, რუსულ და გერმანულ რედაქციებშიც. ქართველმა მთარგმნელმა, ეტყოზა, თავისი ინიციატივით, თვითნებურად ჩაუმატა "მანდა", რათა უფრო გამოკვეთილად გამოეხატა დაპირისპირება, კონტრასტი, მაგრამ შემდეგ, ჩანს, სხვა გადამწერებმა უფრო დაუახლოვეს ქართული მთარგმანი ბერძნულ ორიგინალს და

"მანდა" საერთოდ ამოიღეს.

ბუნებრივია, ძველ ტექსტებში **მანდა** მეტწილად სწორედ დღევანდელი მნიშვნელობით იხმარებოდა.

ვნახოთ რამდენიმე ნიმუში:

1. "ხოლო მე შორს ღათუ ვარ ჯორციტა, არამედ მახლობელ სულითა: და აწვე შემირაცხიეს, ვითარცა **მანდა** მყოფსა ესევეითარისა მისთვის, რომელმან საქმე იგი ქმნა" [I კორ. 5,3].
2. "ჰრქუა მას დედაკაცმან მან: რაჲ გნებავს, შემოვედ და მაუწყე მე, ხოლო მე **მანდა** არა მოვალ" [მოსხი იოანე, 1960: 36].
3. "ნუ შთაჰვარდები წყალსა მაგას შიდა, რამეთუ ბოროტ არიან მკეცნი ეგე, რომელნი იყოფიან **მანდა** შიდა" [წამებაი... 1941: 116].
4. "და საზღვართა მათთა ეგრისათა, ვიდრემდის იყვნენ **მანდა** ანუ განვიდენ **მანდით**" [ჯუანშერი, 1955: 240]. ერთ ხელნაწერში **მანდით** ზმნიზედას (რაც ნიშნავს "**მანდედან**") ენაცვლება **მანდათ**.
5. "მოდგა კარსა და მრქუა ჩუენ: "რაჲ გნებავს?" ჰრქუა მას კაცმან მან, რომელმან მიმიყვანა მე: "შემოსლვაჲ გუნებავს **მანდა**, განგულე და შემოვიდეთ". მიუგო კაცმან მან შინაგანით და ჰრქუა: "ვერვინ მათგანი შემოვალს ადგილსა ამას" [მოსხი იოანე, 1960: 60].
6. "წმიდანო მამანო, გუეუწყა სიწმიდისა თქუენისათჳს და ვცანთ **მანდა** ყოფად თქუენი და ფრიად გულკლებულ ვართ, რომელ არა ინებეთ ამას წმიდასა და სახელოვანსა მთასა მოსლვაჲ, რადთამცა თქუენი წმიდაჲ ლოცვაჲ მოგუელო. აწ ვევედრებით სიწმიდესა თქუენსა, რადთა მოხვდეთ და ერთგან ვიყოფებოდით" [ძველი... 1967: 57].
7. "აწ სახელი ჩემი შენ ძლით იგმოგვის სახლსა მაგას შინა და შენ **მანდა** ხარაჲ?" [ძველი... 1967:246].
8. "რწმუნებულნი თქუენდა საქმენი არა უდებ გიქმნიან, არამედ ესრეთ გილუწიან

თქვენ, ვითარმცა თვით **მანდა** ვიყვენით ჩუენ. ხოლო უფროდსდა ვინადთგან **მანდა** თქვენ შორის ყოფად ჩუენი სარწმუნო არს უკლებად, სრულ ყავთ ყოველი [დიდი... 1975: 88].

ახლა ვნახოთ ისეთი მაგალითები, რომლებშიც **მანდა** ზმნიზედას დღევანდელის საპირისპირო გაგება აქვს და "აქა" შეესატყვისება:

1. "მაშინ მოვიდა იესუ დაბასა მას, ... და ჰრქუა მათ: დასხედით **მანდა** ვიდრემდე მივიდე იქი და ვილოცო" [მათ. 26,36]
Kaḡ...sate **aṢtoà**.[\[1\]](#)
Setzt euch **hier**, bis ich **dort** hingehe und bete.
посидите тут, пока Я пойду, помолюсь там.
(ამ წინადადებაში ნახმარია **მანდა** და **იქი**. **მანდა** ნიშნავს "აქ", ისე შეუძლებელი იქნებოდა მეორე წინადადება: ვიდრემდე მივიდე **იქი** და ვილოცო).
2. "ჰრქუა მათ მოსე: დეგით **მანდა** და ვისმინო, რაჲ-ძი ბრძანოს უფალმან თქვენთჳს" [რიცხ. 9,8].
გელათურ რედაქციაში ეს ადგილი ოდნავ განსხვავებულია, მაგრამ ეს ჩვენთვის საინტერესო სიტყვას არ ეხება: "და მან თქუა მათდა მიმართ: დაადგერით თქვენ **მანდა** ღამე და მიგიგნე თქვენ საქმენი, რომელნიცა თქუნეს უფალმან ჩემდა მომართ".
ბერძნულში **მანდას** შესატყვისი წარმოდგენილია: StÁte **aṢtoà**, გერმანულ და რუსულ თარგმანებში კი ადგილის მიმანიშნებელი ზმნიზედები **აქა** ან **მანდა** საერთოდ არაა:
Wartet, ich will *hören*, was der Herr euretwegen befiehlt.
Постой, я послушаю, что повелит о вас Господь.
3. "ჰრქუა აბრაჰამ მონათა თჳსთა: დასხედით **მანდა** კარაულსა თანა და მე და ყრმაჲ ესე წარვიდეთ ვიდრე იქიმდე და თაყუანის-ვსცეთ და მოვაქციოთ თქვენდავე" [დაბ. 22,5]. ასეა A და S ხელნაწერებში. C და B ხელნაწერებში მას სინონიმური "აქა" ცვლის: "დასხედით **აქა**".

Kaq...sate **aŬtoà**

Bleibet mit dem Esel **hier!** Ich aber und der Knabe wollen **dorthin** gehen.

Останьтесь здесь с ослом, а я и сын пойдем туда.

4. "მოხუცებულთა მათ ჰრქუა: დადუმენით თქუენ **მანდა**, ვიდრემდე მოვიდე თქუენდა, და აჰა ესერა აჰრონ და ორ თქუენ თანა, უკუეთუ ვისმე ედვას საშჯელი, მივედინ მათა" [გამ. 24,14].

EsucŬzete **aŬtoà**

Befahl er den Ältesten: "Wartet **hier** af uns, bis wir zu euch zurückkommen!"

А старейшинам сказал: оставайтесь здесь, доколе мы не возвратимся к вам!"

5. "არიან ვინმე **მანდა** მდგომარეთაგანნი, რომელთა არა იხილონ გემოდ სიკუდილისად" [ლუკ. 9,27].

tîn **ide**

Es sind Einige von denen, die **hier** stehen.

Есть некоторые из стоящих здесь.

6. [\[2\]](#)შესძინოს უფალმან თქუმად ჩემდა მომართ" [რიცხ. 22:19 ოგელათ.]

Øpome...nate **aŬtoà**

Doch bleibt auch ihr diese Naht **hier!**

Останьтесь здесь и вы на ночь, и я узнаю, что to скажет мне Господь!

7. "ჰრქუა მოსე ძეთა გადისთა და ძეთა რუბენისთა: ძმანი თქუენნი ვიდოდთან ბრძოლად და თქუენ ჰსხდეთ **მანდა?**" [რიცხ. 32:6 გელათ.]

ka^ Ømeˤj kaqÁsesqe **aŬtoà**

Eure Brüder sollen also in den Kampf ziehen, und ihr wollt **hier** ruhig sitzenbleiben?

Братья ваши пойдут на войну, а вы останетесь **здесь**

8. "ჰრქუა იესუ მოწაფეთა თჳსთა: დასხედით თქუენ **მანდა** წუთ ერთ, ვიდრემდე მივიდე და თაყუანის-ვსცე" [მარკ. 14,32].
ეს ადგილი ლატალის ხელნაწერიდან არის დამოწმებული. სხვა ხელნაწერებში, მათ შორის ადიშურ რედაქციაშიც, **მანდა** არ გვხვდება. შესატყვის ადგილას იქ გვაქვს: "დასხედით აქა".

Kaq...sate **ide**

Setzt euch **hier**, bis ich hingehe und bete

Он сказал ученикам Своей: посидите здесь, пока я помолюсь

ეს მაგალითი მეტად საყურადღებოა. ჩანს, IX საუკუნის მიწურულისთვის, როცა ქართულ ოთხთავებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე ძველი ადიშის სახარება გადაიწერა, **მანდას** დღევანდელი მნიშვნელობით ხმარებას საფუძველი ნელ-ნელა ეცლებოდა (ბუნებრივია, თავდაპირველად ზეპირ მეტყველებაში, შემდეგ კი წერილობით ძეგლებშიც), რაკი ადიშის რედაქციის გადამწერმა იგი "აქა"-თი შეცვალა. საფიქრებელია, რომ იმ დროისთვის ზოგიერთი ძეგლის გადამწერმა ხელი არ ახლო **მანდას** და ეს ფორმა უცვლელად, ძველი სახით დატოვა, სხვებმა კი, **მანდას** ომონიმურ ბუნებას რომ შეცდომაში არ შეეყვანა მკითხველი, თავი აარიდეს ამ ორსახა ზმნიზედას და კარგად გაკვალული გზით ამჯობინეს ამ საკითხის გადაჭრა – ერთხელ და სამუდამოდ აქა დაამკვიდრეს.

ამ მხრივ მრავლისმეტყველია ერთი, შეიძლება ითქვას, სანიმუშო მაგალითი. გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერების შუხართისეული კოლექციის #4 ხელნაწერში, რომელიც მოიცავს "წმინდა იაკობ მოციქულის ჟამისწირვასა" და "წესს სიწმიდის განახლებისას", არის ერთი საკმაოდ ვრცელი მინაწერი, რომელიც მოთავსებულია 95-ე ფურცელზე, პირველი ტექსტის ბოლოს. იგი, ჩვეულებისამებრ, ნაწერის გვერდით, ფურცლის კიდეზე კი არაა, არამედ მოსდევს ძირითად ტექსტს. მასში საგანგებოდაა ხაზგასმული ჩვენთვის მეტად საინტერესო ინფორმაცია (პირველი სტრიქონის პირველი სამი სიტყვა ასომთავრულითაა დაწერილი, დანარჩენი – ნუსხურით): "წმიდანო მამანო, შემინდვეთ. ამის ჟამისწირვისა დედასა მრავალი განგებაჲ და ლოცვები და სიტყუები აკლდა თავითგან ვიდრე დასასრულამდე, ვითა მე ვიცოდე მოძღუართაგან და ჩემთა ჟამისწირვათა შინა ეწერა და ვერ დიად ჩემისა გულისაჲ იყო. ხოლო ვინ მაწერიებდა, მევედრებოდა ფრიად, რადთა რაჲ მაგას შინა სწერია, იგიაჲ ოდენ დამიწერეო. აწ იგიაჲ ოდენ დამიჩხრეკია დიად გულისკლებითა, ყოველი დაკლებულებჲა ჩემი შემინდვეთ, ღმრთისათჳს, და თქუნე ვითა გინა, ყავთ, გარნა ლოცვასა წმიდასა თქუნესა მომიკსენებდით მარადის. ოდეს ესე ჟამისწირვაჲ დაიწერა სინაწმიდას

ჯელითა იოანე ფრიად ცოდვილისა ზოსიმჴსითა დღეთა ოდენ ბოროტად მოხუცებულ-
ლებისა ჩემისათა სალოცველად ჩემდა და ყოველთავე ჩემულთათჳს, დასაბამითგანი
წელნი იყვნეს ქართულად ხ̄ფ̄ჰთ̄ და ქრონიკონი იყო ს̄ე̄. აწ კუალადცა გევედრები,
ყოველი დაკლებულებაჲ ჩემი შემინდვეთ, ღმრთისათჳს, და ლოცვასა წმიდასა
თქუენსა მომიკსენეთ მე, ფრიად ცოდვილი, და ყოველნი ზემოწერილნი და თქუენცა
ქრისტემან შეგიწყალენ ყოველნი ერთობით. ამენ" [მამათა... 1975: 272].

ეს მინაწერი მეტად მნიშვნელოვანია. ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ პირდაპირ
ასახელებს ძეგლის გადაწერის თარიღს – 985 წელს, თანაც, ორგვარი ხერხით:
 $ხ̄ფ̄ჰთ̄=6589_5604=985$, $ს̄ე̄=205+780=985$. მეორეც, ქებას იმსახურებს გადაწერის
დამკვეთის პოზიცია: იგი მოითხოვს, ავალდებულებს გადამწერს (ეს გადამწერი კი ამ
საქმიანობის დიდი სპეციალისტი იოვანე-ზოსიმეა): როგორც დედანში წერია, ისე
გადაწერე ტექსტი, არაფერი შეცვალო (მიუხედავად იმისა, რომ, ეტყობა, იოვანე-
ზოსიმესთვის დედნის ენა მოძველებული, ხოლო მასთან ერთად ზოგიერთი სხვა
საკითხიც მიუღებელი ყოფილა).

რა გამოდის? მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი ფორმა უკვე მოძველებულია
სალიტერატურო ენაში, ძველი ხელნაწერების გადაწერისას დამკვეთები ცდილობენ,
ამა თუ იმ სიტყვის ძველებური სახე შეინარჩუნონ და აიძულებენ გადამწერლებს,
უცვლელად გადმოიღონ პირველწყარო. ზოგი, ალბათ, არ ემორჩილებოდა ამ
ბრძანებისმაგვარ ვედრებას და, მიუხედავად დაჟინებული მოთხოვნისა (გავიხსენოთ,
რას ამბობს იოანე-ზოსიმე, "მევედრებოდა ფრიად" არაფერი შეცვალო), მაინც
თავისი თანადროული ფორმებით ცვლიდა მისი აზრით მოძველებულებს. არ უნდა
ვიფიქროთ, რომ ყველა დამკვეთი ასეთი კატეგორიულობით მოითხოვდა ძველი
ფორმების დაცვას. ასე ნელ-ნელა, თანდათანობით ძველი ახალმა შეცვალა. ეს ისეთი
პროცესია, მას რამდენიმე კაცის ძალისხმევა ვერ შეაჩერებს. ასე გაჩნდა, ვფიქრობ,
ლატალის ხელნაწერისეული **მანდა** სიტყვის მაგივრად ქართული ოთხთავის სხვა
რედაქციებში **აქა**. რაკი ერთმა გაბედა და უკუაგდო ძველი, მას სხვებმაც აუბეს მხარი.
პირველი ნაბიჯის გადადგმაა ძნელი, თორემ, როცა რაიმეს პრეცედენტი ჩვენ

თვალწინაა, მერე ადვილია მისთვის მიბადვა, წესიდან გადახვევა, მტკიცე ზღუდის მონგრევა. ეს მხოლოდ მწიგნობრობაში არ ხდება, ეს ცხოვრებისეული კანონია.

იშვიათად გვხვდება **მანდა**, რომელიც "მანდაურს", "იქაურს" აღნიშნავს: "მო-რად-ვიდეს ძმანი, მითხრეს ჩუენ **მანდა** იგი საქმჲ, რად იქმნა ნეტარსა მაგას და წმიდასა და დიდებულსა ქალაქსა იერუსალჲმს" [გამოცხადებად... 1946: 75].

ეს ფორმა სხვაგანაც გვხვდება: "და ჰრქუად მათ მოსე: დეგით **მანდა**, და ვისმინოთ რად ძი ბრძანოს თქუწნთჲს უფალმან" (რიცხ. 9,8 pb), მაგრამ, ვფიქრობ, ეს უკანასკნელი მხედველობაში არაა მისაღები, რადგან უფრო ბეჭდურ შეცდომას წა-აგავს ანდა უხეირო ორიგინალიდან არის გადმოღებული. ყოველ შემთხვევაში, წინა მაგალითი წესის მიხედვითაა ნაწარმოები, აქ კი იოტა ყოვლად გაუმართლებელია, ისევე როგორც სამი სიტყვის წინ ზმნაში: **ჰრქუად**.

"ვეფხისტყაოსანშიც" გვხვდება **მანდა** ზმნიზედისაგან ნაწარმოები **მანდაური** და **მანდით**: „რაცა იცი **მანდაური**, მოგვიწერე, გაამჟღავნე" [რუსთაველი, 1966, 1274]; „**მანდაურთა** მეომართა ანგარიში წვრილად გვინა" [რუსთაველი, 1966, 1273]; "ცეცხლსა, **მანდით** მოდებულსა, გული ჩემი ასადაგეს" [რუსთაველი, 1966, 138 H]. ზღრ. „ცეცხლმან **მანდით** მოდებულმან" (GR). ძირითად რედაქციაში კი იკითხება: „ცეცხლთა **შენგან** მოდებულთა". ყველა ამ ფორმას **მანდას** დღევანდელი გაგება მიესადაგება.

შევაჯამოთ ზემოთ ნათქვამი: ჩანს, ძველ ქართულში **მანდას** ჰქონდა როგორც **მანდ**, ასევე, შედარებით იშვიათად, მაგრამ მაინც, აქა ზმნიზედის მნიშვნელობა. როცა ენაში ერთი სიტყვა ორ სხვადასხვა ცნებას გადმოსცემს, ერთმანეთან შეუთავსებელს, აღრევა რომ არ მოხდეს, ეს ორსახოვნება უნდა მოიშალოს, მოისპოს. ჩვენს შემთხვევაშიც, ვფიქრობ, ასე მოხდა. ერთ სიტყვაში ჩადებული ორი ერთმანეთის საპირისპირო შინაარსის გასამიჯნავად **მანდა** ოდნავ სახეცვლილილი ფორმით, ბოლოკიდური ა-ს მოკვეციტ, ძველი შინაარსით შემორჩა ენას, ხოლო პირველი პირის სიახლოვის მაჩვენებლად ახალი სიტყვის შემოტანა ენაში საჭირო აღარ გამხდარა, რადგან მასში

ოდითგანვე იყო დამკვიდრებული სათანადო შინაარსის შემცველი ზმნიზედა აქა.

ჩანს, "მანდამ" უფრო მკვეთრად მას შემდეგ შეიცვალა მნიშვნელობა (აქ → იქ), როცა ხმარებიდან გავიდა მუნ და მისი ადგილი ნახევრად თავისუფალი დარჩა (იქი → იქ მთლად ვერ ფარავდა ხმარებიდან გასული მუნ ზმნიზედის ადგილს).

დავით ჩუბინაშვილის "ქართულ-რუსულ ლექსიკონში" [ჩუბინაშვილი, 1887] გვაქვს: "მანდ, მანდეთ ზზ მაგ ადგილს, nen= nfv= nelf\ მანდავე, მანდვე nfv ;t". რაც, კაცმა რომ თქვას, მიჰყვება ნიკო ჩუბინაშვილის ლექსიკონს [ჩუბინაშვილი, 1961], რომელშიც ჩვენთვის საინტერესო სიტყვა ასეა განმარტებული: **მანდ, მანდეთ** მაგ ადგილს (ითქმის 2 პირისად. ნახე აქ) [მათ. 26,36] nen= nfv= nelf". უნდა ითქვას, რომ მითითებულ ადგილას ოთხთავში სწორედ "აქ" იგულისხმება, nen= ამიტომ ამ შემთხვევაში nfv და nelf არ შეეფერება სინამდვილეს. ისე, მე ვფიქრობ, არცერთს არ ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ **მანდა** "აქ" ზმნიზედის ტოლფასია, თორემ ამას საგანგებოდ აღნიშნავდნენ.

რაც შეეხება კორნელი კეკელიძის ზემოთ ნახსენებ თარგმანს, ვფიქრობ, მან, ჩუბინაშვილებისგან განსხვავებით, სწორად გაიაზრა **მანდა** ზმნიზედის განსაკუთრებული ნიუანსი კონტექსტის შესაფერისად და შეგნებულად ამჯობინა **nen** მოსალოდნელ **nfv**-ს.

[1] აქ და ქვემოთ ბერძნული ტექსტის ნიუანსების გარკვევაში დახმარებისათვის მაღლობას მოვახსენებ პროფ. რ. გორდეზიანს.

[2] სხვათა შორის, "შუშანიკის წამების" ერთ-ერთ ვარიანტში (ხელნ. H_1370), მანდას ნაცვლად იკითხება სწორედ **მანდ** [ძველი ... 1963: 18].

ლიტერატურა

1. გამოცხადებაჲ წმიდათა ზაქარიაჲსი, სვეონისი და იაკობისი: კიმენი. II. / გამოსცა კ.კეკელიძემ.- თბილისი,1946
2. წიგნი გამოსლვათაჲ: „წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი“. I / გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ც. კიკვიძემ,1989
3. გორგანი. ვისრამიანი / ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ა. გვახარიამ და მ. თოდუამ.- თბილისი,1962
4. დაბ. წიგნი შესაქმისაჲ: „წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი“. I / გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ც. კიკვიძემ.- თბილისი,1989
5. დიდი სჯულისკანონი. / გამოსცეს ე. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშ-ვილმა, მ.
6. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ.- თბილისი,1975
7. იაკ. კათოლიკე ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები. / გამოსცა ქ. ლორთქიფანიძემ.- თბილისი,1956
8. ლუკა ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით / გამოსცა ა.შანიძემ, 1945
9. მათე ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით / გამოსცა ა. შანიძემ.- 1945
10. მამათა ცხორებანი // გამოსცა ვ. იმნაიშვილმა.- თბილისი,1975
11. მოსხი იოანე. იოანე მოსხი. ლიმონარი, / გამოსცა ი. აბულაძემ.- თბილისი,1960
12. I კორ. პავლე მოციქულისა წიგნი კორინთელთა მიმართ, პირველი: პავლეს ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები // გამოსაცემად მოამზადეს ქ. მოწენიძემ და კ. დანელიამ.- თბილისი,1974
13. წიგნი რიცხუთაჲ: წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი: 2 / გამოსაცემად მოამზადეს ი. აბულაძემ, ბ. გიგინეიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ც. ქურციკიძემ.- თბილისი,1990
14. რუსთაველი შოთა. ვეფხისტყაოსანი / ტექსტი და ვარიანტები (ორ ტომად).

- ტომი. I, ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით.- თბილისი,1966
15. სწავლანი მამათა სკიტელთანი: შუა საუკუნეების ნოველების ძველი ქართული / თარგმანები. II. გამოსცა მ.დვალმა.- თბილისი,1974
16. ჩუბინაშვილი დ. ქართულ-რუსული ლექსიკონი.- სანკტ-პეტერბურგი,1987
17. ჩუბინაშვილი ნ. ქართული ლექსიკონი.- თბილისი,1961
18. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. I / დასაბეჭდად მოამზადეს ი. ბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ.- თბილისი,1963
19. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები: II / დასაბეჭდად მოამზადეს ი. ბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ.- თბილისი,1967
20. წამებაჲ წმიდისა თეკლასი / გამოსცა ი. აბულაძემ // ენიმკის მოამბე.- VIII.- თბილისი,1941
21. ჯუანშერი ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა: ქართლის ცხოვრება: I / გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა.- თბილისი, 1955
22. Кекелидзе К. Иаков Цуртавел. Мученичество Шушаник / Перевод с грузинского К. Кекелидзе.- Тбилиси, 1979

**თრიალეთის კულტურის ცულების ქრონოლოგიის, განვითარების ეტაპებისა და
ტიპოლოგიის საკითხები**

ბრინჯაოს ცულებს სამხრეთ კავკასიაში არსებობის ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს. წინამორბედი ადრეყორღანული და მტკვარარაქსული ცულებისგან განსხვავებით თრიალეთის კულტურა ტიპოლოგიური მრავალფეროვნებით არ გამოირჩევა და უფრო ერთგვაროვანია, თუმცა, უფრო განვითარებული, დახვეწილი და ჩამოყალიბებული ფორმებით ხასიათდება [ლორთქიფანიძე, 2002: 78; ჯაფარიძე, 2003: 113,142,151; საქართველოს... 1992: ტაბ. LXXIV, LXXV,CIV,CV].

სამხრეთ კავკასიის განვითარებული შუა ბრინჯაოს ხანის საბრძოლო იარაღებს შორის ცულები ყველაზე ნაკლებად არის წარმოდგენილი. დღეისათვის მათი რაოდენობა ერთ ათეულამდეა: ლენინაკანი, შამშადინ-ნავური (2 ცალი), ღრმაღელე, ბოდორნა, ნატახტარი და კიროვაკანი. კიროვაკანის ყორღანის ცულის გარდა, აღმოჩენის გარემოებების გათვალისწინებით ყველა დანარჩენი ეგზემპლარი შემთხვევით არის მოპოვებული და თანმხლები მასალის უქონლობის გამო მათი ქრონოლოგიის გასაზღვრისთვის გამოიყენება ურთიერთშედარებითი და ახლო აღმოსავლეთის პარალელური მასალების შედარებითი ანალიზი. სამხრეთ კავკასიის ფარგლებს გარეთ აღმოჩენილი ამ ტიპის ზოგიერთი ცული მყარ საფუძველს გვაძლევს მათი თარიღის დასადგენად. აღნიშნულ ცულებს აღმოჩენის საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს, თუმცა, მათ შესახებ ერთიან ქრონოლოგიურ სისტემაში მოყვანილი მხოლოდ ორი ნაშრომი გაგვაჩნია [Кушнарева... 2001: 101-116; Müller-Karpe, 1995: 273].

შუა ბრინჯაოს ხანის თრიალეთის კულტურის ცულებს ერთობლივ სტატიაში განიხილავენ კ. კუმნარიოვა და მ. რისინი [Кушнарева... 2001: 101-116]. ავტორებმა

წინააზიურ მასალასთან შედარებითი ანალიზის საფუძველზე სამხრეთ კავკასიური ცულებისათვის შეიმუშავეს ქრონოლოგიური შკალა. ასეთივე შკალა, თუმცა, უფრო მოცულობითი, აქვს წარმოდგენილი მიულერ-კარპსეც [Müller-Karpe, 1995: 273]. მასში სამხრეთკავკასიური ცულები წარმოდგენილია წინა აზიის ანალოგიური და განსხვავებული ტიპის მრავალრიცხოვან ეგზემპლარებთან ერთად.

სამხრეთ კავკასიაში აღმოჩენილი ცულები უფრო მეტად არიან განვითარებულნი, ვიდრე წინააზიურები, თუმცა, მათთან შედარებით უფრო გვიანდელნი არიან. ბ. კუფტინმა, რომელმაც პირველმა შეისწავლა ღრმაღელეში შემთხვევით აღმოჩენილი ცული [Куфтин, 1941: 17-18], [\[1\]](#) გამოთქვა მოსაზრება, რომ იგი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თეფე-გავრის VI ფენის ცულთან [Speiser, 1935: 106, 179, P. XLVIII; Avilova, 2008: 82; Maxwell-Hyslop, 1949]. ღრმაღელის ცული წარმოადგენს პირფართო ცხვირაწეულ ცულს; მას ტანი დაწახნაგებული აქვს და დაქანებული ყუა მკვეთრი შუბლით უკავშირდება ფართო პირს, რომლის ზედა ნაწილი არ არის სწორი. ცულის ზედა წვერი მკვეთრად არის აწეული. ყუა ორნამენტირებულია წრეებით, რომლებშიც რელიეფური ჰორიზონტალური ხაზით დაკავშირებული ორ-ორი წერტილია ჩასმული. გამოითქვა მოსაზრება, რომ ზემოაღნიშნული ცული შესაძლოა, გვიანბრინჯაოს ხანის ცენტრალურ-ამიერკავკასიური ტიპის ორფრთიანი და კოლხური ცულების პროტოტიპი ყოფილიყო [მიქელაძე, 1974; ქორიძე, 1955; ჯაფარიძე, 1969: 164 და სხვ.]. იგი თრიალეთის კულტურის განვითარებულ ეტაპს განეკუთვნება, რაზეც ქიმიური შემადგენლობაც მიუთითებს: სპილენძი Cu-89,74%, კალა Sn- 7,08%, ანთიმონი Sb- 0,1%, ტყვია Pb-1,27% [ქორიძე, 1956: 75-79, ტაბ. XIV,1; ქორიძე, 1965: 57]. მისი დანიშნულების შესახებ ბ. კუფტინმა გამოთქვა ვარაუდი, რომ შესაძლოა იგი საბრძოლო-საადრეო ცული ყოფილიყო [Куфтин, 1941: 17-18]. მოგვიანებით მსგავსი ცულების აღმოჩენამ მკვლევრებს მისცა საშუალება, შეემუშავებინათ მათი ქრონოლოგიური სისტემა და ახლო აღმოსავლეთის პარალელურ მასალასთან მოეყვანათ შესაბამისობაში ქრონოლოგიური თვალსაზრისით. ღრმაღელის ცულთან ყველაზე მიახლოებული სამი ეგზემპლარი

არსებობს: ერთი აღმოჩენილია ნატახტარში, ერთი - ბოდორნაში და ერთის აღმოჩენის ადგილი უცნობია. ღრმადელის ცული მსგავსებას ავლენს ნატახტარში შემთხვევით აღმოჩენილ ნიმუშთან [Николаишвили... 2010: 230]. ფორმის მიხედვით მცირე განსხვავება მხოლოდ პირის ზედა წვერშია, რომელიც ნატახტარის ეგზემპლარის შემთხვევაში უფრო მასიურია. რაც შეეხება ყუის ორნამენტს, ნატახტარის ცული წიწვისებური რელიეფური ხაზებითაა შემკული, რომლებიც ყუის შუაში ერთმანეთის საპირისპიროდ არიან დატანილნი. მათი შეერთების ადგილზე კი, ერთმანეთის მოპირდაპირედ (ზემოდან და ქვემოდან), რელიეფური სამკუთხედებია განლაგებული. ცულის ქიმიური შემადგენლობაა: სპილენძი Cu- 93 %; კალა Sn 0,6 %; ტყვია Pb- 1,7 %; ვერცხლი Ag- 0,95 %. ქიმიური შემადგენლობის გამო აღმოჩენები მას სამხრეთულ იმპორტად მიიჩნევენ, თუმცა, არ გამორიცხავენ, რომ შესაძლოა, იმპორტირებული ნახევარფაბრიკატების გამოყენებით ცული ადგილობრივ ოსტატებს დაემზადებინათ. ბოდორნაში აღმოჩენილ ცულს ყუიდან ტანზე გადასვლისას დაბალი საფეხური აქვს. მისი ყუაც ორნამენტირებულია და ზედ დატანებული აქვს ორ-ორი ერთმანეთში ჩასმული სამი ჰორიზონტალური რელიეფური ხაზით დაკავშირებული წრე [ქორიძე, 1956: 75-79; Picchelaury, 1995: 12-16,34, ტაბ. .5,30; Кушнарева... 2001: 113]. თრიალეთის კულტურაში ცულების ორნამენტირების მხოლოდ სამი შემთხვევაა ჯერჯერობით დაფიქსირებული. შედარებით არქაული ჩანს სომხეთში აღმოჩენილი ცულები. აღმოსავლეთ საქართველოს ზემოთ აღნიშნულ ცულებთან განსაკუთრებულ მსგავსებას ამჟღავნებს უცნობ ადგილზე მოპოვებული ცული, რომელსაც აქვს ძალიან ფართო პირი, ყუის და ტანის ზედა ნაწილის დამაკავშირებელი მაღალი და გამოკვეთილი საფეხური. საქართველოში აღმოჩენილ ნიმუშებთან დიდი მსგავსების მიუხედავად, აღსანიშნავია მისი განმასხვავებელი ნიშნებიც: პირის ზედა წვერის მასიურობა, გამოკვეთილობა და ზევით აწევა [Кушнарева... 2001: 113]. სომხეთში აღმოჩენილ ცულებს (ლენინაკანი, შამშადინ-ნავური) ტანის ზედა ნაწილის სისწორე, ზემოთ აღწერილ ნიმუშებთან შედარებით, ვიწრო პირი და ყუიდან მის ზედა ნაწილზე გადასვლის მკვეთრი საფეხური ახასიათებთ [Мартиросян, 1964: 61-64]. შამშადინის

ერთ-ერთ ცულს გააჩნია გვიანდელი განვითარებული ეგზემპლარებისათვის დამახასიათებელი ნიშანი, სუსტად აწეული პირის ზედა წვერი. ნავურის ორივე ცულის ყუის ქვედა გარეთა მხარე ოდნავ გრძელდება და ჭრილში დეზისებურ შვერილს ქმნის. გარდა ამისა, მათი ორივე ყუა გვერდებში ტრაპეციის ფორმისაა. სამხრეთკავკასიურ ცულებს შორის ლენინაკანის ცული ყველაზე არქაული ჩანს. მას სწორკუთხოვანი ფორმები და ტრაპეციის ფორმის შედარებით ვიწრო პირი აქვს [Мартыросян, 1964: 61]. ამ ნიშნით იგი განსხვავდება სხვა ამიერკავკასიური ცულებისაგან და უახლოვდება წინააზიურ ადრეულ ცულებს. ზემოთ აღწერილ ექვსივე ცულს ახასიათებს ტანის ექვსად დაწახნაგება, რაც აშკარა და განმასხვავებელი ნიშანია ადრეეორდნული და მტკვარარაქსული ცულებისაგან.

კ. კუშნარიოვასა და მ. რისინის მიერ შემუშავებულ ქრონოლოგიურ სქემაში 13 ეგზემპლარია განხილული, რომელთაგან რვა სამხრეთ კავკასიიდანაა და ერთი - ჩრდილო კავკასიიდან, ხოლო ოთხი ახლო აღმოსავლეთიდან [Кушнарева... 2001: 113]. ავტორთა მიერ უძველეს ნიმუშებად მიჩნეულია ყარსის, თეფე-გავრის VI ფენის და ტელ-ბილლის ცულები, რომლებიც აქადური პერიოდით თარიღდება. აღნიშნულ სამ იარაღს შორის მკვლევართა მიერ უძველესად მიჩნეულია ყარსის ცული. ჩვენ ვეთანხმებით მიულერ-კარპეს, რომელსაც თავის ქრონოლოგიურ სქემაში თეფე-გავრისა და ტელ-ბილლის ცულები ყარსის ნიმუშზე უფრო ადრეულად მიაჩნია (მკვლევარმა ისინი ძვ. წ. 2250-2132 წწ. დაათარიღა და ზედა ქრონოლოგიურ საზღვრად ურის III დინასტიის დასაწყისი მიიჩნია, რაც ერთ-ერთი ვერსიით ძვ. წ. 2132 წელია) [ძველი...1988: 67; Müller-Karpe, 1995: 273]. ჩვენი აზრით, ყარსის ცულის თეფე-გავრისა და ტელ-ბილლის ეგზემპლარებზე გვინდებოდას ადასტურებს მისი ექვსად დაწახნაგებული ტანი. ეს ნიშანი არ ახასიათებს თეფე-გავრისა და ტელ-ბილლის ნიმუშებს, რომლებსაც ამ ტიპის ცულებს შორის მიულერ-კარპე სამართლიანდ მიიჩნევს ყველაზე ადრეულად [Müller-Karpe, 1995: 273]. ამ შემთხვევაში მისი თარიღი უფრო ადრეულია, ვიდრე კ. კუშნარიოვასი და მ. რისინისა. ავტორები თავიანთ შკალას ქრონოლოგიურად აგრძელებენ ლენინაკანის

შემთხვევით აღმოჩენილი ეგზემპლარით. მას და მის შემდგომ შამშადინ-ნავურის ორ ცულსა და უცნობი ადგილიდან მომდინარე ცულს ძვ. წ. XX ს-ს მიაკუთვნებენ [Кушнарева... 2001: 113]. მიულერ-კარპე ლენინაკანის და შამშადინ-ნავურის ცულებს ყარსის ცულის თანადროულად მიიჩნევს და ძვ. წ. XXII-XXI სს-ით ათარილებს [Müller-Karpe, 1995: 273]. ჩვენ ვეთანხმებით კ. კუშნარიოვასა და მ. რისინს: შედარებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ყარსის ცული უფრო ადრეული უნდა იყოს, ვიდრე შამშადინ-ნავურის ცულები. ამ უკანასკნელთ აქვს რიგი ნიშანი, რომლებიც უფრო მოგვიანო ხანისთვისაა დახასიათებელი; მაგ.: პირის ზედა წვერის თანდათანობით ზევით აწევა, ტანის ქვედა ნაწილის ნახევარწრისებური მორკალვა, რაც ასევე ნიშანდობლივია ღრმალელის, ნატახტრისა და ბოდორნის ცულებისათვის და არ ახასიათებს ყარსისა და ლენინაკანის ნიმუშებს. მათი ტანის ქვედა ნაწილი ოვალურადაა მორკალული, აქედან გამომდინარე პირის ქვედა წვერი ნაკლებაა სატარე ხვრელისაკენ მიმართული. ყარსის, თეფე-გავრისა და ტელ-ბილლის შემთხვევაში მათი პირის ქვედა წვერი უფრო დაშორებულია სატარე ხვრელს, ვიდრე შემდგომ ეგზემპლარებზე. შამშადინ-ნავურის ცულების შემდეგ კ. კუშნარიოვა და მ. რისინი განიხილავენ უცნობი ადგილიდან მომდინარე ცულს. ამ პერიოდის სამხრეთკავკასიურ ცულებს შორის მას ყველაზე განიერი და ფართო პირი აქვს. ფორმით იგი ძალზე წააგავს ღრმალელისა და ნატახტრის ცულებს, რომელთაგან მას მხოლოდ ორნამენტის უქონლობა განასხვავებს. ვფიქრობთ, რომ კ. კუშნარიოვასა და მ. რისინის მიერ შემოთავაზებული თარიღები ქრონოლოგიურად მეტად დაშორებულია. ეს ეხება, ერთი მხრივ, შამშადინ-ნავურის ორი ცულისა და უცნობი ადგილიდან მომდინარე ერთი ცულის ძვ. წ. XX საუკუნით დათარიღებას და, მეორე მხრივ, ღრმალელისა და ბოდორნის ნიმუშების დათარიღებას ძვ. წ. XVIII საუკუნით. ბუნებრივია, მათთვის ცნობილი არ იყო ინფორმაცია ნატახტრის ცულის შესახებ, რომელიც მათი სტატიის დაბეჭდვიდან ხუთი წლის შემდეგ იქნა აღმოჩენილი [Николаишвили... 2010:230-231].

ჩვენ ვეთანხმებით მკვლევრების მიერ შემოთავაზებულ თარიღებს თეფე-გავრისა

და ტელ-ბილლის ცულებთან დაკავშირებით - ძვ. წ. 2250 - ძვ. წ. XXII ს-ის I ნახ. [Кушнарева... 2001: 113; Müller-Karpe, 1995: 273]. თუმცა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ვერ დავეთანხმებით კ. კუშნარიოვასა და მ. რისინის მოსაზრებას ყარსის ცულის თეფე-გავრისა და ტელ-ბილლის ეგზემპლარებზე უფრო ადრეულობასთან დაკავშირებით. ვფიქრობთ, რომ მ. მიულერ-კარპეს შემოთავაზებული ვერსია ყარსისა და ლენინაკანის ცულების ერთნაირად დათარიღების შესახებ, შესაძლებელია შეიცვალოს, რადგან ყარსის ნიმუში გაცილებით არქაული ჩანს და უფრო უახლოვდება ზემოთ აღნიშნულ ორ უძველეს ეგზემპლარს, ვიდრე ლენინაკანის განვითარებულ ცულს, რომელსაც ტანი ექვსად აქვს დაწახნაგებული და წიბოები პირამდე დაუყვება. ჩვენი აზრით, ყარსისა და ლენინაკანის ცულებს შორის განვითარების კიდევ ერთი ნიმუში უნდა იყოს, რადგან ყარსის ცულის ექვსად დაწახნაგების ცდა მეტად სუსტია, ხოლო ლენინაკანის ეგზემპლარის შემთხვევაში კი აშკარად გამოხატულია. გარდა ამისა, ყარსის ცულის პირის ზედა მხარე სწორია, ხოლო ლენინაკანის ეგზემპლარის ტანი ტრაპეციის ფორმისაა. ამგვარი ფორმა არ ახასიათებს შემდგომი პერიოდის ცულებს, რაც, ჩვენი აზრით, მიუთითებს ლენინაკანის ეგზემპლარის ტიპოლოგიურ განსხვავებაზე ახლო აღმოსავლეთის ამ ტიპის ცულებისაგან.

ვფიქრობთ, რომ ლენინაკანის ცული საკმაოდ განვითარებული და ჩამოყალიბებულია. მას კარგად დამუშავებული ფორმები და დიზაინი აქვს, რასაც ვერ ვიტყვით შამშადინ-ნავურის ცულებზე, რომლებიც ე. წ. “ღრმალელის ტიპის” ცულებს შორის ყველაზე არქაული ჩანს. ეს გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ შამშადინ-ნავურის ცულები ერთ-ერთ პირველ ნიმუშებს წარმოადგენს ე. წ. “ღრმალელის ტიპის” ცულების ტიპში. მოგვიანო პერიოდის შამშადინ-ნავურის ცულებს კვლავ აქვს ადრეული ეგზემპლარებისათვის დამახასიათებელი ნიშანი, პირის ზედა ნაწილის სისწორე. შამშადინ-ნავურის ცულებთან შედარებით ლენინაკანის ნიმუშის ადრეულობაზე მისი პირის ნახევარწრისებური მორკალვა მიუთითებს. მათი ანალიზის შედეგად ვფიქრობთ, რომ მათ შორის განვითარების

კიდევ ერთი საფეხური უნდა იყოს.

ჩვენი აზრით, ლენინაკანის ცულს, რომელიც შესაძლებელია დათარიღდეს ძვ. წ. XXII ს-ის II ნახევრით, სამხრეთ კავკასიაში აღმოჩენილი მასალების მიხედვით, მოჰყვება შამშადინ-ნავურის ცულები, რომლებიც ჩვენ ურის III დინასტიის პერიოდის ნიმუშებად მიგვაჩნია (ძვ. წ. 2132-2024 წწ. [ძველი...1988: 67]). ვფიქრობთ, რომ მისი შემდგომი განვითარება უცნობი ადგილიდან მომდინარე ცულია, რომლის დათარიღების დროსაც ვიზიარებთ კ. კუმნარიოვასა და მ. რისინის მოსაზრებას, კერძოდ - ძვ. წ. XX საუკუნეს. ჩვენი აზრით, შამშადინ-ნავურისა და უცნობი ადგილიდან მომდინარე ცულებს შორის სავარაუდებელია კიდევ ერთი ეგზემპლარი. რაც შეეხება ნატახტრისა და ღრმაღელის ნიმუშებს, ისინი, სავარაუდოდ, ძვ. წ. XIX ს-ის I ნახევრით თარიღდება, რასაც არ ეწინააღმდეგება კ. კუმნარიოვასა და მ. რისინის მოსაზრება, რომ ღრმაღელის და ბოდორნის ცულები ძვ. წ. XVIII ს-ზე უფრო გვიანდელი არ უნდა იყოს [Кушнарева... 2001: 113]. ბოდორნის ცული მისი სატარე ხვრელისა და ტანის ზედა ნაწილის ურთიერთმიმართების გამო ღრმაღელისა და ნატახტრის ნიმუშებზე გვიანდელად მიგვაჩნია. გარდა ამისა, ღრმაღელისა და ბოდორნის ნიმუშებს მსგავსი ფორმის სატარე ნაწილები აქვს. პირთან შეერთებისას ეს დეტალები გაცილებით განიერი ხდება, ვიდრე ნატახტრის ეგზემპლარის შემთხვევაში.

ვერ დავეთანხმებით კ. კუმნარიოვასა და მ. რისინის მოსაზრებას კიროვაკანისა და ხორეჯის სეკირის მსგავსი ცულების ღრმაღელისა და ბოდორნის ცულებთან ქრონოლოგიური მიახლოების თაობაზე. მიგვაჩნია, რომ ისინი ბოდორნის ეგზემპლარზე უფრო გვიანდელნი არიან. ამ ვარაუდის საფუძველს გვაძლევს კიროვაკანისა და ხორეჯის ცულების შედარება, ერთი მხრივ, ღრმაღელის, ნატახტრის და ბოდორნის ეგზემპლარებთან, ხოლო, მეორე მხრივ, გვიან ბრინჯაოს ხანის ცენტრალურ ამიერკავკასიურ ცულებთან. ვფიქრობთ, რომ კიროვაკანის, ხორეჯისა და ცენტრალურამიერკავკასიური ტიპის ცულები შესაძლებელია განვითარდა “ღრმაღელის ტიპის” უცნობი ადგილიდან მომდინარე ადრეული ცულისაგან. მისი

პირის ზედა წვერის განსაკუთრებული ფორმა და, საერთოდ, დამახასიათებელი მასიურობა, უხეში ფორმები, ძალიან წააგავს მოგვიანო პერიოდის ეგზემპლარებს. იმავდროულად, არ ვთვლით, რომ გვიანდელი ორფრთიანი სეკირები ნატახტრის, ღრმადელის და, მით უფრო, ბოდორნის ცულებისგანაც მომდინარეობს. ჩვენი აზრით, ე. წ. “ღრმადელის ტიპის” უცნობი ადგილიდან მომდინარე ცულსა და ხორეჯისა და კიროვაკანის ორფრთიან სეკირებს შორის განვითარებისა და სახეცვლილების კიდევ ერთი ეგზემპლარია სავარაუდო. რაც შეეხება ორ ყველაზე მოგვიანო ნიმუშს, უძველესად დაღესტნის ეგზემპლარი მიგვაჩნია [Котович... 1973: 83]. ხორეჯის სატარე ნაწილი პირთან შეერთებისას განივრდება, რაც ასე დამახასიათებელია ზემოთ აღწერილი ადრეული ცულებისთვის. კიროვაკანის ყორღანიდან მომდინარე ნიმუშს კი სატარე ნაწილი სწორგვერდა აქვს [Пиотровский, 1949: 46-47; D Devedjian, 2006: 260] გარდა ამისა, ჩრდილო კავკასიის ცულის პირის ზედა წვერი უფრო ქვემოთაა დაწეული, ვიდრე კიროვაკანისა, რაც ამ უკანასკნელს უფრო გვიან ბრინჯაოს ხანის ორფრთიან ცულებთან აახლოვებს.

ჩვენი აზრით, ახლო აღმოსავლეთის ცულების ერთ-ერთ ტიპში, რომელიც გავრცელებას თრიალეთის კულტურაში პოულობს, გამოიყოფა განვითარების ოთხი სხვადასხვა ქრონოლოგიური ეტაპი. პირველ ეტაპს ეკუთვნის თეფე-გავრის VI ფენის, ტელ-ბილლის, ყარსისა და ლენინაკანის ცულები. თუმცა, ამ უკანასკნელს მისი პირის გამორჩეული ფორმის გამო განცალკევებით განვიხილავთ და შესაძლებელია მისი ცალკე ქვეტიპად გამოყოფაც, რადგან თეფე-გავრის ტიპის ცულების განხილვისას ტრაპეციის ფორმის პირი არც ლენინაკანის ეგზემპლარამდე და არც მის შემდეგ არ გვხვდება. მეორე ეტაპის ეგზემპლარებს წარმოადგენს შამშადინ-ნავურის ორი ნიმუში. მესამე ეტაპში გავაერთიანეთ ე. წ. “ღრმადელის ტიპის” ცულები: უცნობი ადგილიდან, ნატახტრიდან, ღრმადელიდან და ბოდორნიდან. რაც შეეხება მეოთხე ეტაპს, აქ განხილული გვაქვს ხორეჯის და კიროვაკანის ყორღანის ცულები.

I ეტაპი

1. თეფე-გავრა ძვ. წ. XXIII ს-ს II ნახ.
2. ტელ-ბილლა ძვ. წ. XXIII ს-ს II ნახ.
3. ყარსი ძვ. წ. XXII ს-ის I ნახ.
4. ლენინაკანი. ძვ. წ. XXII ს-ის II ნახ.

II ეტაპი

1. შამშადინ-ნავურის 2 ცული ურის III დინასტიის პერიოდი.

III ეტაპი

1. უცნობი ადგილი ძვ. წ. XX ს.
2. ნატახტარი ძვ. წ. XIX ს-ის I ნახ.
3. ღრმაღელე ძვ. წ. XIX ს-ის I ნახ.
4. ბოდორნა ძვ. წ. XIX-XVIII სს. მიჯნა.

IV ეტაპი

1. ხორეჯი ძვ. წ. XVIII ს.
2. კიროვაკანი ძვ. წ. XVIII ს.

განვითარების ამ ოთხი ეტაპის გამოყოფის შედეგად შესაძლებლად მიგვაჩნია გამოვეყოთ სამი ტიპი.

პირველ ტიპს წარმოადგენს თეფე-გავრის VI ფენის, ტელ-ბილლისა და ყარსის ეგზემპლარები. მათი დამახიათებელი ნიშნებია: პირის ზედა ნაწილის სისწორე, შიდა მხარეს მიმართული პირი, პირის ქვედა წვერსა და ყუას შორის არსებული ოვალი,

ყუიდან პირის ზედა ნაწილზე მკვეთრი და მაღალი გადასვლის საფეხური, პირის ზედა და ყუიდან პირის ზედა ნაწილზე გადასვლისას ერთ თანაბარ სიმაღლეზე მყოფი საფეხურის წვერები, ყუის ქვედა ნაწილთან შედარებით გაცილებით დაბლა ჩამოსული პირის ქვედა წვერი, მრგვალი სატარე ხვრელი. ამ ტიპის ქვეტიპად მიგვაჩნია ლენინაკანის ეგზემპლარი, რომელსაც როგორც განსხვავებები, ისე მსგავსებები გააჩნია პირველი ტიპის ნიმუშებთან. მისი მსგავსებებია: პირის ზედა ნაწილის სისწორე, ყუიდან პირის ზედა ნაწილზე მკვეთრი და მაღალი გადასვლის საფეხური, მრგვალი სატარე ხვრელი და პირის ქვედა წვერსა და ყუას შორის შექმნილი ოვალი. რაც შეეხება განსხვავებებს: პირველ ყოვლისა, თვალში საცემია ტანის მთელ სიგრძეზე ექვსად დაწახნაგების მცდელობა, ტრაპეციის ფორმის პირი, პირის მომრგვალებული წვერები; პირის ზედა წვერი ყუიდან პირის ზედა ნაწილზე გადასვლის საფეხურის წვერზე უფრო მაღლაა, ხოლო პირის ქვედა წვერი კი ყუის ქვედა ნაწილთან ერთ ხაზზე მდებარეობს. აღსანიშნავია, რომ პირის მოყვანილობის მიხედვით იგი ყველაზე მეტად თეფე-გავრის VI ფენის ნიმუშს ემსგავსება. სამხრეთ კავკასიაში ამ ფორმის პირი შემდგომში აღარ ვრცელდება.

მეორე ტიპის ეგზემპლარებია: შამშადინ-ნავურის, უცნობი ადგილიდან მომდინარე, ნატახტრის, ღრმაღელისა და ბოდორნის ცულები. ამ ტიპის ცულების დასაწყის ეგზემპლარად შამშადინ-ნავურის ნიმუშები მიგვაჩნია, რომლებსაც პირველი ტიპის დამახასიათებელ ნიშნებთან ერთად (პირის ზედა და ყუიდან პირის ზედა ნაწილზე გადასვლის საფეხურის წვერები ერთ თანაბარ სიმაღლეზეა, ზედა წვერი არც ისე გამოკვეთილია) უკვე ახალი ტიპის ნიშნებიც უჩნდებათ (პირის ქვედა წვერი მორკალვის დროს ყუასთან მიმართებით არასრულ წრეს ქმნის, პირის ზედა წვერი თანდათანობით ზევით ადის, ტანი უკვე კარგად და მრავალმხრე არის დაწახნაგებული, და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია პროგრესის თვალსაზრისით, სატარე ხვრელი ოვალურია). ზოგიერთი ნიშანი, მაგალითად, ყუიდან პირის ზედა ნაწილზე მკვეთრი და მაღალი გადასვლის კუთხოვანი საფეხური, შამშადინ-ნავურის ცულების შემდეგ ნელ-ნელა ქრება. იგი უფრო რბილ და მომრგვალებულ ფორმებს

იმენს, რაც საბოლოოდ ყველაზე კარგად ბოდორნის ეგზემპლარზე შეინიშნება.

მესამე ტიპს შეადგენს ხორეჯისა და კიროვაკანის ყორღანის ცულები, რომლებიც გვიან ბრინჯაოს ხანის ცენტრალურკავკასიური ტიპის ცულების პროტოტიპებად მიგვაჩნია. მათი დახასიათებელი ნიშნებია: მასიური, დიდი და მეტ-ნაკლებად სწორგვერდა ყუა ოვალური სატარე ხვრელით, ორფრთიანი პირი, აქედან გამომდინარე, პირის ქვედა წვერის უფრო მიახლოება ყუასთან და ამის გამო შექმნილი თითქმის შეკრული წრე.

მიუხედავად გამოყოფილი ტიპებისა, ვთვლით, რომ სამხრეთკავკასიური ცულები წარმოადგენს ერთი ტიპის განვითარების გრძელ ჯაჭვს, რომელიც იწყება თეფე-გავრისა და ტელ-ბილლის ცულებიდან და მთავრდება ბოდორნის ეგზემპლარით. ხორეჯის ტიპის ცულის შემოსვლით კი ახალი ტიპის ცულს ეყრება საფუძველი, რომელიც თავის გავრცელებას გვიან ბრინჯაოს ხანაში პოულობს. ჩვენ მიერ გამოყოფილი თითოეული ტიპის გაჩენა გამოწვეული იყო იარაღის კონკრეტული სახეობის ტექნიკური პროგრესით და არა ახალი, განსხვავებული ტიპის შემოსვლით.

ჩვენი აზრით, ზემოთ განხილული ცულები საბრძოლო დანიშნულებისაა, რომლებიც წარჩინებულ მეომრებს ეკუთვნოდათ. განსაკუთრებით ეს ითქმის ნატახტრის, ღრმაღელისა და ბოდორნის ცულებზე. დიზაინის დახვეწილობა და ნატიფი ორნამენტი გვაგვარაუდებინებს, რომ მათი მფლობელები მაღალ სოციალურ ფენას ეკუთვნოდნენ და ეს ცულები საადრეუმი-ცერემონიალური დანიშნულებითაც გამოიყენებოდა.

[1] აღსანიშნავია, რომ იგი ადამიანის ძვლებთან ერთად იპოვეს.

მიმაგრებული დოკუმენტები:

- http://www.spekali.tsu.ge/uplfiles/1_ge.jpg
- http://www.spekali.tsu.ge/uplfiles/2_ge.jpg
- http://www.spekali.tsu.ge/uplfiles/3_ge.jpg

ლიტერატურა

1. მიქელაძე თ. ძიებანი კოლხეთსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან. ძვ. წ. II-I ათასწლეულები.- თბილისი, 1974
2. ლორთქიფანიძე ო. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან.- თბილისი, 2002
3. საქართველოს არქეოლოგია. ტომი. II: (ენეოლით-ადრე ბრინჯაოს ხანა).- თბილისი, 1992
4. ქორიძე დ. თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები.- თბილისი, 1956
5. ქორიძე დ. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის.- თბილისი, 1965
6. ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია.- თბილისი, 1988
7. ჯაფარიძე ო. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში.- თბილისი, 1969
8. ჯაფარიძე ო. საქართველოს ისტორიის სათავეებთან.- თბილისი, 2003
9. Avilova L. I. Regional Models of Metal Production in Western Asia In the Chalcolithic, Early and Middle Bronze Ages. Trabajos de Prehistoria 65, N.º 1, Enero-Junio.- 2008
10. Devedjian S. Lori Berd II (Bronze Moyen). Yerevan. (სომხურ ენაზე) – 2006
11. Maxwell-Hyslop R. Western Asiatic Shaft-Hole Axes”. Iraq, Vol. 11.- 1949
12. Müller-Karpe M. Zu den Erdgräbern 18,20 und 21 von Assur. Ein Beitrag zur Kenntnis

- mesopotamischer Metallgefäße und waffen von der Wende des 3. zum 2. Jahrtausend v. Chr. Sonderdruck aus Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz.- 1995
13. Picchelaury K. Waffen der Bronzezeit aus Ost-Georgien. Berlin.- 1997
 14. Speiser E.A. Excavations at Tepe Gawra”. Vol. I. Philadelphia.- 1935
 15. Котович В. Т. / В. М. Котович. Находки древних бронзовых топоров в Дагестане. Кавказ и Восточная Европа в древности. Москва.- 1973
 16. Куфтин Б. А. Археологические раскопки в Триалети. Тбилиси.- 1941
 17. Кушнарера К. / М.. Рысин. Новые данные к проблеме датировки памятников.- 2001
 18. / В. Николаишвили, А. Сихарулидзе, Г. Инанишвили, Ш. Иремашвили. Бронзовый боевой парадный топор из Натахтари. კავკასიის არქეოლოგია, ეთნოლოგია და ფოლკლორისტიკა.- თბილისი, 2010
 19. Мартиросян А. Армения в эпоху бронзы и раннего железа.- Ереван, 1964
 20. Пиотровский Б. Б. Археология Закавказья.- Ленинград, 1949

ხელოვანის შეოქმედებითი თავისუფლების პრობლემა ტოტალიტარულ სახელმწიფოში (გრიგოლ რობაქიძის "ჩაკლული სულის" მიხედვით)

შეოქმედებითი თავისუფლების შეზღუდვის პრობლემისადმი თავისი დამოკიდებულება ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში გამოუთქვამთ პლატონს, არისტოტელეს, თუკიდიდესა და სხვა მოაზროვნეებს. ხელოვანისა და ტოტალიტარული სახელმწიფოს ურთიერთობის პრობლემას არც აღორძინების პერიოდში დაუკარგავს აქტუალობა, რასაც მოწმობს ნიკოლო მაკიაველის ნააზრევნი. სწორედ მან გამიჯნა ერთმანეთისაგან მორალი და პოლიტიკა, რის გამოც ამორალური პოლიტიკა ამოსავალი პრინციპით - მიზანი ამართლებს საშუალებას - დღესაც მაკიაველიზმად იწოდება [მაკიაველი, 2007: 42]. ამავე პრობლემასთან დაკავშირებით პიტირიმ სოროკინი წერდა: «არც ჰიტლერს, არც სტალინსა და არც მუსოლინის არ შეუქმნიათ დღევანდელი კრიზისი, არამედ პირიქით, არსებულმა კრიზისმა შექმნა ისინი ისეთებად, როგორებიც არიან _ მისი იარაღითა და მარიონეტებით. ისინი შეიძლება მოიცილო, მაგრამ ეს არ მოსპობს კრიზისს და არც შეამცირებს მას. ეს კრიზისი, სანამ ის არსებობს, შექმნის ახალ ჰიტლერებს, სტალინებს» [სოროკინი, 2006 : 9].

XX საუკუნეში, როდესაც მსოფლიო ცივილიზაცია ისეთი ტოტალიტარული სახელმწიფო მოდელების პირისპირ აღმოჩნდა, როგორებიც გერმანული ნაციზმი და საბჭოური სოციალიზმი იყო, აღნიშნულმა პრობლემამ ახალი ინტერპრეტაციით იჩინა თავი. "შავი ჭირისა" თუ "წითელი ტერორის" გაბატონებამ მწერლობა სახელმწიფო იდეოლოგიის მსახურად აქცია. ლიტერატურას უნდა ჩაენერგა ხალხისთვის განსაზღვრული იდეები და იდეალები, მწერალი უნდა გამხდარიყო იდეოლოგი და პროპაგანდისტი, პოლიტელიტის "დახმარებით" მიეთითებინა საზოგადოების განვითარების ვექტორზე, მოძრაობის გეზზე, ჩამოეყალიბებინა მისი სამოქმედო პროგრამა. ხელოვნებაზე მკაცრი კონტროლი ხორციელდებოდა. ტოტალიტარული სახელმწიფოს სამსახურში ყოფნა კაცობრიობის მიერ წინარე ეპოქებში აღიარებული

ყველა ზნეობრივი კანონის უარსაყოფად შემზადებას გულისხმობდა.

XX საუკუნის 20-30-იანი წლების საქართველოში ბოლშევიკები ყველანაირ საშუალებას იყენებდნენ ძალაუფლების განსამტკიცებლად. ამ მიზნით ისინი აქტიურად მიმართავდნენ ინტელიგენციის გადაბირების პოლიტიკას. ხელოვნების წარმომადგენელთა მიმხრობით კომუნისტები ერთგვარად ნიღბავდნენ და ალამაზებდნენ საკუთარ დიქტატორულ ზრახვებს. ქართული ინტელიგენციის დიდი ნაწილისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა ხელოვნების იდეოლოგიზების პრინციპი. ქართული მწერლობა წინააღმდეგობაში მოექცა; მწერალთა ერთი ნაწილი ცდილობდა გარიდებოდა მიმდინარე პროცესებს და ნეიტრალურ პოზიციაზე დამდგარიყო (თუმცა, ზოგიერთი ბოლშევიკებთან აქტიურ თანამშრომლობას დასთანხმდა), მწერალთა მეორე ნაწილი კი თავისი შეუვალი პოზიციის გამო საბჭოთა ხელისუფლების სატანური ძალის პირისპირ აღმოჩნდა და საკუთარ თავზე იწვნია ახალი რეალობის სისასტიკე. მიუხედავად სასიცოცხლო რისკისა, მათ ყველაფერი გააკეთეს იმისათვის, რომ ქართულ (და არა მარტო ქართულ) საზოგადოებას სიმართლე გაეგო "წითელყაბალახიანი" საქართველოს შესახებ.

როგორც წესი, ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში ხელოვანს აიძულებენ არჩევის გაკეთებას: იგი ან სასტიკი რეჟიმის მორჩილ ქვეშევრდომად უნდა იქცეს (დიქტატის მორჩილებაში მყოფი ხელოვანი კი, როგორც წესი, ადრე თუ გვიან აღზევებული უსამართლობის თანაზიარი ხდება) ან უნდა დაუპირისპირდეს მას და შეინარჩუნოს შემოქმედებითი თავისუფლება. გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებას სწორედ აღზევებული დიქტატის პირისპირ აღმოჩენილი ნიჭიერი ხელოვანის სულისშემძვრელი ტრაგიზმი გამოარჩევს, რაც ნიშანდობლივია როგორც მისი მხატვრულ-დოკუმენტური ესეისტიკისთვის, ასევე მხატვრული შემოქმედებისთვის; კერძოდ, მწერლის რომანის, „ჩაკლული სულის“ მთავარი გმირი - XX საუკუნის პირველი ნახევრის კაცობრიობაზე დამოკლეს მახვილად აღმართული ტირანიის მიერ ნაგვემი ხელოვანი - მწერლის "ალტერ ეგოს" წარმოადგენს.

ტოტალიტარული რეჟიმის სამსახურში ჩამდგარ საბჭოთა ცენზურას აღიზიანებდა გრიგოლ რობაქიძის პიროვნული თვისებები; იმ დროს „ინტელიგენტური გარეგნობა" და „ევროპული განსწავლულობაც" საკმარისი იყო პარტიულ ფუნქციონერებში ეჭვის გამოსაწვევად. აგრეთვე, თვალში საცემი იყო მწერლის გამორჩეული ერთგულება ქართული კლასიკური ლიტერატურის იდეალებისადმი, ტრადიციებისადმი. საბჭოთა ცენზურას არ აინტერესებდა გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედების ლიტერატურული ღირებულება; მას მხოლოდ ის აღიზიანებდა, რომ მწერლის ნაწერებს შეეძლო პოლიტიკური საფრთხე შეექმნა ძალადობასა და ტერორზე დამყარებული წყობისთვის. იდეოლოგიური წნეხის ქვეშ მყოფი მწერალი გაუსაძლის მდგომარეობაში აღმოჩნდა და იძულებული გახდა, ემიგრაციაში წასულიყო. ის გაექცა საბჭოეთში გამეფებულ „დემონოკრატias" და ცდილობდა, უცხოეთიდან მიეწვდინა ხმა თავისი ქვეყნისთვის; თუმცა, როგორც მოსალოდნელი იყო, ემიგრაციაში წასვლის შემდეგ „ძლიერთა ამა ქვეყნისათა" მის სახელს ტაბუ დაადეს. აკრძალვამ 1970-იან წლებამდე გასტანა. კრიტიკოსი ნუგზარ წერეთელი აღნიშნავს: „საქართველოს მწერალთა კავშირში, მაშინ არსებულ ინსტანციებში დადიოდა რეპრესირებული დიდოსტატის და, არაჩვეულებრივი ქალბატონი ლიდა რობაქიძე, ყველას უჩვენებდა წიგნებს, წერილებს, საბუთებს, სურათებს. იგი იძულებული იყო ემტკიცებინა, რომ მისი სახელოვანი ძმა არ იყო მოღალატე, რომ ის იყო ევროპული დონის მწერალი" [წერეთელი, 2008 : 26].

XX საუკუნის საბჭოურ სინამდვილეში ხელოვნებისადმი დამოკიდებულებას ასე გვიხატავს გრიგოლ რობაქიძე: „ისტორიამ არ იცის დაკვეთა, გარნა არა საბჭოური. მიქელ ანჯელომ მოხატა „სიქსტინის კაპელა" პაპის დაკვეთით, ხოლო პაპი არ ჩარეულა ხელოვანის შემოქმედებაში. ჩარეულიყო, ნათითხნი გამოვიდოდა ნახატი. არავინ იქნება წინააღმდეგი იმისა, მწერალმა გაშალოს შეკვეთილი, თუ, რასაკვირველია, შემკვეთელი არ ჩაერევა ავტორის მწერლურ პროცესში. ჩარევა გამოვა «ხალტურა» [რობაქიძე, 1996 : 61].

გრიგოლ რობაქიძემ თავის მხატვრულ და მხატვრულ-დოკუმენტურ

ნაწარმოებებში ნიღაბი ჩამოხსნა საბჭოთა წყობილების ზნეობრივ სახეს, გვიჩვენა მისი ამორალობა, სისასტიკე, უმეცრება; წარმოაჩინა ერის საუკეთესო ნაწილის განადგურებით გამოწვეული ქართველთა ტრაგედია. კომუნისტებმა შეძლეს ისე მოეწყოთ საზოგადოება, რომ, „არსებობა თუ გინდა შეინარჩუნო, აუცილებლად ნამუსი უნდა გაყიდო" [ბაქრაძე, 2004 : 49]. გრიგოლ რობაქიძის საბედისწერო ნაბიჯი – ემიგრაციაში წასვლა – გაუსაძლისი პირობებით იყო გამოწვეული, რადგან „პროკრუსტეს სარეცელს" მორგებული მწერლობა, ტაბუდადებული ეროვნული პრობლემატიკა, გასაქანს არ აძლევდა მის ტალანტს.

გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებას მამხილებელი პათოსი გამოარჩევს. ამის დადასტურებაა მის მიერ ემიგრაციამდელი თუ ემიგრაციაში წასვლის შემდგომ შექმნილი ნაწარმოებები, რომლებიც სწორედ სტალინ-ჟდანოვის კულტურული პოლიტიკის აღზევების ჟამს დაიწერა. მათ შორის დავასახელებდით რომანებს: „ჩაკლული სული", „გრაალის მცველნი"; ესეებს: „ადოლფ ჰიტლერი", „კავკასიური ნოველები", „მუსოლინი", „სტალინი" და სხვ., რომლებშიც მწერალმა ახსნა ბოლშევიზმის ჭეშმარიტი არსი, უჩვენა მისი უარყოფითი ზეგავლენა საზოგადოების ზნეობაზე, მიუთითა იმ საფრთხეზე, რომელიც განადგურებით ემუქრება ეროვნულ ცნობიერებას.

გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედების თითქმის ყველა ნიმუში მიმართულია ეროვნული ძარღვის, ფესვების ძიებისაკენ. აღნიშნული ტენდენცია კიდევ უფრო მძლავრად იკვეთება მის ესეისტიკაში. ნიშანდობლივია, რომ მწერლის ავტობიოგრაფიული ესეებიც სულიერი და ზნეობრივი ღირებულებების ზოგადსაკაცობრიო დონეზე წარმოჩენითა და რომანტიზებითაა არის ნასაზრდოები. აღნიშნულის გათვალისწინებით ძნელია იმის დაჯერება, რომ დასაწყისში მწერალს არ მოსწონებოდა სოციალიზმის ჰუმანური იდეები, უარყოფა ჯერ კიდევ საფრანგეთის რევოლუციისდროინდელი პოსტულატები – მშობა, ერთობა, თანასწორობა. საქმეც ისაა, რომ გრიგოლ რობაქიძე მშვენივრად ხედავდა, რომ ამ იდეებით ბოლშევიკები და მათი მხარდამჭერნი დემაგოგიურად აპელირებდნენ და მოხერხებულად

სარგებლობდნენ; ლამაზ იდეებს ამოფარებულნი, ისინი ავ საქმეებს ჩადიოდნენ. ამის დადასტურებას წარმოადგენს გრიგოლ რობაქიძის ესე „ილია ჭავჭავაძე და ფილიპე მახარაძე“, რომელშიც მწერალი ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერს, ფილიპე მახარაძესა, და მის მიმდევრებს „ზნედაცემულებს“ უწოდებს: „სოციალ-დემოკრატიული ბელადები დაჩვეულნი არიან დემაგოგიურ სიყალბეს, რადგან ხელობათა აქვთ გადაქცეული ხალხის გაბრიყვება იქ, სადაც სიმართლით ვერას ხდებიან“ [რობაქიძე, 1913 : 13].

გრ. რობაქიძე ცდილობს, გაერკვეს ტირანული სახელმწიფო ძალაუფლების ბუნების არსში. იგი წერს: „დასამორჩილებელს თუ სისუსტე დაანახე, კიდევ უფრო გაურჩდება იგი. ნამდვილი მთავრობა ან სულ არ გამოსცემს საეჭვო დეკრეტს, ან თუ გამოსცა, უთუოდ ეცდება, რაც უნდა დაუჯდეს, ცხოვრებაში გაატაროს“ [რობაქიძე, 1990 : 51]. მართლაც, განმტკიცებული სოციალიზმის პირობებში, როცა სტალინი იდგა ქვეყნის სათავეში, სტალინის მთავრობა, რადაც არ უნდა დასჯდომოდა (თუნდაც ასეულობით ადამიანის სიცოცხლის ფასად), მაინც გაატარებდა თავის დეკრეტს. გრ. რობაქიძე ეთანხმება ჟოზეფ დე მესტრის გამონათქვამს, რომ სახელმწიფოს საფუძველი ემაფოტია და აზუსტებს: „სახელმწიფოს არ შეუძლია იარსებოს ისე, თუ იგი ძალადობას არ მიმართავს“ [რობაქიძე, 1990: 45].

ესეში „სულის დაშლა“ ემიგრაციაში მყოფი გრ. რობაქიძე ქართველ მწერლებთან დაკავშირებით წერს: „მათ შეეძლოთ უთუოდ მწიფობის ხანაში მნიშვნელოვანი რამ მიეცათ ქართული ლიტერატურისათვის. საბჭოთა ატმოსფეროში მათ არ ძალუძთ მისცენ უკანასკნელის მეთაუდიც იმისა, რისი მიცემაც მათ შეეძლოთ. - სწორედ იმ „სინამდვილობის“ გამო. ბოლშევიკებად რომ იქცნენ? - შემეკითხება მკითხველი. ჯერ ერთი, მათი ქცევა ბოლშევიკებად ძალიან ძნელი ამბავია, გარდა ორი სამისა. მე კარგად ვიცნობ მათ: ისინი შინაგანად დამთავრებულნი იყვნენ, როცა მე საბჭოეთი მივატოვე, მეორე, ასეთი ქცევა შინაგან გარდატეხას მოითხოვს, რაიც შესაძლოა მხოლოდ თავისუფალ არეში; ბოლშევიზმის არეში კი, სადაც მხოლოდ გარეგანი ძალაა გამეფებული, ასეთი გარდატეხა საეჭვოა. მესამე, კიდევაც რომ იქცნენ

ბოლშევიკებად შინაგანად და ამრიგად გახდნენ „ნამდვილნი“, მაშინაც ვერ გამოიღებს მათი ნიჭი ნაყოფს, რადგან ბოლშევიზმი და ხელოვნება ერთიმეორეს ეწინააღმდეგებიან. აქ არაა ადგილი ამ საკითხს შევხვო, ვიტყვი მხოლოდ, მთელს საჭოეთში მე არ მეგულება არც ერთი ნაწარმოები, რომელიც არსებითად ბოლშევიკური იყოს და იმავე დროს ხელოვნური. თუ რამ თვალსაჩინო შეიქმნა საბჭოეთში ამ მხრით, ეს მხოლოდ და მხოლოდ ოსტატური „გვერდის ავლით“ ბოლშევიზმისა. მაგალითების მოყვანა ზედმეტია" [რობაქიძე, 1996: 59].

ცნობილია, რომ გრ. რობაქიძემ საგანგებო ესეები უძღვნა ჰიტლერს, მუსოლინის, ლენინსა და სტალინს. მისი ინტერესი აღნიშნული პიროვნებებისადმი განაპირობა "ზეკაცის", "ზეადამიანის" ბუნების ახსნის სურვილმა. ამერიკელი მკვლევარი, ლეონარდო ფოქსი გრიგოლ რობაქიძის დაინტერესებას ზემოთ ჩამოთვლილი დიქტატორებით შემდეგნაირად ხსნის: «რობაქიძეს ატყვევებდა «გმირის» ცნება, როგორც ეს ასახულია მითოლოგიასა და თანამედროვე ხანაში. მისმა ამგვარმა ინტერესმა იგი მიიყვანა ჰიტლერისა და მუსოლინის შესწავლამდე, რომლებსაც იგი ხედავდა არა პოლიტიკური, არამედ მითოლოგიური თვალთახედვით» [რობაქიძე, 1996: 38].

სწორედ „ადოლფ ჰიტლერისა“ და „მუსოლინის“ გამო გარიყა ევროპულმა საზოგადოებამ გრიგოლ რობაქიძე. მისი საქციელი მით უფრო გაუგებარი ჩანდა, რომ იგი არ თვლიდა თავს პოლიტიკოსად. უფრო მეტიც: პოლიტიკა მწერლის საზიანო საქმედ მიაჩნდა: „პოლიტიკოსი არ ვყოფილვარ და არცა ვარ. არა ვარ, არა იმის გამო, ვითომ პოლიტიკის არა გამეგებოდეს რა. არა ვარ იმის გამო, რომ ღრმად და მკაფიოდ მაქვს შეგნებული: მწერალი, რომელიც პოლიტიკაში ერევა, პოლიტიკას ვერსა არგებს, თავის თავს კი, როგორც ხელოვანს, ვნებასაც მიაყენებს" [რობაქიძე, 1996: 226]. მიუხედავად ზემოთქმულისა, მწერალმა მაინც მიაყენა ვნება საკუთარ თავს. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ჰიტლერსა და მუსოლინიზე დაწერილი ესეების გამო ევროპაში მას აღმაცერად უყურებდნენ; არც ძველ თხზულებებს უბეჭდავდნენ და არც ახალს. ემიგრანტული ქართული პრესა თუ გამოაქვეყნებდა ხანდახან მის

წერილებს, თორემ დიდი გამომცემლობების კარი მისთვის დაკეტილი იყო.^[1]

გრიგოლ რობაქიძის დახასიათებით, არც ლენინი, არც ჰიტლერი, არც მუსოლინი არ ფლობდნენ პიროვნების დამანგრეველ ისეთ ძალას, როგორსაც სტალინი. სტალინი ადამიანებს არარაობად აქცევდა. ეს პროცესი ცხადად აღწერა გრიგოლ რობაქიძემ რომანში „ჩაკლული სული“, რომელშიც XX საუკუნის კაცობრიობის სულიერი კრიზისის ფონზე ტირანიის პირისპირ დარჩენილი ხელოვანის ტრაგედია აქვს გაცხადებული.

ემიგრაციაში წასულმა მწერალმა 1933 წელს გერმანიის ქალაქ იენაში გამოაქვეყნა რომანი, რომლის ბოლოსიტყვაობაში მიუთითებდა მისი დაწერის თარიღზე - 1932 წელი. „ჩაკლული სულის“ პრობლემა სათაურშივეა გაცხადებული. მწერალს, უპირველეს ყოვლისა, ხელოვანის – თამაზ ენგურის – ტრაგიკული ბედი აღელვებს და მის ბედს, ზოგადად, ქართველი ხელოვანების, ერის ინტელექტუალური ძალების გადაგვარების, დაკნინების, ქართველი ერის ბედს უკავშირებს. „ეს წიგნი, რომელსაც ტყუილად როდი ეწოდება „ჩაკლული სული“, ცდილობს მხატვრულად წარმოაჩინოს ბოლშევიზმის ქვესკნელური გამხრწნელი ძალა მის ატმოსფერულ ზემოქმედებაში“, – წერს გრიგოლ რობაქიძე 1937 წლის აპრილში რომანისთვის დართულ ბოლოსიტყვაში და თავმდაბლობის გარეშე მიანიშნებს რომანის წინასწარმეტყველურ ღირებულებაზე, რომელიც მოსკოვის ბნელ მოვლენებს (სტალინის დამხობის ცდას) შეეხება და გახსნილია ნაწარმოების ერთ-ერთი პერსონაჟის, ბერზინის, სახით.

რომანში მოქმედება თბილისში იშლება. მისი მთავარი გმირი თამაზ ენგური, მწერალია. თამაზი, როგორც ყველა ხელოვანი, მოწოდებულია, რომ თავისი სულიერი მონაპოვარი სხვებსაც გაუზიაროს, მაგრამ მას განადგურებას უქადის გაბატონებული საბჭოთა დიქტატურა. წითელი ტერორი ცდილობს, ყველა ხელოვანი თავის იდეოლოგიას დაუმორჩილოს, უზნეო ხელისუფლების შესანიღბად გამოიყენოს. სასტიკი რეპრესიების შიშმა შედეგი გამოიღო: „ლიტერატურაში, თეატრში, კინოში –

ყველგან მუშაითობდნენ, ყველა ცდილობდა, სწორად გაეგვლო ბაგირზე. შესაფერის თემებს ეძებდნენ, ამგვარი ცდებისთვის უფრო გამოსადეგს. ათასგვარ მხატვრულ ხერხს იგონებდნენ, მიზნის მიღწევა საეჭვო რომ არ ყოფილიყო. გარკვეული ოსტატობა ჩამოყალიბდა, ერთგვარი აკრობატიკა. მაგრამ თემებთან და მხატვრულ ხრიკებთან ერთად, სიძნელეებიც იზრდებოდა. თუ თვით სამუშაოს ძირითადი ხაზის გარკვევას მოისურვებდნენ, მხოლოდ მექანიკურ სქემას იღებდნენ, რომელიც ვერავითარ აღფრთოვანებას ვერ გამოიწვევდა... ამ სიძნელეებს ყველაზე იოლად კინო აუდიოდა: ის ხომ ყველაზე შორს იდგა ნამდვილი ხელოვნებისგან. შემდეგ მოდიოდა თეატრი, სულ ბოლოს ლიტერატურა და პოეზია... ლირიკა სულ მთლად გადაშენდა...» [რობაქიძე, 1991 : 89].

საზოგადოების ზნეობრივი დეგრადაციის დასტურად მწერალი გვიჩვენებს, რომ ერთ დროს ზნეობის უმაღლეს საფეხურზე მდგომი ხალხი დღეს ყველაფერს იკადრებს, ოღონდ სიცოცხლე შეინარჩუნოს. ადამიანებისთვის აღარ არსებობს ღირსება, თანაგრძნობა, ერთგულება, პატიოსნება. არადა, ყველა ეს თვისება ხომ ასეთი ახლობელია და დამახასიათებელი ქართველი კაცისთვის?! მაშ, ახლა რა მოხდა? რა ძალამ შეძლო ამ კეთილშობილი გენის ასეთი დეგრადაცია? პასუხი ერთია: ყოველგვარი ზნეობრივისა და ამაღლებულის დამთრგუნველი ბოლშევიკური იდეოლოგიაა, რომლის სახე-სიმბოლოს „ჩაკლულ სულში“ წარმოადგენს „ხვლიკისთავიანი სტალინის“ სახე. მისი შემზარავი პორტრეტის დახატვით გრიგოლ რობაქიძემ ნათლად წარმოაჩინა დამოკიდებულება სოციალისტური იდეოლოგიის მიმართ, რომლის ძალაუფლებამ ყოველგვარი ზნეობრივ-მორალური საზღვარი გადალახა.

ბოლშევიზმი თავისი მომწუსხავი ძალით ახერხებდა ადამიანისთვის პატივის აყრას და მერე უკვე პატივაყრილ ადამიანს იოლად იგდებდა ხელთ. „ასეთი ატმოსფერო სუფევდა. უნდობლობა და შიში ბატონობდა... ასე გაჩნდა გადახრის ნამდვილი მანია: მარცხნივ, მარჯვნივ და ღმერთმა იცის, კიდეც საით. ერთ თანამშრომელს რომელიმე გადახრას აღმოუჩენდნენ და მერე გაზეთებში,

უჯრედებში, კრებებზე ბოზოქრობდნენ, საპროტესტო რეზოლუციებს ადგენდნენ.

გაზეთები, უჯრედები, კრებები, რეზოლუციები – ამ ქარბორბალას უმაღლესი მოხელეც ვერ გაუმკლავდებოდა. ის მოუხელთებელი რაღაც აქაც საშინელ გავლენას ახდენდა; არავინ იყო თავისუფალი, ყველა საკუთარ თავს ადანაშაულებდა. მხოლოდ ერთი ხსნა არსებობდა: მონანიება, თვითმხილება და დანაშაულის აღიარება უპიდეშიასავით მოედო მთელ საბჭოეთს... იმ ატმოსფეროში, რომელშიც სინამდვილე და მოჩვენება ერთმანეთში გადადიოდა, ჩაუდენელი ცოდვის რეალურად აღქმის შესაძლებლობაც შექმნა.."[რობაქიძე, 1991 : 87].

თამაზ ენგური საკუთარ ანალებში ასეთ ჩანაწერს წააწყდება: „ლენინმა განსაკუთრებული სახელი უწოდა სტალინს – „ლეგენდარული ქართველი“. ლეგენდარული ჭარბად იყო სტალინში, ოღონდ ქართველი – მეჩხერად" [რობაქიძე, 1991 : 94]. დიქტატორს, რომელსაც მოგვიანებით „პრეისტორიული ხვლიკის გაქვავებულ თავს" შეადარებს, რობაქიძე შემდეგნაირად აღწერს: „...დროებით დენის ქსელიდან გადმოვობდებოდა დარეტიანებული და გაუცხოებული. როცა შეშინებული გრძნობდა, როგორ ეცლებოდა ღონე, აი, მაშინ სტალინი მხოლოდ სოსო ჯულაშვილი იყო, უბრალოდ ქართველი. მაშინ ახსენდებოდა შორეული საქართველო, რომლისგანაც ესლა შემოენახა: საცივისა და კახური ღვინის გემო, მრავალჟამიერი ჰანგი და ქართული გინება: „მაგათი დედა კი ვატირე" [რობაქიძე, 1991 : 108].

გრიგოლ რობაქიძის მწერლური ნიჭი, მხატვრული და ფილოსოფიური წარმოსახვა, იძლევა შესაძლებლობას, რომანში განზოგადდეს არა მხოლოდ ბოლშევიკური ტირანიის ხასიათი, არამედ გაიხსნას ტოტალიტარული სახელმწიფო მოდელების ჭეშმარიტი სახე. რომანში ხაზგასმულია, რომ ადამიანის ზნეობრივი დეგრადაციის ერთ-ერთ მიზეზს ღმერთის უარყოფა წარმოადგენს. მთავარი გმირის, თამაზ ენგურის, მიერ ჩადენილი ცოდვის (მეგობრის გაცემა) სათავე იმ სულიერ მერყეობაში მდგომარეობს, რომელიც მას ბოლშევიკების შიშით ეუფლება. მეგობრის გაცემამდეც არაერთხელ წასულა თამაზი ზნეობრივ კომპრომისზე: ჯერ კინოსტუდიაში, სცენარის განხილვის დროს, შემდეგ მწერალთა სხდომაზე, სიტყვით

გამოსვლისას „სისხლის გამოშვების“ შესაძლებლობას რომ დაუშვებს; და ყოველი კომპრომისის შედეგად იგი იმ სულიერ კრიზისს უახლოვდება, რომელსაც ლევანის უნებლიე გაცემა აგვირგვინებს. სინდისის ქენჯნის გრძნობა მხოლოდ ამ საქციელის ჩადენის შემდეგ უჩნდება თამაზ ენგურს. ის აცნობიერებს, რომ ძალას, რომელმაც ამ ცოდვისაკენ უბიძგა ხელოვანს, შიში ერქვა. მრავალმნიშვნელოვანია რომანის ფინალი, რომელიც ცოდვის ჭაობში ჩაფლვას, ტოტალიტარული წნეხისგან „სულის ჩაკვლის“ მცდელობას მოსდევს. თამაზ ენგური ამგვარი დაცემის წყალობით იძენს კათარზისისა და უფალთან მიახლების უნარს. ცოდვილი სულის ჩაკვლით იგი უნდა აღდგეს და დაძლიოს შიში, რომელსაც ღალატის ცოდვამდე მიუყვანია. მწერალმა სინანულის გზაზე შეაყენა ცოდვილი, რათა უფალმა ხელახლა ჩაჰბეროს მას სული, რადგან თამაზი ღვთისაკენ მიიღწევდა გულითა და გონებით, მთელი არსებით უხმობდა ცოდვით დაცემული ხელოვანი მაცხოვარს: „ო, შენ, ქრისტეს სისხლო, დაჭრილი ნეკნებიდან გადმოღვრილო, შენს ერთ წვეთს მაზიარე, მხოლოდ ერთ პატარა წვეთს, რათა განვახლდე, განვნათლდე, ვითარცა ბავშვი, როგორც ქალწული“ [რობაქიძე, 1991: 154].

გზა, რომელსაც ნაწარმოების მთავარი გმირი გაივლის VITA NUOVA-სკენ, ერთადერთი ხსნაა სულიერი კრიზისით გათანგული კაცობრიობისათვის. თამაზ ენგურს ნამდვილად სჭირდებოდა შინაგანი ცვლილება, სულიერი ტრანსფორმაცია. ხელახლა დაბადება ღვთიური ქმედებაა, უკვდავება კი მხოლოდ მორწმუნის ხვედრია. რადგანაც ბოლშევიკური დიქტატურის პირობებში „ყველამ სცოდა და მოაკლდა ღვთის დიდებას“ [რომაელთა 3.23.], ამიტომაც ყველა მათგანი ხელახლა უნდა დაიბადოს ცოდვების მისატევებლად, ღმერთთან ურთიერთობის დასამყარებლად – ასეთია გრიგოლ რობაქიძის რომანის კრედიო.

„ჩაკლული სული“ არ არის მხოლოდ შემოქმედებითი თავისუფლების აღკვეთის კლასიკური მაგალითი; იგი მარადიული წრებრუნვის გამომხატველი ნაწარმოებია, რომელშიც თამაზის სულიერი განახლება ბიბლიურ „ზეციდან შობას“ იმეორებს – „ვინც ქრისტეშია, ახალი ქმნილებაა; ძველი წარხდა და, აჰა, ყოველივე არის ახალი“

[კორინთელთა II 5:17]. „ის თამაზი აღარ იყო, იგი სხვა იყო, იქნებ აღარც იყო ადამიანი. მის წინ დიდი ძლიერი სინათლე გამოჩნდა... უეცრად აკანკალებულმა, შეშინებულმა ღმერთი იხილა იქ. თამაზი წამოხტა, უნაპირო სივრცეებს გადახედა და მთელი ხმით იყვირა: „შენ ხარ, შენ ხარ, შენ ხარ" [რობაქიძე, 1991: 154].

გრიგოლ რობაქიძემ სულიერი კათარზისის საშუალებით დაანახვა მკითხველს ჭეშმარიტი შემოქმედის ამოუწურავი ენერგია, ძალა. რომანში ხაზგასმით არის წარმოჩენილი, რომ ყოველ ხელოვანს ღმერთთან ზიარების მაღლით ახალი სიცოცხლე ენიჭება; იგი უკვდავებას იმკვიდრებს მარადიული ღირებულებებისათვის გაწეული მსხვერპლის წყალობით.

[1] კრიტიკოს როსტომ ჩხეიძის აზრით, ქართველთა მცირე ნაწილის გარკვეულწილად კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება ფაშისტების მიმართ რუსეთისაგან თავის დაღწევისა და ბოლშევიზმის დამხობის სურვილით უნდა იყოს განპირობებული [ჩხეიძე, 2010 : 357].

ლიტერატურა

1. ბაქრაძე აკ. კარდუ.- თბილისი, 1999
2. ბაქრაძე აკ. რჩეული: ტომი 3.- თბილისი, 2004
3. კორინთელთა მიმართ II ეპოსტოლე. ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა.- თბილისი, 1989
4. მაკიაველი ნ. შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში. მთავარი. წიგნი IV.- თბილისი, 2007
5. რომაელთა მიმართ ეპისტოლე.... ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა.- თბილისი, 1989
6. რობაქიძე გრ. ილია ჭავჭავაძე და ფილიპე მახარაძე.- იმერეთი.- №113.- 1913

7. რობაქიძე გრ. სოციალისტების სახელმწიფოებრივი უძღურება.
სახელმწიფო და სამართალი. №12.- 1990
8. რობაქიძე გრ. ჩაკლული სული (გერმანულიდან თარგმნა ალ.
კარტოზიამ).- თბილისი,1991
9. რობაქიძე გრ. სიმართლე ჩემთვის ყველაფერია.- თბილისი,1996
10. რობაქიძე გრ. ადოლფ ჰიტლერი / გერმანულიდან თარგმნა და
კომენტარები დაურთო დ. ფანჯიკიძემ.- თბილისი,2006
11. რობაქიძე გრ. მუსოლინი / გერმანულიდან თარგმნა ნ. გოგოლაშვილმა //
ჩვენი მწერლობა.- №19.- 2006 A
12. სოროკინი პ. ხელოვნების კრიზისი.- ქუთაისი,2006
13. შპენგლერი ო. ევროპის დაისი. / თარგმნა ნუგზარ კუჭუხიძემ.-
ქუთაისი, 2005
14. ჩხეიძე რ. ერი და ბედისწერა.- თბილისი, 2010
15. წერეთელი ნ. ბოლომდე თქმა მართლისა. სიტყვა. №7.- 2008

თამარ ჭუმბურიძე

მიქელ თარხნიშვილის ქართველოლოგიური მოღვაწეობის რამდენიმე ასპექტის შესახებ

უცხოელ მკვლევართა ყურადღება საქართველოს ისტორიის, ლიტერატურისა და ხელოვნებისადმი განსაკუთრებით მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან გაძლიერდა. უცხოელი ქართველოლოგების გვერდით ქართული კულტურის კვლევისა და პოპულარიზაციის საქმეში საზღვარგარეთ მოღვაწე მეცნიერებმაც შეიტანეს დიდი წვლილი. მათი ღვაწლი და დამსახურება მე-20 საუკუნის 80-იან წლებამდე ნაკლებად იყო ცნობილი, რადგან მათი უცხოური გამოცემები არ შემოდიოდა ჩვენთან ან სპეციალურ ფონდებში იყო დაცული. ამჟამად უკვე ბევრი რამ გახდა ცნობილი უცხოეთში სხვადასხვა სფეროში მოღვაწე ჩვენი თანამემამულეების შესახებ, თუმცა, კიდევ უფრო მეტია შესასწავლი და საკვლევი. უცხოეთში მოღვაწე ქართველი მეცნიერის, მიქელ თამარაშვილის, შესახებ გასული საუკუნის ბოლოს რამდენიმე წერილი დაიბეჭდა, გამოქვეყნდა მისი ზოგიერთი შრომის თარგმანიც. 1994 წელს გამომცემლობა „კანდელმა“ გამოსცა თარხნიშვილის წერილები [თარხნიშვილი, 1994] სერიით „ქართული ეკლესიის ისტორია, მასალები და გამოკვლევები“. მიუხედავად ამისა, ეს მეცნიერი გარკვეულწილად მაინც ჩრდილში დარჩა. საზოგადოებამ ბევრი რამ არ იცის მისი ღვაწლისა და იმ საკითხების შესახებ, რომელთა კვლევაში მ. თარხნიშვილს თავისი წვლილი აქვს შეტანილი.

მ. თარხნიშვილი იყო საქართველოს ისტორიისა და ლიტერატურის შესანიშნავი მცოდნე და თავისი ქვეყნის სიყვარულით გამსჭვალული ადამიანი, რომელიც მთელ თავის დროსა და ენერგიას ქართული წერილობითი ძეგლების კვლევასა და გამოქვეყნებას უთმობდა და დიდად უწყობდა ხელს ქართული კულტურისადმი ინტერესის გაღვივებას. მას, როგორც ქართველოლოგს, ხშირად მიმართავდნენ ფილოლოგიური თუ ბიბლიოგრაფიული ცნობებისათვის. „მან პირველმა დაანახვა დასავლელ მკვლევარებს ქართული ლიტერატურის ნაკლებად ცნობილი საგანძური“, - წერდა მ. თარხნიშვილზე მისი ღირსეული მოწაფე ჟერარ გარიტი [Garitte,

მ. თარხნიშვილი დაიბადა 1897 წელს, 12 იანვარს, ახალციხეში. იგი ჯერ სახალხო სკოლაში სწავლობდა, სოფელ სკრაში, 1913 წელს კი კონსტანტინოპოლში (სტამბოლში) გაჰყვა ქართველ კათოლიკე ბერებს, რომლებიც იქაურ ქართულ სამონასტრო სკოლაში სწავლის მსურველებს არჩევდნენ. 1917 წლამდე მ. თარხნიშვილი იქ იღებდა განათლებას. მან 1917 წელს დატოვა თურქეთი და შვიდ ქართველ ახალგაზრდასთან ერთად სწავლის გასაგრძელებლად გერმანიაში გაემგზავრა, სადაც 1919 წლამდე სწავლობდა ეტალის ბენედიქტელთა სააბატოში. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, 1919 წელს, მ. თარხნიშვილს შესაძლებლობა მიეცა, დაბრუნებულიყო სამშობლოში და სწავლა განეგრძო თბილისში, მაგრამ იმავე წელს, დეკემბერში, კვლავ სტამბოლში გაემგზავრა და ამის შემდეგ სამშობლოში აღარ დაბრუნებულა. მ. თარხნიშვილი 1924 წლამდე ცხოვრობდა კონსტანტინოპოლში. 1923 წელს დაამთავრა კაპუცინების კოლეჯი, 1923 წლის სექტემბრიდან 1924 წლის ივლისამდე სწავლობდა კონსტანტინოპოლის ქართულ მონასტერში. 1924 წელს გაემგზავრა ავსტრიაში და სანკტ-გაბრიელის საღვთო სიტყვის საზოგადოებაში დაასრულა ფილოლოგიური და ფილოსოფიური განათლების კურსი, შემდეგ ჩავიდა რომში, სადაც ჯერ ბერძნულ კოლეჯში შევიდა თავისუფალ მსმენელად, შემდეგ კი სწავლობდა რომის პაპის აღმოსავლეთის ინსტიტუტში (1930-1933 წწ.). აქ ლათინურ ენაზე დაიცვა დისერტაცია თემაზე: თეატინელი მქადაგებლები საქართველოში მე-17 საუკუნეში" და მოიპოვა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. 1931 წლის 6 აგვისტოს მ. თარხნიშვილი აკურთხეს მღვდლად გროტაფერატას ბერძნულ სააბატოში.

მ. თარხნიშვილმა 1934 წელს მიიღო სასულიერო საზოგადოების დავალება - საფრანგეთში, ბელგიასა და გერმანიაში მყოფ ქართველთაგან აღეზარდა წარმომადგენლები აღმოსავლური ეკლესიისათვის. ამ მიზნით იგი გაემგზავრა ბენედიქტელ მამებთან ჯერ პარიზში, შემდეგ კი დეგენდორფში (ბავარიაში).

მ. თარხნიშვილი 1936-42 წლებში სხვადასხვა ადგილას ცდილობდა მუშაობის დაწყებას. ამ პერიოდში აღმოსავლეთის ეკლესიების კონგრეგაციამ ვატიკანში დასვა საკითხი ქართული ლიტურგიკული ტექსტების დაბეჭდვის შესახებ. მ. თარხნიშვილი, როგორც ამ საქმისათვის ზედმიწევნით შესაფერისი კანდიდატურა, რომში გადავიდა.

მკვლევარს სიცოცხლის ბოლომდე აღარ დაუტოვებია რომი და, მიუხედავად ავადმყოფობისა, ძალიან ბევრს მუშაობდა. ეს იყო მისი მეცნიერული მოღვაწეობის ყველაზე ნაყოფიერი ხანა. იგი ეძებდა იტალიის წიგნთსაცავებში დაცულ ქართულ წყაროებს, თარგმნიდა და აქვეყნებდა ძველი ქართული ლიტერატურის მნიშვნელოვან ძეგლებს, აცნობდა ევროპელებს საქართველოს ლიტერატურასა და კულტურას. იგი გარდაიცვალა 1958 წელს, 15 ოქტომბერს. მ. თარხნიშვილი დაკრძალეს ვატიკანში მოღვაწე უცხოელ მამათა საერთო აკლდამაში.

მ. თარხნიშვილის სამეცნიერო მოღვაწეობის მიმართულება და ხასიათი განაპირობა მისმა წარმომავლობამ, კათოლიკურმა აღმსარებლობამ და, რაც მთავარია, იმ გარემოებამ, რომ მეცნიერი უცხოეთში მოღვაწეობდა, ევროპულ ჟურნალებში აქვეყნებდა თავის სტატიებს და ევროპელი მკითხველის ინტერესების გათვალისწინება უხდებოდა.

თავისი მოღვაწეობის ადრეულ ეტაპზე მ. თარხნიშვილი თეოლოგიისა და ისტორიული ლიტურგიკის საკითხებით იყო დაინტერესებული. მისი პირველი ნაშრომები უფრო თეორიული ხასიათისაა. განსაკუთრებით ცხოველ ინტერესს იჩენდა მკვლევარი აღმოსავლური ეკლესიისადმი. ერთ-ერთი ასეთი ნაშრომია „ბიზანტიური ლიტურგია, როგორც ერთიანობისა და კავშირის განხორციელება დოგმაში“ [Tarchnischvili, 1939]. აქ ავტორი ხაზს უსვამს აღმოსავლური ეკლესიის ერთიანობისა და ჰარმონიულობისაკენ სწრაფვას, ცდილობს, დაგვანახვოს, რა ნათლად ჩანს ღვთაებრივი ერთიანობა ბიზანტიის ლიტურგიაში (ამ ლიტურგიაში იგი წმ. იოანე ოქროპირისა და ბასილი დიდის ჟამისწირვებს გულისხმობს). მკვლევარი დაწვრილებით ეხება ლიტურგიკულ ქმედებას, ლოცვებს, აღწერს, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭება ლიტურგიაში

მშვიდობის აზრს. ყველაზე მნიშვნელოვნად მას ღმერთსა და ადამიანს შორის კავშირის იდეა მიაჩნია.

მ. თარხნიშვილის ეს ნაშრომი შეუმჩნეველი არ დარჩენილა თეოლოგიის საკითხების მკვლევართათვის. სახელდობრ, მას მიემდგნა ც. შნაიდერის რეცენზია „Byzantinische Zeitschrift“-ის ფურცლებზე [Schneider, 1940: 156]. მასში აღნიშნულია, რომ ნაშრომში მოცემულია ბიზანტიური ლიტურგიის ფაქიზი ანალიზი და მის შინაარსში ჩაწდომის ცდა. რეცენზენტის შეფასებით, წერილი წმინდა მეცნიერულ ნაშრომს არ წარმოადგნს, ის მკითხველის ფართო წრისთვისაა განკუთვნილი.

1939 წელს გამოქვეყნდა ქართველი მეცნიერის კიდევ ერთი საყურადღებო ნაშრომი „Una Sancta გაყოფამდე“ [Tarnischvili, A, 1939], რომელიც ასევე მთელი ქრისტიანული ეკლესიის, სხვადასხვა ქრისტიანული ქვეყნის ერთიანობას ეძღვნება. თვითონ კათოლიკური ეკლესიის მრწამსის მქონე მეცნიერს მთელი ქრისტიანობის ერთ-ერთ გამაერთიანებელ ნიშნად რომის ეკლესიასთან კავშირი მიაჩნია, თუმცა, კვლავ გამოყოფს მთელი ქრისტიანული სამყაროს დამახასიათებელ ნიშანს: აღმოსავლეთის მხრივ დასავლეთის ეკლესიის სულიერ ხელმძღვანელობას და ქრისტიანობის მთელი კულტურულ-რელიგიური ცხოვრების ერთიანობას, რომელიც აღმოსავლური ელფერის მქონეა. ამის დამადასტურებლად მიაჩნია ავტორს ის ფაქტები, რომ პირველ ორ საუკუნეში მოღვაწე მოციქულები და მწერლები აღმოსავლური წარმოშობისანი იყვნენ; საეკლესიო კრებები გაყოფამდე აღმოსავლეთში ტარდებოდა; აღმოსავლურ და აფრიკულ ეკლესიებზე იყო დამოკიდებული დასავლური სკოლა. რომის ეკლესია ალექსანდრიის გავლენას განიცდიდა, გალური ლიტურგია კი - სირიულ-ბიზანტიურისას. აღმოსავლურზე დამოკიდებულებას ხედავდა მეცნიერი დასავლეთის ხელოვნებაშიც: საეკლესიო მუსიკაში, პოეზიაში, არქიტექტურაში, იკონოგრაფიასა და წიგნის მხატვრობაში.

ავტორი იმედს გამოთქვამს, რომ აღდგება ეკლესიის ერთიანობა, ოღონდ საჭიროა მეტი შეკავშირება და ერთობლივი მუშაობა აღმოსავლელი კათოლიკების მხრიდან,

ამისათვის კი საჭიროდ მიიჩნევს გარკვეულ გაერთიანებას ლიტურგიკულ-რელიგიურ და თეოლოგიურ სფეროში.

ნაშრომში „აღმოსავლური ქრისტიანობის ესქატოლოგიური ნიშანი" [Tarchnischvili, 1940] ავტორი განიხილავს, როგორია ქრისტიანულ მოძღვრების დამოკიდებულება გარდაცვალების შემდეგ სულის მდგომარეობის მიმართ და გამოაქვს დასკვნა, რომ, ამ მოძღვრების მიხედვით, ერთ პოლუსზე დგას კათოლიკური ესქატოლოგია, მეორეზე - მონოფიზიტურ-ნესტორიანული, შუაში კი - ორთოდოქსული, რომელიც ერთგვარ ხიდს ქმნის პირველი ორის ერთმანეთთან დასაკავშირებლად. მ. თარხნიშვილი ცდილობს, საერთო ნიშნები მოძებნოს კათოლიკურ და მონოფიზიტურ-ნესტორიანულ ეკლესიებს შორის.

სტატიაში "სრულყოფის გზები" [Tarchnischvili, 1941] ავტორი გამოყოფს რამდენიმე ნიშანს, რომლებიც, ქრისტიანული მორალის მიხედვით, სჭირდება ადამიანს სრულყოფისათვის. ესენია: მორჩილება, ღოცვა, მარხვა, მონანიება.

ისტორიული ლიტურგიკის საკითხებს მ. თარხნიშვილი განიხილავდა საქართველოს ეკლესიის ისტორიასთან მჭიდრო კავშირში. საერთოდ, ეს საკითხები მას აინტერესებდა თავისი ქვეყნისა და ხალხის წარსულთან, მის კულტურასა და სულიერ ცხოვრებასთან დაკავშირებით.

ეკლესიის ისტორიის საკითხებს ეხება მ. თარხნიშვილის ნაშრომები, როგორებიცაა: "ქართველი ბერების ცხოვრებიდან" [Tarchnischvili B, 1939; Tarchnischvili A, 1940], "ქრისტიანობა საქართველოში" [Tarchnischvili, 1936; Tarchnischvili A, 1936], „დამოკიდებულება ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის საქართველოს სამეფოში" [Tarchnischvili, 1955] და სხვ. მის კალამს ეკუთვნის, აგრეთვე, საქართველოს ეკლესიის ისტორია VIII საუკუნემდე (ქართულ ენაზე), რომლის გამოცემაც ავტორმა ვერ მოასწრო და ამჟამად ხელნაწერის სახით ინახება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

მ. თარხნიშვილის განსაკუთრებული ინტერესის საგანს შეადგენდა უძველესი

ქართული ლექციონარების კვლევა და მათი ტექსტის მეცნიერული გამოცემა. პირველი ნაშრომი ხანმეტ ლექციონარზე მკვლევარმა გამოაქვეყნა ლიტურგიკულ ჟურნალში "Jahrbuch für Liturgiewissenschaft", რომელშიც წარმოდგენილია ძირითადი ცნობები ძეგლის შესახებ და მისი მოკლე აღწერილობა. უფრო ვრცლად ეს ძეგლი ჰაემეტ ლექციონართან ერთად განხილულია ნაშრომში "ქართული ლექციონარის V და VIII საუკუნეების ორი ფრაგმენტი" [Tarchnischvili, 1942-43], რომელშიც მკვლევარი ეხება ქართული ლექციონარის ორ ფრაგმენტს, ხანმეტსა და ჰაემეტს, განიხილავს საკითხს მათი წარმოშობისა და ასაკის შესახებ. მეცნიერმა ხანმეტი ლექციონარი შეუდარა სხვა ლიტურგიკულ ძეგლებს, განიხილა მათი ურთიერთმიმართების საკითხები და დაასკვნა, რომ ეს ლექციონარი სომხურ ლექციონარზე ადრე, V საუკუნის შუა ხანებში, შექმნილად უნდა მივიჩნიოთ. მისი შექმნის ადგილად მკვლევარი პალესტინას ვარაუდობს, დედნად კი - სირიულს ან ბერძნულს.

მ. თარხნიშვილის ამ მოსაზრებებიდან ზოგი რამ შემდგომი კვლევა-ძიების შედეგად მცდარად ან საეჭვოდ იქნა მიჩნეული. მაგალითად, ცნობილმა არმენოლოგმა, ათანასე რენუმ, უარყო მისი მოსაზრება, რომ ხანმეტი ლექციონარი სომხურზე უფრო ძველია და იგი V ს-ის I ნახევრით თარიღდება [Renoux, 1971] გაზიარებული არ არის ასევე მოსაზრება, რომ ხანმეტი ლექციონარი და კანონარი სხვადასხვა დროს შესრულებული ორი დამოუკიდებელი თარგმანია სხვადასხვა რედაქციის ბერძნული დედნებისა. დადგინდა, რომ ხანმეტი ლექციონარიდან იერუსალიმის კანონარამდე განვითარების უწყვეტი ხაზია. ასე რომ, უძველესი ქართული თარგმანი თანდათან ითვისებდა ბერძნულში მომხდარ ცვლილებებს და ასე ყალიბდებოდა ქართული ვრცელი რედაქციის ნუსხები. მიუხედავად იმისა, რომ მ. თარხნიშვილის მოსაზრებებიდან ზოგი რამ ეჭვსა და დავას იწვევს, მან ძირითადად სწორი გზით წარმართა კვლევა, შენიშნა ქართული ლექციონარის სიძველის მაჩვენებელი მთელი რიგი ნიშანი და საგრძნობლად წინ გადასწია ლექციონარის ქართული თარგმანის თარიღი.

ცალკე აღსანიშნავია ის დიდი მუშაობა, რომელიც გასწია მ. თარხნიშვილმა

იერუსალიმური ლექციონარის ვრცელი ქართული ვერსიის ტექსტის გამოსაცემად, რომლის გამოქვეყნებას მეცნიერი ვერ მოესწრო. მის მიერ მომზადებული ძეგლი გამოქვეყნდა მკვლევრის გარდაცვალების შემდეგ რ. დრაგესა და ჟ. გარიტის მზრუნველობითა და ხელმძღვანელობით ქართულ და ლათინურ ენებზე [Tarchnischvili, 1959; Tarchnischvili 1960]. აქ პოეტური მონოსტროფების ტექსტი სრულად არის წარმოდგენილი, რამაც დიდად შეუწყო ხელი ლექციონარის კვლევას ჰიმნოგრაფიული თვალსაზრისით [Leeb, 1970; ხევსურიანი, 1973]. საერთოდ, აღნიშნულმა გამოცემამ გააფართოვა ქართული ლექციონარის მკვლევართა წრე, ლათინური თარგმანის დართვამ ხელმისაწვდომი გახადა ლექციონარის ტექსტი ევროპელი მეცნიერებისათვის. ეს ლექციონარი, რომელიც ნაკლებად იყო ცნობილი უცხოელებისათვის, ლიტურგისტებმა, ჰაგიოლოგებმა და პალესტინოლოგებმა ერთხმად შეაფასეს, როგორც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლი, რომელმაც შემოგვინახა იერუსალიმის უძველესი ტიპიკონი, ხოლო მ. თარხნიშვილის ეს გამოცემა მკვლევრის ერთ-ერთ საუკეთესო და სრულყოფილ ნაშრომად აღიარეს.

ჯერ კიდევ 1948 წელს მ. თარხნიშვილმა გამოსცა იაკობის ჟამისწირვის ქართული ნუსხის გერმანული თარგმანი გამოკვლევითურთ [Tarchnischvili, 1948], რასაც მალე მოჰყვა ქართული ჟამისწირვების ტექსტების გამოცემა ლათინური თარგმანითურთ [Tarchnischvili, 1950].

მკვლევარს თვალსაჩინო დამსახურება მიუძღვის XI ს-ის მნიშვნელოვანი საისტორიო ძეგლის, პეტრიწონის ქართველთა მონასტრის, ტიპიკონის შესწავლისა და გამოცემის საქმეში. პეტრიწონის მონასტრის წესდება, რომელიც 1083 წ. ქართულ და ბერძნულ ენებზე შეუდგენია ამ მონასტრის დამაარსებელს, დიდ დომესტიკოსს, გრიგოლ ბაკურიანის ძეს, სამეცნიერო წრეებისთვის მხოლოდ XIX ს-ის ბოლოს გახდა ცნობილი. 1904 წელს ფრანგმა მეცნიერმა ლუი პეტიტმა გამოსცა პეტრიწონის ტიპიკონის ძველი ბერძნული ტექსტი XVIII ს-ში გადაწერილი ასლის მიხედვით. დედნის მოპოვება მას ვერ მოუხერხებია, ამიტომ ხარვეზის შესავსებად გ. მუსეოსის მიერ გამოცემული ახალი ბერძნული თარგმანი მოიშველია. ქართული ტექსტი კიდევ

დიდხანს რჩებოდა უცნობი, სანამ მისით საგანგებოდ არ დაინტერესდა მ. თარხნიშვილი. მან მიაკვლია ქართული ხელნაწერის ადგილ-სამყოფელს კუნძულ ხიოსზე. თუმცა დედანი არ გამოუჩინეს და იძულებული გახდა, XIX ს-ში გადაწერილი ასლით დაკმაყოფილებულიყო. მეცნიერმა გამართა ტექსტი და 1954 წელს გამოსცა ლათინურ თარგმანთან ერთად ორ წიგნად [Typicon... 1954; Typicon... 1954 A.]. იმ დროს ტიპიკონის ძველი ნუსხა ჯერ არ იყო ნაპოვნი და მისი ასლის გამოცემა მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა. მ. თარხნიშვილის გამოცემა გარკვეული როლი შეასრულა პეტრიწონის მონასტრის ისტორიისა და გრიგოლ ბაკურიანის ბიოგრაფიის კვლევის საქმეში. ამ გამოცემას გამოეხმაურა ი. მოლიტორი, რომელმაც დიდი მადლობა გადაუხადა მ. თარხნიშვილს ამ საპასუხისმგებლო საქმის შესრულებისათვის [Molitor, 1956: 146].

თარხნიშვილი დიდად იყო დაინტერესებული ქართული ეპიგრაფიკის საკითხებით. საგანგებო გამოკვლევაში "ახალი ქართული ეპიგრაფიკული და ლიტერატურული აღმოჩენები" თარგმანითურთ [Tarchnischvili, A 1950]. მან განიხილა ბოლნისის სიონის, მცხეთის ჯვრის, საჰაკდუხტის და წყისის წარწერები, რომლებიც უძველეს პერიოდს ეკუთვნის, ხოლო პეტრიწონის მონასტრის ღვთისმშობლის ხატზე გაკეთებულ წარწერას ეძღვნება გამოკვლევა "ღვთისმშობლის ხატის წარწერა პეტრიწონის მონასტერში" [თარხნიშვილი, 1950].

როდესაც არქეოლოგიური კვლევის შედეგად წმინდა ადგილებში ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლები გამოვლინდა, სახელდობრ, ანტიოქიის მახლობლად ერთ დროს ქართველთა კუთვნილი ცამეტი ეკლესია და მონასტერი, ეგვიპტის უდაბნოში პეტრე იბერის მიერ V ს-ში აგებული ეკლესია, ბაჩკოვოს სამონასტრო კომპლექსი, ამ აღმოჩენებს ერთ-ერთი პირველი გამოეხმაურა მ. თარხნიშვილი. მას უცხოელი სპეციალისტები ხშირად მიმართავდნენ დახმარებისათვის, ზოგიერთი ძეგლის ძიება სულაც მისი რჩევითა და მის მიერ მიწოდებული ცნობების საფუძველზე ყოფილა წამოწყებული.

როცა პალესტინაში საირ-ელ-დანიმის მიდამოებში იტალიელმა არქეოლოგმა ვირჯილიო კორბომ გამოავლინა ნაშთები ძველი ქართული წარწერებით დამშვენებული სამონასტრო კომპლექსისა, რომელიც პეტრე იბერის სახელს უკავშირდება, ქართული წარწერების შესასწავლად მან სწორედ მ. თარხნიშვილი მიიწვია. მან პირველმა გაშიფრა და მეცნიერულად გააანალიზა [\[1\]](#) ოთხი ქართული წარწერა, რომლებიც შესრულებული იყო მოზაიკურ იატაკზე ასომთავრულით. წარწერებში მოხსენიებული იყვნენ ისტორიული პირები, რასაც არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა მათ დასათარიღებლად. მმ. თარხნიშვილისა და ვ. კორბოს ამ ნაშრომს გამოეხმაურნენ როგორც ევროპაში (ჰ. ენგბერდინგი), ისე საქართველოში (ალ. გამყრელიძე, ბ. გიორგაძე, შ. ნუცუბიძე). ქართველი მეცნიერები ცდილობდნენ წარწერებში მოხსენიებულ პირთა იდენტიფიკაციას (შ. ნუცუბიძე, ს. ყაუხჩიშვილი, კ. კეკელიძე, გ. წერეთელი). გგ. წერეთლის შრომა "უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან" ცალკე წიგნად გამოიცა 1960 წელს. წიგნში გ. წერეთელი განიხილავს ამ საკითხის შესახებ არსებულ ლიტერატურას და მ. თარხნიშვილის მოსაზრებას მაღალ შეფასებას აძლევს: "წარწერები წაკითხულია მ. თარხნიშვილის მიერ აბსოლუტურად სწორად და ზუსტად და თითქმის არ არის არც ერთი ასო, რომლის წაკითხვა შესწორებას საჭიროებდეს. სწორია, აგრეთვე, თარგმანი და ტექსტის ინტერპრეტაცია. დაზუსტებას მოითხოვს მხოლოდ ზოგიერთი საკუთარი სახელის ახსნა და იდენტიფიკაცია" [წერეთელი, 1960: 10]. გრ. წერეთელმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო წარწერებში მოხსენიებულ პირთა ვინაობას და შეძლო მათი იდენტიფიკაცია და ამის საფუძველზე წარწერების ზუსტი დათარიღება. გაირკვა, რომ წარწერებიდან ორი უძველესია დღემდე ცნობილ ქართულ წარწერათა შორის, ეკუთვნის V ს-ის 30-იან წლებს და ნახევარი საუკუნით უსწრებს მანამდე უძველესად ცნობილ ბოლნისის სიონის წარწერებს. მათი შესწავლის საქმეში მ. თარხნიშვილს მეტად მნიშვნელოვანი და საპატიო წვლილი აქვს შეტანილი.

მ. თარხნიშვილი თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის დასაწყისიდანვე იყო დაინტერესებული ქართული სასულიერო მწერლობის შესწავლით და არაერთი

გამოკვლევა უძღვნა სასულიერო ლიტერატურის საკითხებს.

ყველაზე მნიშვნელოვანი ნამუშევარი ამ მხრივ არის "ქართული ლიტერატურის ისტორია" [Geschichte... 1955], დაწერილი კ. კეკელიძის "ძველი ქართული მწერლობის ისტორიის" I ტომის საფუძველზე, იულიუს ასფალგის მონაწილეობით, გამოქვეყნებული 1955 წელს. ამ დროისათვის ევროპაში უკვე გაცხოველებულ ინტერესს იჩენდნენ ქართული ორიგინალური და ნათარგმნი სასულიერო ლიტერატურული ძეგლებისადმი და მომწიფებული იყო აუცილებლობა ერთ-ერთ ევროპულ ენაზე შემაჯამებელი მიმოხილვითი ნაშრომის შექმნისა. ეს საპატიო მისია მეგობრებისა და უცხოელი ქართველოლოგების რჩევითა და მხარდაჭერით იკისრა მ. თარხნიშვილმა.

ნაშრომი გამოქვეყნდა 1955 წელს ვატიკანის ბიბლიოთეკის "გამოკვლევებისა და ტექსტების" სერიით. მას წინ უძღვის მ. თარხნიშვილის მოკლე წინასიტყვაობა და იულიუს ასფალგის "შესავლის მაგიერ", დამატების სახით ერთვის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებათა კიმენური რედაქციის ქართული თარგმანების სია და სახელთა საძიებელი.

თავის წინასიტყვაობაში მ. თარხნიშვილი აღნიშნავს ევროპელების მზარდ ინტერესს ძველი ქართული ლიტერატურისადმი და მადლობას უხდის მათ, ვინც წვლილი შეიტანა ამ ნაშრომის შექმნაში, განსაკუთრებით იულიუს ასფალგს, მაგრამ ნაშრომის მიმართებაზე კ. კეკელიძის წიგნთან არაფერს ამბობს. სამაგიეროდ, ამ საკითხს ეხება ი. ასფალგი თავის შესავალ წერილში, რომელშიც ხაზგასმულია ასეთი ნაშრომის შექმნის საჭიროება და აღნიშნულია, რომ იგი არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მივიჩნიოთ თარგმანად. ის უფრო თავისუფალი გადამუშავებაა, რომლის დროსაც მ. თარხნიშვილი ცდილობდა გაემარტივებინა კ. კეკელიძის ვრცელი მსჯელობები, შეეცაო წყაროები, დაემატებინა ლიტერატურა და ნაშრომი თანამედროვე მეცნიერების მოთხოვნებისათვის მიესადაგებინა. მეცნიერი მიუთითებს იმ ადგილებზე, რომლებიც განსაკუთრებითაა შეცვლილი, ცალ-ცალკე აქვს ჩამოყალიბებული ნიშნები, რომლებიც მ. თარხნიშვილისა და კ. კეკელიძის ნაშრომებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს, ბოლოს

კი ასკვნის: "ნაშრომი პირველი ცდაა გერმანულ ენაზე ქართული სასულიერო ლიტერატურის ისტორიის გამოცემისა მეცნიერული მოთხოვნების შესაფერისი ფორმით. ზოგ უზუსტობას ან შეცდომას ასეთი პირველი ცდის დროს თავიდან ვერ ავიცილებთ. თუ წიგნი საჭირო დამხმარე მასალა იქნება ამ სფეროში მომუშავე ევროპელი მკვლევრისათვის, და თუ ის შეძლებს ფართო წრეების დაინტერესებას ქართველი ხალხით, მისი ისტორიითა და ლიტერატურით, ... მაშინ ამ წიგნის მიზანი შესრულებული იქნება" [Geschichte... 1955: 5-6].

მ. თარხნიშვილს შემოკლებული აქვს კ. კეკელიძის ნაშრომი, მისი წიგნი უფრო კომპაქტურია, კომპოზიციურად და ენობრივად იგი გარკვეული თვალსაზრისით უფრო ადვილი აღსაქმელია მკითხველისათვის. მ მეორე მხრივ, დამატებული და შევსებულია სქოლიოები ძველი ტექსტების ევროპული გამოცემებით და ევროპელი მკვლევრების ნაშრომებით. წიგნში მოცემულია მ. თარხნიშვილის დაკვირვებები და ორიგინალური მოსაზრებები სხვადასხვა საკითხზე (განსხვავებულად არის დათარიღებული მარტვირი ქართველის, ლეონტი მროველის, იოანე ბოლნელის მოღვაწეობის თარიღები, დამატებულია საქართველოში კათოლიკე მისიონერების საქმიანობაზე მსჯელობა და სხვ.).

უნდა აღინიშნოს, რომ კ. კეკელიძემ არსებითად არ გაიზიარა მ. თარხნიშვილის არც ერთი განსხვავებული მოსაზრება. ხშირ შემთხვევაში მისი კრიტიკა სამართლიანია, მაგრამ თვითონ ის ფაქტი, რომ გერმანულენოვან მკითხველს საშუალება მიეცა ქართული სასულიერო ლიტერატურის კურსს გასცნობოდა, მისასალმებელი მოვლენა იყო. მ. თარხნიშვილის მიერ ქართული სასულიერო ლიტერატურის გამოცემას გერმანულ ენაზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ძველი ქართული მწერლობის საერთაშორისო სარბიელზე გატანისათვის. ნაშრომს ხშირად იმოწმებენ და ჯეროვნად აფასებენ ევროპელი მეცნიერები, ამ სფეროში მომუშავე უცხოელი ქართველოლოგები და ორიენტალისტები. საცნობარო სახის ნაშრომებიდან მრავალი ნიმუშის მოყვანა შეიძლება, რომლებშიც მ. თარხნიშვილის ეს შრომა დასახელებულია, როგორც დამხმარე

ლიტერატურის ნიმუში.

მ. თარხნიშვილი დაინტერესებული იყო "ბალავარიანის" პრობლემითაც და რამდენიმე წერილი უძღვნა მას [თარხნიშვილი, 1958; Tarnischvili, A 1958]. ეს ნაწარმოები ბევრი ქართველი და უცხოელი მკვლევრის შესწავლის ობიექტი იყო და მისი ავტორობისა და შექმნის დროის შესახებ განსხვავებული მოსაზრებები არსებობდა. მას შემდეგ, რაც ბარონ როზენმა და ნიკო მარმა თქმულების ძველი ქართული ვერსია აღმოაჩინეს, გამოითქვა მოსაზრება, რომ ეს რომანი ქართულიდან ითარგმნა ბერძნულად. პირველი თარგმანი უნდა ეკუთვნოდეს ექვთიმე ათონელს და ის უნდა ყოფილიყო წყარო ყველა სხვა ნუსხისთვისაც. ამ მოსაზრებას მხარს უჭერდნენ ალ. ხახანაშვილი, ე. თაყაიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ი. აბულაძე, პ. პეტერსი, რ. ბლეიკი, რ. ლ. ვულფი. ამ საკითხს შეეხო ცნობილი ბიზანტინისტი ფრანც დოელგერიც, რომელმაც 1950 წელს ჟურნალ Byzantion-ში გამოაქვეყნა წერილი, რომელშიც ცდილობდა დაემტკიცებინა იოანე დამასკელის ავტორობა. შემდეგ იგივე აზრია გატარებული მის წიგნში *Der griechische Barlaam-Roman, ein Werk von Johannes des Damaskos* [Dölger, 1950]. ფრ. დოელგერი აკრიტიკებდა იმ მეცნიერთა მოსაზრებას, რომლებიც მხარს უჭერდნენ ექვთიმეს ავტორობას, ხოლო "ექვთიმეს ცხოვრებას" არასაიმედო წყაროდ მიიჩნევდა. დოელგერის საპასუხოდ ვრცელი რეცენზია გამოაქვეყნა ფ. ჰალკინმა, მას მიემხრნენ მ. მუზარილიო, ვ. ლაურდასი, დ. ლანგი, ხოლო დოელგერის მოსაზრება გაიზიარა პ. მ. ბიდერმანმა.

აღნიშნულ დისკუსიაში ჩაერთო მ. თარხნიშვილიც. მან 1954 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი "წმ. ექვთიმეს სამწერლო მოღვაწეობის დასაწყისი და ბარდა სკლიაროსის აჯანყება" [Tarnischvili, 1954], რომელშიც ყურადღებას ამახვილებს ექვთიმეს სამწერლო მოღვაწეობის დაწყების თარიღზე, რასაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს "ბალავარიანის" ბერძნულ ენაზე მთარგმნელად ექვთიმეს მიჩნევა-არმიჩნევისათვის. მკვლევარი დაწვრილებით აანალიზებს "იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრებაში" წარმოდგენილ ცნობებს ბარდა სკლიაროსის აჯანყების შესახებ, განიხილავს მათ სხვა ქართულ და ბერძნულ წყაროებში დაცულ ცნობებთან მიმართებით და იმ დასკვნამდე

მიდის, რომ გიორგი ათონელის ცნობები "თავისი მოვლენების აღწერით სავსებით ეთანხმებიან ამ მოვლენებთან ახლოს მდგომი სხვა წყაროების მონაცემებს" [Tarnischvili, 1954].

1955 წელს დოელგერმა გამოაქვეყნა საპასუხო წერილი, მაგრამ ვერ უარყო მ. თარხნიშვილის არგუმენტები. შემდგომში დოელგერის მოსაზრებები კრიტიკულად შეაფასეს ჰარვარდის უნივერსიტეტის ბიზანტიური ლიტურგიკის პროფესორმა გ. დაუნიმ და ამერიკაში მოღვაწე კ. თუმანოვმა. თვითონ მ. თარხნიშვილი კვლავ დაუბრუნდა ამ საკითხს წერილში "ისტორიულ-ლიტერატურული ცნობები" [თარხნიშვილი, B 1954]. აქ, დოელგერის გარდა, მკვლევარი კ. კეკელიძესაც ეკამათება იმის თაობაზე, თუ რომელ საუკუნეში უნდა ვივარაუდოთ "ბალავარიანის" ქართული თარგმანის შესრულება.

დიდად იყო დაინტერესებული მ. თარხნიშვილი იოანე ბოლნელისა და ლეონტი მროველის ცხოვრება-მოღვაწეობით. მისი მოსაზრებები, რომლებიც ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ყოველთვის არ არის გაზიარებული, თავისი ორიგინალურობითა და გაბედულებით გამოირჩევა.

მ. თარხნიშვილის ზოგი წერილი ქართული ლიტერატურისა და ისტორიის საკითხებზე მიმოხილვითი და ბიბლიოგრაფიული ხასიათისაა. მაგ. "ქართული ხელნაწერები და ძველი წიგნები რომის წიგნთსაცავებში" [თარხნიშვილი, 1952], "ქართული ლიტერატურის კვლევის მდგომარეობის მოკლე მიმოხილვა" [თარხნიშვილი, 1954], "ისტორიულ-ლიტერატურული ცნობები" [თარხნიშვილი, 1954].

ლიტერატურის ისტორიის კვლევა საკუთრივ ისტორიისაგან იზოლირებულად შეუძლებელია და, ბუნებრივია, მ. თარხნიშვილსაც ხშირად უხდებოდა მიემართა ისტორიული ფაქტების ანალიზისათვის. ამ დროს იგი ეყრდნობოდა სხვადასხვა დარგის ცნობილ სპეციალისტთა კვლევა-ძიების შედეგებს, კერძოდ, ყველაზე მეტად ივ. ჯავახიშვილის "ქართველი ერის ისტორიას" და სხვა კლასიკურ ნაშრომებს, მაგრამ ამასთანავე ზოგიერთი საკითხზე თვითონაც აქვს ისტორიული ხასიათის

ორიგინალური დაკვირვებანი, ზოგჯერ გაკვრით გამოთქმული, ლიტერატურულ გამოკვლევაში ჩართული ექსკურსის სახით, ზოგჯერ კი სპეციალურ ნაშრომად გაფორმებული.

ამგვარი სპეციალური კვლევა-ძიების ნიმუშებია შემდეგი სტატიები: "979 წლის ბიზანტიურ-ქართული ეპოპეა" [თარხნიშვილი, 1956], რომელიც ეძღვნება ბარდა სკლიაროსის აჯანყებას ბიზანტიაში X ს-ის უკანასკნელ მეოთხედში; "ნამყო აწმყოში" [თარხნიშვილი, 1949], რომელიც შეეხება სირიელი მწერლის, ბარ-ჰებრეუსის, ანუ აბულ-ფარაჯას, ცნობებს საქართველოს შესახებ; "ერთ-ერთი ქართველი მხედართმთავარი ბიზანტიაში" [თარხნიშვილი, 1952], რომელშიც მოცემულია მსჯელობა გრიგოლ იბერიძის შესახებ; "ეს იყო ოდესღაც" [თარხნიშვილი, 1949], რომელშიც განხილულია ფარსმან იბერიელის დამოკიდებულება რომაელ იმპერატორთან; ასევე მიმოხილვითი ხასიათის ნაშრომი: "ქართული ხელოვნების ნეშტი ეგვიპტეში" [თარხნიშვილი, 1952] და სხვ.

სპეციალური აღნიშვნის ღირსია მ. თარხნიშვილის თანამშრომლობა სხვადასხვა კორპუსსა და სპეციალურ გამოცემაში, მისი პირადი ურთიერთობები ევროპაში მოღვაწე ქართველოლოგებთან.

როცა 1949 წელს პარიზში კალისტრატე სალიას ინიციატივით და რედაქტორობით დაიწყო ქართველოლოგიური ჟურნალის "ზედი ქართლისას" გამოცემა, მ. თარხნიშვილი ერთ-ერთი პირველი გამოცხმაურა ამ ფაქტს და ჟურნალის აქტიური თანამშრომელი გახდა. მკვლევარი „ზედი ქართლისას" თითქმის ყველა ნომერში აქვეყნებდა თავის გამოკვლევებს, რამაც დიდად შეუწყო ხელი ჟურნალის სამეცნიერო პროფილის ჩამოყალიბებას.

"Corpus Scriptorum Christianorum Orientalis"-ის მთავარი მდივნის, რ. დრაგეს, თხოვნით, მ. თარხნიშვილმა იკისრა საგამომცემლო კრებულის ქართული განყოფილების მეურვეობა და გამოაქვეყნა ამ "კორპუსში" 4 ტომი: ძველი ქართული ლიტურგიები და გრიგოლ ბაკურიანის ტიპიკონი. მისი სიკვდილის შემდეგ ამავე

სერიით გამოიცა ქართული ლექციონარი.

ამას გარდა, მ. თარხნიშვილის გამოკვლევები იბეჭდებოდა აღმოსავლეთმცოდნეობის დარგის ისეთ ავტორიტეტულ ორგანოებში, როგორებიცაა Byzantinische Zeitschrift, Le Museon, Oriens Christianus, Archiv für Liturgiewissenschaft და სხვ. მ. თარხნიშვილი აწვდიდა ცნობებს საქართველოს შესახებ ევროპულ ჟურნალებსა და ენციკლოპედიებს (Enciclopedia Cattolica, der Christliche Orient in Vergangenheit und Gegenwart). მას ხშირად მიმართავდნენ უცხოელი ქართველოლოგები და უცხოეთში მცხოვრები ქართველი მეცნიერები.

მ. თარხნიშვილის მოწაფე და თანამშრომელი იყო ცნობილი უცხოელი ქართველოლოგი იულიუს ასფალგი. მათ 1951 წელს გაუცვნიათ ერთმანეთი და შემდეგ ჰქონიათ ცხოველი მიმოწერა და რამდენჯერმე საკმაოდ ხანგრძლივი შეხვედრა. მ. თარხნიშვილი ეხმარებოდა ი. ასფალგს ქართული ენის შესწავლაში, ხელს უწყობდა მას, აგრეთვე, იერუსალიმის ხელნაწერების ფოტოასლების მოპოვებაში. ი. ასფალგი, თავის მხრივ, რედაქტირებას უკეთებდა მ. თარხნიშვილის შრომებს. ი. ასფალგთან თანამშრომლობით გამოსცა მ. თარხნიშვილმა თავისი ფუნდამენტური შრომა "ძველი ქართული სასულიერო მწერლობის ისტორია". მამა მიქელის გარდაცვალების შემდეგ ი. ასფალგმა შეკრიბა ბიოგრაფიული ცნობები და გამოაქვეყნა ვრცელი ნეკროლოგი ჟურნალ "ბედი ქართლისას" ფურცლებზე. მანვე შეადგინა მ. თარხნიშვილის შრომების ბიბლიოგრაფიაც.

მ. თარხნიშვილთან დაიწყო ქართული ენის შესწავლა მეორე გამოჩენილმა მეცნიერმა ჟერარ გარიტმა. მას მ. თარხნიშვილთან აახლოვებდა უძველესი პერიოდის (V-XII) ქართული წერილობითი ძეგლებით დაინტერესება. ქართველმა მეცნიერმა რამდენიმე წერილი უძღვნა ჟ. გარიტის ქართველოლოგიურ ნაშრომებს და დიდი შეფასება მისცა მის მოღვაწეობას ამ სფეროში. მ. თარხნიშვილის გარდაცვალების შემდეგ სწორედ ჟ. გარიტმა ითავა იერუსალიმის ლექციონარის გამოცემა, რომელიც მ. თარხნიშვილის მიერ იყო მომზადებული.

განსაკუთრებულ პატივს სცემდა მ. თარხნიშვილს მისი მოწაფე და მეგობარი დევიდ ლანგი, რომელთანაც მას რეგულარული მიმოწერა ჰქონდა და ხშირად აწვდიდა საინტერესო და საჭირო ცნობებს. "მე ბედნიერება მექონდა პირადად მცნობოდა მამა მიქელი და განმეცადა საიმოვნება მისი ცოცხალი საუბრითა და ამ გენიალურ პიროვნებასთან ურთიერთობით"[Lang, 1958: 6], - წერდა თარხნიშვილის გარდაცვალების შემდეგ დ. ლანგი, რომელსაც მამა მიქელის ბოლო წერილი მის გარდაცვალებამდე რამდენიმე დღით ადრე მიუღია.

ახალგაზრდობის წლებში მიუნხენში სწავლის დროს გაიცნო მ. თარხნიშვილი გერმანიაში მცხოვრებმა ქართველმა მეცნიერმა ალექსანდრე ნიკურადემ, რომელიც საიმოვნებით იხსენებდა მასთან ერთად გატარებულ დროს, მის მისწრაფებას, გამოეკვლია საქართველოს ისტორია, აღმოეჩინა ახალი წყაროები და სიახლე შეეტანა ძველი წყაროების კვლევაში [Nikuradse, 1958: 6].

ვატიკანში ყოფნისას მ. თარხნიშვილთან ჩასულა ქართველი მეცნიერი ნიკოლოზ ჯანელიძე, რომელსაც კათოლიკობა მიუღია და მ. თარხნიშვილის ხელმძღვანელობით სწავლობდა ასპირანტურაში. შემდგომში, როდესაც ნ. ჯანელიძემ გერმანულ ენაზე გამოსცა "ნინო მოციქული" (Die Apostolin Nino), რომლისთვისაც გამოიყენა ქართული სასულიერო მწერლობის თვალსაჩინო ძეგლი "ცხოვრებაი და მოქალაქობაი ღირსისა და მოციქულთა სწორისა ნეტარისა ნინოსი", ტექსტის დადგენასა და გერმანულად თარგმანში მას ეხმარებოდა მ. თარხნიშვილი [შარაძე, 1989].

მ. თარხნიშვილს აქტიური მიმოწერა ჰქონდა ამერიკაში მცხოვრებ ქართველ მეცნიერთან, ვახტანგ ჯობაძესთან. ვ. ჯობაძე აცნობდა ხოლმე მამა მიქელს თავის სამეცნიერო გეგმებს, უგზავნიდა მას თავის ნაშრომებს. სამშობლოს მოშორებული მეცნიერები დიდად განიცდიდნენ საქართველოში გამოცემული სამეცნიერო ლიტერატურის ნაკლებობას და, როგორც კი ასეთ მასალას მოიპოვებდნენ, ერთმანეთს აწვდიდნენ ცნობებს და უზიარებდნენ საკუთარ მოსაზრებებს, თვითონაც ზრუნავდნენ, ხელმისაწვდომი გაეხადათ თავიანთი გამოკვლევები თანამემამულეებისათვის.

ასეთია მიქელ თარხნიშვილის შრომების მოკლე მიმოხილვა, რაც, ვფიქრობთ, გარკვეულ დახმარებას გაუწევს მისი მეცნიერული მოღვაწეობით დაინტერესებულ მკითხველებს.

[1] ვ. კორბოსა და მ. თარხნიშვილის გამოკვლევა ჯერ წერილის სახით გამოქვეყნდა, შემდეგ კი იტალიურ ენაზე დაიბეჭდა ვ. კორბოს წიგნი, რომელშიც ცალკე ქვეთავად შევიდა მ. თარხნიშვილის გამოკვლევა [Tarchnischvili, A. 1955]

ლიტერატურა

1. თარხნიშვილი მ. ნამყო აწმყოში. ბედი ქართლისა. 4.- 1949
2. თარხნიშვილი მ. ეს იყო ოდესღაც. ბედი ქართლისა. 5.- 1949
3. თარხნიშვილი მ. ღვთისმშობლის ხატის წარწერა პეტრიწონის მონასტერში. ბედი ქართლისა. 8.- 1950
4. თარხნიშვილი მ. ქართული ხელნაწერები და ძველი წიგნები რომის წიგნთსაცავებში. ბედი ქართლისა. 13.- 1952
5. თარხნიშვილი მ. ერთ-ერთი ქართველი მხედართმთავარი ბიზანტიაში, ბედი ქართლისა. 12-1952
6. თარხნიშვილი მ. ქართული ხელოვნების ნემტი ეგვიპტეში. ბედი ქართლისა. 11.- 1952
7. თარხნიშვილი მ. ისტორიულ-ლიტერატურული ცნობები. ბედი ქართლისა. 18.- 1954
8. თარხნიშვილი მ. ქართული ბალავარიანი და მისი ინგლისური თარგმანი პროფ. დ. მ. ლანგის მიერ, ბედი ქართლისა, 28-29. 1958, 18-28.- 1958
9. თარხნიშვილი მ. წერილები. სერია: ქართული ეკლესიის ისტორია, მასალები და

გამოკვლევები. / კრებული შეადგინა და გამოკვლევა დაურთო თამარ
ჭუმბურიძემ.- თბილისი, 1994

10. Tarnnischvili M. Das Christentum in Georgien. Der Christliche Orient in Vergangenheit und Gegenwart. 1936, München. 1, 12-20.- 1936
11. Tarnnischvili M. Das Christentum in Georgien. Der Christliche Orient in Vergangenheit und Gegenwart. 1936, München. 2, 13-20.- 1936 A.
12. Tarnnischvili M. Die byzantinische Liturgie als Verwirklichung der Einheit und Gemeinschaft in Dogma, Würzburg, Das östliche Christentum, H.9.- 1939
13. Tarnnischvili M. Die Una Sancta vor der Trennung. Der Christliche Osten. Geist und Gestalt. Regensburg, 275-293.- 1939 A.
14. Tarnnischvili M. Aus dem Leben der georgischen Mönche. Der Christliche Orient in Vergangenheit und Gegenwart. München. 4, 1939, 105-109; N 5, 1940, 40-54.- 1939 B.
15. Tarnnischvili M. Der eschatologische Zug orientalischer Frömmigkeitshaltung. Morgenländisches Christentum. Paderborn, 1940, 333-348.- 1940
16. Tarnnischvili M. Die Wege zur Vollkommenheit. Morgenländisches Christentum. Paderborn, 1940, 349-365.- 1940 A.
17. Tarnnischvili M. Zwei georgische Lektionarfragmente aus dem 5. und 8. Jh. Kyrios. 6, 1942-43, 1-28; Le Museo, 73, 3-4 1960, 261-296.- 1942-43
18. Tarnnischvili M. Eine neue georgische Jakobusliturgie. Ephemerides Liturgicae. 62, 1948, 49-82.- 1948
19. Tarnnischvili M. Liturgiae Ibericae Antiquiores. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. vol. 122-123. 1950, Louvain.- 1950
20. Tarnnischvili M. Les recentes decouvertes epigraphiques et litteraires en Georgie. Le Museon. 63., 1950, 249-260.- 1950 A
21. Tarnnischvili M. Kurzer Überblick über den Stand der georgischen Literaturforschung, Oriens Christianus, 37, 1953, 89-99.- 1953
22. Tarnnischvili M. Le iscrizioni musive del monastero di Bir el Qat, V. Corbo, Gliscavidi Kh. Siyar el-Ghanam (Campo dei pastori) e i Monasteri deidintorni, Gerusalemme, 1955, 135-139.- 1955

23. Tarnischvili M. Das Verhältnis von Kirche und Staat in Königreich Georgien. *Oriens Christianus*. 39, 1955, 79-92.- 1955 A.
24. Tarnischvili M. L'épopée byzantino-georgienne de 979, *Bedi Kartlisa*, 21-22, 1956, 24-26.- 1956
25. Tarnischvili M. Le roman de Balahvar et sa tradition anglaise. *Orientalia Christiana Periodica*. 24, 1958, 83-92.- 1958 A
26. Tarnischvili M. Le Grand Lectionnaire de l'Eglise de Jerusalem (V-e – VII-e siècle), t.1; Louvain 1959. siècle édité par M. Tarnischvili, I, 1959. *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, vol.188, 189,204,205.- 1959
27. Tarnischvili M. Le Grand Lectionnaire de l'Eglise de Jerusalem (V-e – VII-e siècle). t. 2. Louvain 1960. CSCO.- 1960
28. Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur auf Grund des ersten Bandes der georgischen Literaturgeschichte von K. Kekelidze, bearbeitet von M. Tarnischvili in Verbindung mit J. Assfalg. *Citta del vaticano*.- 1955
29. *Typicon Grigorii Pacuriani*. CSCO. vol.143. Louvain.- 1954
30. *Typicon Grigorii Pacuriani*. CSCO. vol. 144. Louvain.- 1954
31. Der griechische Barlaam-Roman, ein Werk von Johannes des Damaskos, Ettal 1953, *Studia Patricia et Byzantina*, Heft 1.- 1953
32. Garitte, G. Necrologue de Michel Tarnischvili, *Le Museon*, 71, 1958, p.398.- 1958
33. Lang D. Father Michael Tarnishvili. *Bedi Kartlisa*. Neue Serie IV-V, N 30-31.- 1958
34. Leeb H. Die Gesänge im Gemeindegottesdienst von Jerusalem vom 5. Bis 8. Jh., *Wiener Beiträge zur Theologie*, XXXIII, Wien.- 1970
35. Molitor J. Evangelienzitate in einem altgeorgischen Väterfragment. *Oriens Christianus*. 40.- 1956
36. Nikradse A. Pater Michael Tarnischvili. *Bedi Kartlisa*. Neue Serie IV-V, N 30-31.- 1958
37. Renoux A. Le codex armenien Jerusalem 121, II Edition comparée du texte et de deux autres manuscrits, Turnhout, 1971.-
38. Schneider, C. M. Tarnischvili, Die byzantinische Liturgie als Verwirklichung der Einheit und Gemeinschaft in Dogma [Besprechung], *Byzantinische Zeitschrift*. N 40. 1940, 156.-

1940

- 39. შარაძე, გ. ნიკოლოზ ჯანელიძე. ახალგაზრდა კომუნისტი. 25 მარტი.-1989
- 40. წერეთელი გ. უძველესი ქართული წარწერები პალესტინაში.-1960
- 41. ხევსურიანი ლ.ახალი შრომა ქართული ლექციონარის საგალობლებზე. მაცნე.
ენისა და ლიტერატურის სერია. N 2.- 1973

რამდენიმე ქართული ანთროპონიმისა და ტოპონიმის ეტიმოლოგიის საკითხი

ორბელთა (ორბელიანთა) ფეოდალური საგვარეულო XII-XIII საუკუნეების საქართველოში ფლობდა ორბეთის ციხეს ქვემო ქართლში, საიდანაც მოდის მათი გვარი [ივანე... 2002: 508]. **ორბეთი** გამჭირვალე სახელია, ორბების ადგილს დაერქმეოდა ხოლმე. მასში -**ეთ** გეოგრაფიულ სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსია, რომელიც ჩამოსცილდება ტოპონიმს, თუ მას დაერთვის წარმომავლობის სუფიქსი -**ელ-ი**. ვთქვათ: კახეთი და კახელი, იმერეთი და იმერელი, ბანძა (სოფელი) და აქედან გვარი ბანძელაძე. თუმცა, შორს რომ არ წავიდეთ, თვით დიდი სომეხი ისტორიკოსი, სტეფანოს ორბელიანი, წერს ამის შესახებ: „*განუტეხელი იგი სიმაგრე ორბეთი, რომელი აღშენებულ იყო კელითა ქართლომდისათა, მისცნეს მათ სახლად სამყოფად მათდა და ადგილად სიმაგრისად... დაიმკვიდრეს ორბეთი და სახელისა მისგან ციხისა მისგან მრავლით ჟამითგან ეწოდნეს ორბელიანნი, ესე არიან ორბეთელნი, რამეთუ ჩვეულება არს ნათესავისა ამის სახელითა ადგილისათა სახელისდებად მთავართა, ვითარცა მთეულთა - მთეულნი, მრატველთა - მრატველნი და ჰერელთა - ჰეროსთონი, და ჯავახთა - ჯავახნი, და კახთა - კახნი და ლიხელთა - ლიხელნი და სხვანი მრავალნი* [სტეფანოს... 1978: 28-29].

ტოპონიმთა დამახინჯება სამწუხარო ტენდენციაა^[1]. ტენდენციურობა შეიძლება განაპირობოს საკუთარი ქვეყნის ისტორიის გადაჭარბებულმა შეფასებამაც და მეზობელი ხალხების, ქვეყნების წარსულისა და დღევანდელობის შეუფასებლობამაც. ტოპონიმთა ეტიმოლოგიის არასწორი ინტერპრეტაცია ხშირად უხერხულ მდგომარეობაში აგდებს ზოგიერთ მეცნიერს. მინდა მივუთითო ფაქტზე, როგორ ცდილობს ორი მეცნიერი, ჩვენი მეზობელი აზერბაიჯანისა და სომხეთის წარმომადგენელი, თავიანთი ქვეყნების ენობრივ-კულტურულ არეალში მოაქციოს ქართული სოფლის სახელი, **აწყური**. აზერბაიჯანელი მეცნიერი წერს: „Также с гурами

связаны названия сел Азгур (по-груз. Ацкури) в Месхетии (Ахалцихский район) и Ацкури около г.Телапи. Именно в этом регионе в IV-VI вв. действовали и проживали упоминавшиеся сабиры [А. Юнусов, 1999].

ამ მეცნიერისათვის მნიშვნელობა არა აქვს სიტყვის ფუძეს, მაწარმოებლებს, საერთოდ, ლინგვისტურ მორფემებს. სიტყვის ნებისმიერ ნაწილში, თუ დაინახავს ბგერათა მისთვის მისაღებ თავყრილობას, იმ წუთში მისთვის სასურველ ეტიმოლოგიაზე იწყებს მსჯელობას. ა. იუნუსოვი არ მიუთითებს, საიდან აიღო ფორმა Азгури (არ არის გამორიცხული, რომ თავადვე შექმნა), რომელშიც გამოყოფს гур-ს და მას უკავშირებს თურქული მოდგმის ტომებს, საბირებს, რომლებიც, თურმე, სწორედ აწყურშიცხოვრობდნენ IV-VI საუკუნეებში. მათ დაარქვეს აწყურს სახელი. гур-ს კი გამოყოფს, მაგრამ, რადგან მისთვის სასურველ ფორმას ყოფს 2 ნაწილად, აღარაფერს ამბობს аз- ნაწილზე. ეტყობა, მასში გულისხმობს Азербайджан-ს, რომლის ცნობილ შემოკლებასაც წარმოადგენს аз- ელემენტი.

მისი აზრით, Азгур-ის ქართული ვარიანტი არის Ацкури. ოღონდ არაფერს ამბობს, რატომ დასჭირდათ ქართველებს Азгури-ის Ацкур-ად ქცევა. ქართულ ენას აქვს შესაძლებლობა (განსხვავებით აზერბაიჯანულისგან, რომელიც ვერავითარ შემთხვევაში ვერ შეძლებს აწყურის წარმოთქმას), წარმოთქვას აზგურიც და აცკურიც, მაგრამ არ სჭირდება ამის გაკეთება, რადგან ეს ფორმები მეორადია, ერთი მოგონილია, ხოლო მეორე (აცკური) რუსული ტრანსკრიფციის შედეგია და მას ქართულთან არავითარი კავშირი არა აქვს.

სომეხი მეცნიერი მიიჩნევს: „*Топоним Ацкур, несомненно, армянского происхождения. Как мы полагаем, это сложное слово состоящее из корней Ац и Кур*” [Саносян, 2006: 35]. იქვე მიუთითებს პატივცემული მეცნიერი, რომ არსებობს, თურმე, Ацкур-ის გაქართულებული ფორმა Аскурет(ი) თუ Сокурет(ი) და ეს ფორმები ქართულ საისტორიო წყაროებში არის თითქოს დადასტურებული. ეს არის რეალური ფაქტების დამახინჯება, რადგან ქართულ სინამდვილეში აწყურს აქვს რამდენიმე ფონეტიკური

ვარიანტი თავისი არსებობის განმავლობაში: აწყური, აწყვერი, აწყუერი.

ა. სანოსიანის აზრით, მხოლოდ სომხები ცხოვრობდნენ აწყურში და მათვე დაარქვეს სახელი ამ ადგილს. ამ ორი მეცნიერის მიერ შემოთავაზებული მცდარი ეტიმოლოგიები ამახინჯებს ისტორიას და ქართველებისათვის ადგილს აღარ ტოვებს. ორივესთვის მთავარი ფონეტიკური პრობლემა არის ყ ბგერა, რომელიც ამ ტოპონიმის ფუძეში უმნიშვნელო როლს არ ასრულებს. ეს ბგერა არც სომხურს, არც აზერბაიჯანულს, არც სხვა თურქულენოვან ენებს ფონემის სახით არ გააჩნიათ. ამიტომაც მათი ეტიმოლოგიის მთავარი შეცდომა არის ის, რომ ყრ - არასოდეს ყოფილა აწყურის ფუძეში. არც კლავდიოს პტოლემეოსს შეეძლო აწყურად დაეწერა ეს სახელი თავის რუკაზე, რადგან არც მას ჰქონდა თავის ენაში ყ ბგერა, ამიტომ წერს იგი Аскур-ს. ასე რომ არ ყოფილიყო, ქართულ ენას ჰქონდა საშუალება Аскур-ი გადმოეტანა ასკურად.

სამწუხაროა, რომ ამ გეოგრაფიულ სახელს ბევრი თავისებურად „კითხულობს“ და აკეთებს შესაბამის „დასკვნებს“, რომ სახელი დაურქმევიათ თურქებს ან სომხებს. თურქებთან დაკავშირებით შეიძლება კატეგორიულად ითქვას, რომ აწყურში თურქებს არასოდეს უცხოვრიათ. რუსულ აღწერის დავთრებში (1907) მოხსენიებულ აქაურ თურქებში იგულისხმებიან გამაჰმადიანებული ქართველები. ისინი მე-19 საუკუნეში ქართველებად იწოდებოდნენ. მათი „თურქობა“ მხოლოდ ოსმალურ-რუსული პოლიტიკის შედეგია.

Ацкур, Аскур, Азгур ფორმები მეორადია, ყველა მიღებულია ქართული აწყურიდან, რომელიც, როგორც აღინიშნა, რამდენიმე ფონეტიკური ვარიანტით არის ცნობილი [ბერიძე, 2008; ბერიძე, 2010].

აწყური დაიშლება ასე: ა-წყურ-ი, რომელშიც ა - არის პრეფიქსი [Mapp, 1935: 163], ხოლო წყურ - ფუძე დაკავშირებულია წყალთან. ამოსავალია წყ - ძირი. ეს ძირი გვხვდება წყალთან დაკავშირებულ ისეთ ქართველურ სიტყვებში, როგორებიცაა: წყალი, წყარო, წყარ-, წყუ-, წყორ- [ფერნიხი, სარჯველაძე, 2000: 657; შენგელია, 2006: 147]. იგივე წყ ძირი გვაქვს სიტყვებში: ნე-რ-წყ-ვ-ი, რ-წყ-ევ-ა [მ. ჩუხუა,

აწყური ნიშნავს წყლიან ადგილს, წყლის ადგილს. ორი აწყურია საქართველოში და ორივე მდინარის პირას მდებარეობს. სამცხის აწყური, რომელზეც ჩვენ გვაქვს საუბარი, დღეს მტკვრის ორივე ნაპირზე მდებარეობს და ასე იყო ოდითგანვე, როგორც ეს ბოლო დროის არქეოლოგიურმა გათხრებმაც დაადასტურა და არა „на правом берегу р. Куры“, როგორც ეს ა. სანოსიანს ჰგონია. ასევე მდინარე ბერხევის ორივე ნაპირზეა გაშენებული მეორე აწყური, რომელიც ახმეტის რაიონში მდებარეობს.

რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ არის, რომ არც სომხეთსა და არც აზერბაიჯანში, არც თურქეთში მსგავსი სახელის ტოპონიმი (თუნდაც მათთვის სასურველი სახელის ვარიანტით) არ მოიძებნება. არც ის არის შემთხვევით, რომ, როგორც ეს ა. სანოსიანისა და ა. იუნუსოვის წერილებიდან ჩანს, თავიანთ საისტორიო წყაროებში ვერავითარი ინფორმაცია აწყურის შესახებ ვერ მოიძიეს, რადგან იქ ასეთი ინფორმაცია არ არის. ერთადერთი ფაქტი, რომელიც დასტურდება, ეხება სომეხ ოვანეს აწყურელს, რომელიც წარმოშობით აწყურიდან იყო და მე-15 საუკუნეში მოღვაწეობდა. ამ ფაქტზე დაყრდნობით სომეხი მეცნიერი აკეთებს

შემდეგ დასკვნას: „И город, и крепость Ацкур всегда были заселены армянами. В дальнейшем здесь обосновались также евреи, грузины и турки“ [Саносян, 2006: 36].

ამ „ფაქტთან“ დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ სომხები საქართველოში ყოველთვის ცხოვრობდნენ. ისინი, მტრების მიერ დარბეულნი, სამშობლოდან გამოქცეულნი, ხშირად შემოგვეკედლებოდნენ ხოლმე. უამრავი მაგალითის მოყვანა შეიძლება იმის დასამტკიცებლად, რომ ისინი განსაკუთრებით აქტიურად სახლდებოდნენ ქალაქ ადგილებში, სადაც ებრაელებთან ერთად მისდევდნენ ვაჭრობას. დღეს რომ აწყურში სომხები კომპაქტურად არ ცხოვრობენ, ამას თავისი ისტორია აქვს. მე-19 საუკუნის 30-იან წლებში აწყურის მოსახლეობა დაიცალა ქართველთა დიდი ნაწილისაგან. ზოგი ომში დაიღუპა, ზოგიც საზღვარგარეთ წავიდა. „1830 წელს აწყურში დასახლდა არზრუმელი სომხების 166 ოჯახი“... მათ დახვდათ 461 კომლი ქართველი

მაჰმადიანი და 31 კომლი ებრაელი [ლომსაძე, 1975: 487]. „ახლად დასახლებული კოლონისტები ადგილობრივ მოსახლეობას არ შერევდნენ. ადგილობრივი მოსახლეობა ძირითადად მტკვრის მარჯვენა მხარეს ცხოვრობდა, ხოლო ახალჩამოსახლებულები - მტკვრის მარცხენა მხარეს“ [ლომსაძე, 1975: 487].

„სომეხები და ებრაელები ეწეოდნენ მხოლოდ ვაჭრობას, ისინი მეურნეობის არც ერთ დარგს არ მისდევდნენ. არ ჰყავდათ არც საქონელი, გარდა ცხენებისა და სახედრებისა, რასაც თავიანთ სავაჭრო საქმიანობაში იყენებდნენ... 1840-იანი წლებიდან, მას შემდეგ, რაც ახალციხის საფაშოს ნაცვლად შეიქმნა ახალციხის მაზრა და გაუქმდა სანჯაყები, აწყვერი აბასთუმნის უბანს დაემორჩილა და მისი ბურჟუაზიულ ქალაქად გადაქცევის პერსპექტივებიც შეიქმნა. აწყვერში ჩასახლებული სომეხი ვაჭარ-ხელოსნები 40-იან წლებში აიყარნენ და ახალციხეში გადასახლდნენ. აწყვერიდან ახალციხეში გადავიდნენ ებრაელი ვაჭრებიც. ამის შემდეგ აწყვერი სამცხის ტიპურ სოფლად გადაიქცა“ [ლომსაძე, 1975: 488].

სამწუხაროდ, არც ერთი ზემოთ მოხმობილი აზერბაიჯანელი და სომეხი მეცნიერი არ მიუთითებს იმ ფაქტს, რომ აწყური არ იყო მხოლოდ ციხე და ეკლესია, იგი იყო საქართველოს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და სასულიერო ცენტრი. **აწყურის საეპისკოპოსო საქართველოს ეპარქიათა შორის ერთ-ერთი უძველესია.** აწყურის ეპისკოპოსი იწოდებოდა **მაწყვერელად**. პირველი ეპისკოპოსი, ვისმა სახელმაც ჩვენამდე მოაღწია, არის იოსები, რომელიც მოღვაწეობდა მე-6 საუკუნის დასაწყისში [Православная ... 2002: 221]. ბოლო ეპისკოპოსი, ვისი სახელიც ვიცით, იყო გედეონი, რომელმაც უკვე სულთნისგან მიიღო აწყურის კათედრა [Православная ... 2002: 222].

ეპისკოპოსთა შორის გამორჩეულია ეფრემ დიდი მაწყვერელი (იგი კათედრას უძღვებოდა 855-895 წლებში), გრიგოლ ხანძთელის მოწაფე, რომლის შესახებ გიორგი მერჩულე წერს; „დიდი ეფრემ მრავლისა კეთილისა მომატყუებელ იქმნა ქყუეყანა ჩუენსა, რამეთუ პირველად აღმოსავლისა კათოლიკოსთა მიჰრონი იერუსალემით მოჰყვანდა, ხოლო ეფრემ ქრისტესმიერითა ბრძანებითა მიჰრონისა კურთხევად ქართლს

განაწესა იერუსალიმისა პატრიარქისა განწესებითა და წამებითა

სიხარულითა“[მერჩულე, 1949: 97]. ა. იუნუსოვის მიხედვით, როდესაც გურებმა

აზგური დააარსეს, საბირები ცხოვრობდნენ მთელ მესხეთში და, რა თქმა უნდა,

აწყურშიც. საინტერესოა, საეპისკოპოსო ცენტრში რა სარწმუნოებისანი იყვნენ საბირები

ან რა ენაზე საუბრობდნენ? აწყურის საეპისკოპოსოში, ბუნებრივია, მრევლიც

ქართველი ქრისტიანი იყო.

ზოგიერთი მეცნიერი საბირებისა და გურების კვალდაკვალ ქართველების ადგილს აღარ ტოვებს ისტორიის არც ერთ მონაკვეთზე. ისინი ცდილობენ უგულვებელყონ, რომ ოსმალების ან რუსების მიერ აღწერილია არა მარტო საქართველოს ესა თუ ის კუთხე, არამედ იქ მცხოვრები ქართული მოსახლეობაც. სამწუხაროა, რომ ბატონი ა. სანოსიანი ქართველ მეცნიერზე, აკადემიკოს ს. ჯიქიაზე, ასე წერს: „В 1595 г. здесь была произведена перепись населения и составлен налоговый реестр семей. В реестре приводятся имена представителей семей, в большинстве своем армянские. "Большой давтар (реестр) Гюрджистанского вилайета" перевел с турецкого на грузинский и издал в 1941 г. С. Джикия. Сей ученый муж не пожалел сил и стараний, дабы извратить армянские имена, сделать их грузинскими, а если не удавалось - непонятными“ [Саносян, 2006: 36].

ამ საკითხში ზოგიერთი სომეხი, აზერბაიჯანელი და თურქი მეცნიერი მეტად ტენდენციურია. ისინი ყურადღებას არ აქცევენ იმ გარემოებას, რომ ოსმალებმა კარგად იცოდნენ, ვინ ცხოვრობდა საქართველოში. მათ იცოდნენ, რომ იქ მცხოვრები სომეხები მიგრანტები იყვნენ. მიგრანტთა შთამომავლები არიან დღევანდელი სამცხე-ჯავახეთის მოსახლე სომეხებიც, რომლებიც საქართველოს ამ კუთხეში შეიკედლა მე-19 საუკუნის 30-იან წლებში და გადაარჩინა ცნობილ გენოციდს.

ოსმალები, როდესაც აღწერდნენ გურჯისტანის ველაიეთს, დიაკრეტიულ ნიშნებს იყენებდნენ მათთვის გაუგებარი ქართული ბგერების აღსანიშნავად, რამაც საშუალება მისცა ს. ჯიქიას, სწორად წაეკითხა და გადმოეცა სახელები.

ა. სანოსიანი აცხადებს: „*Как я уже сказал, большинство имен и топонимов армянские:* (1. *Купра?* 2. *Манвел, его брат.* 3. *Варძელ.* 4. *Мазман.* 5. *Егия.* 6. *Геворк и др.*) [Саносян, 2006: 37]. ჩამოთვლილი სახელებიდან (კუპრა, მანველი, ვარძელი, მაზმანი, ეგია, გევორქი) გამოსაყოფია გევორქი, რომელიც, მართლაც, ჰქვია სომხებს, მაგრამ 1595 წელს, როდესაც ოსმალებმა აღწერეს აწყურის რაიონი ახალციხის ლივანში, ამ სახელის ადამიანი აწყურში არ ცხოვრობდა [გურჯისტანის...1941: 89-90]. @”გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის” მიხედვით აწყურში სომხური ეთნოსის წარმომადგენელი ჩანს ერთი ოჯახი, რომლის უფროსის სახელიც ამოუკითხავია, მამით კი არის ტერაკოფას ძე, დასახელებული არის, აგრეთვე, ტერსიმონი, რომელიც სომხური წარმომავლობისა უნდა იყოს.

რატომღაც ა. სანოსიანმა კითხვის ნიშანი დაუსვა კუპრას. ამ სახელის მნიშვნელობა მისთვის გაუგებარია. „კუპრა“ ქართული ანთროპონიმია, ცნობილი სახელია. მისგან გვაქვს ცნობილი ქართული გვარები: **კუპრავა, კუპრაძე, კუპრაშვილი, კუპრეიშვილი** და სხვა. მე-9 საუკუნეში მესხეთში ცხოვრობდა კაცი, რომელსაც ერქვა **კუპრა**, რის შესახებაც მოგვითხრობს გიორგი მერჩულე თავის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“. „*წარავლინა კაცი კეთილი, რომელსა ერქვა კუპრა, წინაშედედოფლისა და მის შენდობისა თხოვა*“ [მერჩულე, 1949: 108].

მე-13 საუკუნეში მესხეთში ცხოვრობდა **კუპრას ძე**. „*დავით ნარინის თანამეცხედრემ, თამარ დედოფალმა, იგი საღვინედ შესწირა გელათის მონასტერს (1260-1270 წწ.)* [პირთა...1999 : 540]. შემდეგ საუკუნეებში გვხვდებიან **კუპრაძე ბერა, კუპრაძე დათუნა, კუპრაძე ნასყიდა, კუპრაძე პაატა** და სხვანი. მე-17 საუკუნეში მოხსენიებულნი არიან: **კუპრაშვილი გიორგი** - „*მოწმე მთაწმინდის მონასტრის მამის იაკინთეს მიერ წერეთლის ასულ გულობუდახისათვის მიცემული ვენახის ნასყიდობის წიგნისა*“; **კუპრაშვილი გოგია** - „*ცუცხათს მცხოვრები გლეხი, ქაიხოსრო აგიაშვილის ყოფილი ყმა, იგი ცოლ-შვილით, ძმითა და მამულით უწყალობა გიორგი მეფემ ვახტანგ აგიაშვილს*“ [პირთა...1999 : 540] შემდეგ საუკუნეებში გვხვდებიან **კუპრაძე ბერა, კუპრაძე დათუნა, კუპრაძე ნასყიდა, კუპრაძე პაატა** და სხვანი. მე-17 საუკუნეში

მოხსენიებულნი არიან: **კუპრაშვილი გიორგი** - „*მოწმე მთაწმინდის მონასტრის მამის იაკინტეს მიერ წერეთლის ასულ გულობუდახისათვის მიცემული ვენახის ნასყიდობის წიგნისა*“; **კუპრაშვილი გოგია** - „ცუცხათს მცხოვრები გლეხი, ქაიხოსრო აგიაშვილის ყოფილი ყმა, იგი ცოლ-შვილით, ძმითა და მამულით უწყალობა გიორგი მეფემ ვახტანგ აგიაშვილს“ [პირთა...1999 : 540] და სხვ. ასე რომ, „კუპრა“ ნამდვილად არ არის სომხური სახელი. „კუპრაში“ -ა არის სუფიქსი, რომელიც მსგავსებას აღნიშნავს.

„**კუპრა**“ „კუპრიდან“ მომდინარეობს. **კუპრა** შეერქმეოდა ხოლმე ადამიანს შავი ფერის გამო ისევე, როგორც **შავ-ა** (შავაძე, შავიშვილი, შავიანიძე, შავიძე...) [2] . ა. სანოსიანი არც იმ ფაქტს აქცევს ყურადღებას, რომ კუპრა **კაკას** ძეა. ცხადია, კაკაც გაუგებარი სახელი იქნება მისთვის. შორს წაგვიყვანს იმ ქართველთა ჩამოთვლა, რომლებიც ცხოვრობდნენ ჩვენი ისტორიის სხვადასხვა დროს და ერქვათ კაკა ან იყვნენ კაკაშვილები, კაკაურიძეები და სხვა. ამ სახელისაგან ნაწარმოები ბევრი ტოპონიმია საქართველოში, მათ შორის დავასახელებ საქართველოში კარგად ცნობილ **კაკას ხიდს**, რომელიც მესხეთიდან იმერეთში მიმავალ გზაზე მდებარეობდა. ასევე გამორჩენია პატივცემულ მეცნიერს კაკას ერთ-ერთი შვილის სახელი, **ყვავილა**. კუპრა რომ სომეხი ყოფილიყო, თავის შვილს ყვავილას კი არ დაარქმევდა არამედ წალიკას, როგორც ჰქვია და ერქვა ბევრ სომეხს.

ა. სანოსიანი სომხურ სახელად მიიჩნევს კუპრას მეორე შვილის სახელს, **მანველს**. მანველი არის ფონეტიკური ვარიანტი ძველებრაული **ემანუელ/ ემანუილისა**. მისაგან არის წარმოქმნილი ქართული გვარები: მანველაშვილი, მანველიშვილი, მანელიშვილი, მანველიძე, მანელიძე [ჭუმბურიძე, 2003: 151-152].

ასევე სომხურ სახელად აცხადებს ა. სანოსიანი ისეთ ქართულ სახელს, როგორიცაა **ვარძელი**. „ვარძიას“ ჰქონდა ფონეტიკური ვარიანტი „ვარძა“ („ვარძია“ ერთადერთი სახელი არ არის მესხეთში). „ვარძელი“ ნიშნავს ვარძიიდან წამოსულს და მისგან არის ნაწარმოები ქართული გვარი ვარძელაშვილი ისევე, როგორც კახეთიდან წამოსული არის **კახელი** და მისგან გვარი - **კახელიშვილი**, იმერეთიდან

წამოსული *იმერელი* და მისგან ნაწარმოები - *იმერლიშვილი* და სხვა მრავალი.

„მაზმანი“ აღმოსავლური სიტყვაა, შემოსულია ქართულში როგორც ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინი. ჯერ კიდევ სულხან-საბა ორბელიანი წერდა, რომ მაზმანი არის „ბალნის მრთველი“. ბალნის თოკის მგრეხელად განმარტავს მას დ. ჩუბინაშვილი. მაზმანი არის მესაბლე. ამგვარად „გურჯისტანის დიდ დავთარში“ დადასტურებული *მაზმანი* არ უნდა იყოს სახელი, ის აღნიშნავს ხელობას. ოსმალთა მოხელე წერს, რომ აწყურში ცხოვრობდა **მაზმანი გიორგი**, ე.ი. მესაბლე გიორგი, ბალნის თოკის მგრეხელი გიორგი. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს იმას, რომ მაზმანი არ შეიძლება ქცეულიყო სახელად. ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინები დაერქმეოდა ადამიანებს სახელებად ან მეტსახელებად და შემდეგ ვიღებდით მისგან გვარებს. ასე გვაქვს მიღებული გვარი მაზმანიშვილი. როგორც, ვთქვათ, მენაღარე და მენაღარიშვილი. ზ. ჭუმბურიძე წერს: „*სხვადასხვა ხელობის მიხედვით შერქმეული გვარებია: დალაქიშვილი, დურგლიშვილი, ხარატი, ხარატიშვილი, ხარაზი, ხარაზიშვილი, ხუროძე, ხუროშვილი, ზეინკლიშვილი, კალატოზიშვილი, მენაბდე, მეტივიშვილი, მეცხვარიშვილი, მეხრიშილი, მებაღიშვილი, მზარეულაშვილი, ფეიქრიშვილი, ხაბაზიშვილი, მესარკიშვილი, მესაბლიშვილი (საბელი - „თოკი“, მესაბლე - „თოკის მგრეხელი“), მაზანაშვილი (მაზმანაშვილი). მაზმანი საბას განმარტებით „ბალნის მრთველი“... [ჭუმბურიძე, 2003: 87]. ხელობის აღმნიშვნელი გვარებიდან ზოგი ქართული იყო, ზოგიც ხელობასთან ერთად შემოსული ტერმინი და მისგან მიღებული გვარები. ასეთი ტერმინები შედიოდა სომხურშიც და ვიღებდით ერთნაირფუძიან გვარებს. მაგ.: ხარატიშვილი და ხარატიანი, მაზმანიშვილი და მაზმანიანი, დალაქიშვილი და დალაქიანი და ა.შ.*

ქართულ გვარებში არანაკლებ პროდუქტიულია –იან სუფიქსი, ამიტომ ხშირად არა მხოლოდ ფუძეთა დამთხვევა ხდება, არამედ მთლიანად გვარისაც. მაგ.: დავითიანი შეიძლება იყოს სომეხიც და ქართველიც, ამ შემთხვევაში ოჯახმა და გვარმა ძალიან კარგად იცის, ვინ ვინ არის, სომეხია თუ ქართველი.

აწყურის მცხოვრებლებში დადასტურებულ კიდეც ერთ სახელზე მიუთითებს ა. სანოსიანი. ეს არის *ეგია*. შეიძლება, ავტორმა ვერ ამოიკითხა სახელი *ელა* და საქმე გვაქვს არასწორ დაწერილობასთან, რადგან ასეთი სახელის კაცს მე-16 საუკუნის ბოლოს აწყურში არ უცხოვრია.

„დავთარში“ სხვა ქართული სახელებიც გვხვდება. მაგ., იგი გვამცნობს, რომ ვენახი **დედისიმედისა** და **მაწყვერელი ბერისა** გადავიდა მაჰმადიან დიდგვაროვანთა ხელში [გურჯისტანის...1941: 90]. **დედისიმედი** მესხეთში გავრცელებული სახელია. **მაწყვერელი** აწყურის მკვიდრის, სასულიერო პირის წოდებაა, რაც, რა თქმა უნდა, გვიჩვენებს, რომ სასულიერო და საერო ფუნქციების წარმომადგენლები ქართველები არიან.

ამგვარად, ზოგიერთ სომეხ და აზერბაიჯანელ მეცნიერს აერთიანებს ქართული ენისა და საქართველოს ისტორიის არცოდნა, რის გამოც უადვილებათ სასურველი დასკვნების გამოტანა. აწყური, მისი ისტორია, ეტიმოლოგია, ქართული ენისაგან, საქართველოს ისტორიისაგან განუყოფელია.

[1] ასეთი რამ არც თუ იშვიათად გვხვდება. მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ ა. სანოსიანის სტატიების კრებული [**Саносян**, 2006], რომელშიც დამახინჯებულია ქართულ-სომხური ურთიერთობები.

[2] შდრ. ქერისფერი>**ქერა**, ღვინისფერი>**ღვინა** (ღვინაძე, ღვინიაშვილი...), შვინდისფერი>**შვინდა**, სვილისფერი>**სვილა** და მრავალი სხვ.

ლიტერატურა

1. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი.-თბილისი, 1999
2. ბერიძე მ.აწყურის ეტიმოლოგიისათვის. ქართული მემკვიდრეობა. XII.- ქუთაისი, 2008
3. ბერიძე მ. ტაძრები და სახელები.- თბილისი, 2010
4. ჩუხუა მ.ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი.-თბილისი, 2003
5. ჭუმბურიძე ზ. რა გქვია შენ.- თბილისი, 2003
6. ფერნიხი ჰ. / ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი.- თბილისი,2000
7. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი. / თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმანი და კომენტარები დაურთო ს. ჯიქიამ.- თბილისი, 1941
8. ივანე ჯავახიშვილი. ენციკლოპედიური ლექსიკონი.- თბილისი,2002
9. ლომსაძე შ.სამცხე-ჯავახეთი.- თბილისი,1976
10. მერჩულე გიორგი. ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა.- თბილისი,1949
11. შენგელია ვ.ქართველურ და ჩერქეზულ ენობრივ სისტემათა ისტორიის ზოგიერთი საკითხი.- თბილისი, 2006
12. სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს / ძველი ქართული თარგმანები, ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა.- თბილისი,1978
13. Март Н. Избранные работы. том . V : Vjcrdf-Ktybyuhfl.- 1935
14. Православная энциклопедия. том .IV.- Москва,2002
15. Саносян А. Еще и белый геноцид.- Ереван,2006
16. Юнусов А. Ахыскинские (мехетинские) турки: Дважды депортированный народ /Центральная Азия и Кавказ. #1(2) 1999. http://www.ca-c.org/journal/cac-02-1999/st_20_junusov.shtml

**გალაკტიონის სიმბოლისტური და ნოვალისის რომანტიკული პოეზიის
ტიპოლოგიისათვის**

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ გალაკტიონის (1891–1959) პოეტური დისკურსი ინსპირირებულია არა მხოლოდ ფრანგული სიმბოლიზმის, არამედ გერმანული რომანტიზმის სახისმეტყველებითი პოეტური კონცეპტებითაც: კერძოდ, გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში ვხვდებით *ღამის, ღვთისმშობლის (მადონას), სატრფოს* სახისმეტყველებას, რომელთა შინაგანი საზრისი სწორედ გერმანელი რომანტიკოსი პოეტისა და ფილოსოფოსის, ნოვალისის (ფრიდრიჰ ფონ ჰარდენბერგი, 1772-1801), შესაბამის პოეტურ კონცეპტებთან ამჟღავნებს იდეურ სიახლოვესა და ესთეტიკურ თანამოაზრეობას. ამ თვალსაზრისით ასევე მნიშვნელოვანია *ლურჯი ფერის* სახისმეტყველების ტიპოლოგია გალაკტიონთან და ნოვალისთან. თუმცა, აქვე უნდა შევნიშნო, რომ აღნიშნული კონცეპტების ესთეტიკური ათვისებისა და რეცეფციის საფუძველზე გალაკტიონი შემდგომ ქმნის საკუთარ ინდივიდუალურ და უნიკალურ სახისმეტყველებას.

გალაკტიონისა და გერმანული რომანტიზმის კონცეპტუალურ-სახისმეტყველებითი თანამოაზრეობის თვალსაჩინო გამოვლინებაა გალაკტიონ ტაბიძის ჟურნალის (N 2, 1922) მოწინავე, რომელშიც გალაკტიონი ახსენებს გერმანელ რომანტიკოსებს - ვილჰელმ ჰაინრიხ ვაკენროდერსა და ნოვალისს, რომელთა პოეზიას იგი აკავშირებს როგორც, ზოგადად, ჭეშმარიტი პოეზიის, ისე საკუთარი პოეზიის ონტოლოგიურ არსთან, რაც კონცეპტუალური თვალსაზრისით გულისხმობს პოეტურ ტექსტებში/პოეტური ტექსტებით ტრანსცენდენტურობისაკენ სწრაფვას, მის მაქსიმალურად სრულყოფილ სახეობრივ წვდომას. ყოველივე ამას უპირისპირდება ემპირიული სინამდვილის პრაგმატიზმი, წარმავლობა და ამაოება: „მე ვიცოდი, რომ ადამიანებს შორის აღარ არის არავითარი კავშირი უსულო და უგულო ანგარიშების გარდა, რომ ამაოდ წყუროდათ ამ ადამიანებს იდეალი და ჰარმონია, რომ ეგოისტურმა ანგარიშებმა სრულიად წააგდეს

ლტოლვა არაქვეყნიურ ოცნებისადმი, გაჰქრა მწუხარება ვაკენროდერის, გაჰქრა ზმანებები ნოვალისის" [ტაბიძე, 1975: 20].

ასევე გავიხსენოთ გალაკტიონის ცნობილი ლექსი „ადარ არის მენესტრელი“, რომელიც, ჩემი აზრით, უნდა გავიაზროთ, ერთი მხრივ, როგორც თავისებური პოეტური მიძღვნა ნოვალისისა და მისი რომანტიკული პოეზიისადმი, ხოლო, მეორე მხრივ, როგორც გერმანული რომანტიზმისა და გალაკტიონის კონცეპტუალურ-ესთეტიკური თანამოაზრეობის გაცხადება. ამიტომაც, ჩემი აზრით, მოცემულ ლექსში ნოვალისის ყვავილის, ანუ ლურჯი ყვავილის, პოეტური კონცეპტი შემოქმედებით პროცესში წარმოქმნილი შემთხვევითობა კი არ არის, არამედ იგი ცნობიერად თუ არაცნობიერად გამოხატავს ნოვალისის პოეზიიდან მომდინარე შემოქმედებით ინსპირაციასა და იმპულსებს:

„ეს ოცნება არის ჭრელი

ფიქრი ბნელი ღამისა,

ადარ არის მენესტრელი

უნაზესი დამისა.

იყო ირგვლივ ზიანება

და ყორნების ჩხავილი,

თოვლმა სილას მიაწება

ნოვალისის ყვავილი.

მაგრამ გულში დარდს ნუ ისევ,

ოცნება ნუ გშორდება,

ისე განმეორდება” [ტაბიძე, 1973: 192].

ლექსში იკვეთება შემდეგი პოეტური სახეები და კონცეპტები – ღამე, ოცნება, (ნოვალისის) ყვავილი. მართალია, პოეტური სახისმეტყველების თვალსაზრისით აქ განსაკუთრებული არაფერია, ვინაიდან ნებისმიერ ეპოქაში ნებისმიერი პოეტის საყვარელი პოეტური სახეები და კონცეპტები შეიძლება იყოს ღამე, ოცნება/სიზმარი, ყვავილი. მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ თავად ლექსის მთელ საზრისისეულ-ესთეტიკურ კონტექსტს, ლექსში ეს პოეტური სახეები წარმოჩნდება, როგორც კონკრეტული თვითმყოფადი შინაარსის (შინაგანი ლოგოსის) შემცველი პოეტური ხატები: კერძოდ, ისინი შემოქმედებით-კონცეპტუალურად უკავშირდებიან და მიაწინებენ ნოვალისის რომანტიკულ პოეზიაზე, რამდენადაც ლექსში გალაკტიონი, ერთი მხრივ, პირდაპირ ახსენებს ნოვალისის რომანტიკული პოეზიის ცენტრალურ სიმბოლოს *ლურჯ ყვავილს* („ნოვალისის ყვავილი“), ხოლო, მეორე მხრივ, ლექსში არის ალუზიები ნოვალისის რომან „ჰაინრიხ ფონ ოფტერდინგენზეც,”^[1] რაზეც მიაწინებენ *ყვავილისა და მენესტრელის* პოეტური სახეები.

გალაკტიონის	ლექსის	ტექსტში	პოეტური
კონცეპტები	<i>მენესტრელი</i> და <i>ნოვალისის ყვავილი</i>	ერთ	სახისმეტყველებით
ქმნის	და	საერთო	პოეტური
		კონცეფციის	ფარგლებში
			თავსდება:
ლექსში	<i>ნოვალისის ყვავილის</i>	პოეტურ	კონცეპტს
		იგივე	მხატვრული
		ფუნქცია	აკისრია,
როგორც	ნოვალისის	რომანში:	კერძოდ,
		იგი	არის
		ტრანსცენდენტური	საღვთო
რეალობის	სიმბოლო,	რომლის	მოხმობითაც
		გალაკტიონი	მიაწინებს
		იმ	ეგზისტენციალურ
		ჩიხზე,	რომელიც
		გამოწვეულია	ღვთაებრივის
		(ამ	უკანასკნელის
		სიმბოლოა	ნოვალისის
		ყვავილი)	ყოფიერებასა
		და	ადამიანის
		სულიერ	ცხოვრებაში
		რედუცირებით	– „თოვლმა
		სილას	მიაწინებს
		ნოვალისის	ყვავილი”.

ამ სახისმეტყველებითი კონტექსტიდან გამომდინარე, როგორც ნოვალისის პოეტურ

ტექსტებში, ისე გალაკტიონის აღნიშნულ ლექსში *ოცნების* პოეტური კონცეპტი წარმოადგენს დაკარგულ ღვთაებრივ ყოფიერებაზე ოცნებისა და მისი მოგონების ალუზიას, ხოლო *ღამის* ქრონოტოპი მიაწვდის სწორედ იმ პირველქმნილ, მეტაფიზიკურ ღამეზე, რომლის წიაღშიც შემდგომ იშვება ღვთაებრივი ნათელი.

ახლა მივუბრუნდეთ საკითხს, თუ რაში მდგომარეობს გალაკტიონისა და ნოვალისის პოეტური ტექსტების კონცეპტუალურ-ესთეტიკური და სახისმეტყველებითი თანამოაზრეობა და რა ფორმით ვლინდება გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში ნოვალისის რომანტიკული პოეზიით აღძრული შემოქმედებითი ინსპირაცია. კერძოდ, ჩემი აზრით, ნოვალისისა და გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში საერთოა:

1. *სატრფოს* პოეტური სახის, როგორც საღვთო ტრანსცენდენტური რეალობის სიმბოლოს, გაგება. შდრ.: გალაკტიონის მერის ციკლის ლექსები და ნოვალისის „ღამის ჰიმნების“ პოეტური ციკლი.
2. *ღამის*, როგორც ტრანსცენდენტურობის პოეტური სიმბოლოს, გაგება. შდრ.: გალაკტიონის „მე და ღამე“, „მთაწმინდის მთვარე“, „აღარ არის მენესტრელი“, „ლილიან ფრთებით“ და სხვ. და ნოვალისის „ღამის ჰიმნები“.
3. გალაკტიონისა და ნოვალისის პოეტურ ტექსტებში საერთოა, ასევე, *ღვთისმშობლის, მადონას* კულტის პოეტური რეცეფცია, რომელშიც ღვთისმშობლის პოეტური სახე გვევლინება საღვთო სიყვარულისა და ტრანსცენდენტურობის სიმბოლოდ. შდრ.: გალაკტიონის „სილაჟვარდე, ანუ ვარდი სილაში“, „ხომალდს მიჰყვება თეთრი მადონა“, „საღამო“, „დამშვიდობება“ და ნოვალისის „ღამის ჰიმნებისა“ და „სასულიერო სიმღერების“ პოეტური ციკლები.
4. და რაც უმთავრესია, გალაკტიონისა და ნოვალისის პოეტურ ტექსტებში ესთეტიკურ-სახისმეტყველებით სიახლოვეს ავლენს *ღურჯი ფერის* (შესაბამისად, ცისფერის, სილაჟვარდის) ფერთამეტყველება.[\[2\]](#)

როგორც უკვე აღინიშნა, ნოვალისთან სატრფოს პოეტური სახის, როგორც ტრანსცენდენტურობისა და საღვთო რეალობის სიმბოლოს, გაგება გვხვდება მის პოეტურ-მისტიკურ ციკლში „ღამის ჰიმნები“ [ბრეგამე, 2009: 121-123], რაც შემდეგ ვარირებული სახით გადადის მისსავე რომანში „ჰაინრიხ ფონ ოფტერდინგენი“ [ბრეგამე, 2009]. ნოვალისის პოეტურ ტექსტებში გმირის სატრფოსადმი ლტოლვა წარმოადგენს არა უბრალო, „ბიურგერულ“ სიყვარულს, არამედ მასში სიმბოლიზებულია შემეცნებელი სუბიექტის სწრაფვა სულიერი სრულყოფის, უსასრულობისა და ტრანსცენდენტურობისაკენ [ბრეგამე, 2009]. შესაბამისად, ნოვალისთან სატრფოს პოეტური სახე გვევლინება ტრანსცენდენტურობისა და სამოთხისეული ეგზისტენციის სიმბოლოდ: „ნისლში შთაინთქა მთა და ვიხილე სატრფოს ნათლითმოსილი ნაკვთები. მის თვალეში დაევანა მარადისობას. ხელი შევავლე სასურველს და ცრემლები იქცნენ მბრწყინავ უწყვეტ მძივად. ათასწლეულები წარილტვნენ შორეთში ვით ავდრის ქარები. მის ყელს დავადინე ნეტარების ცრემლები ახალი ცხოვრებისათვის. და ეს სიზმარი ერთადერთია. მხოლოდ მას შემდეგ ჩამესახა მარადი, შეურყეველი რწმენა ღამეული ზეცისა და მისი ნათლისადმი - სატრფოსადმი“ [ნოვალისი, 2007: 18].

სწორედ ამგვარი სახისმეტყველებითი ფუნქცია აქვს გალაკტიონის ტექსტებში *სატრფოს* პოეტურ სახეს *მერისადმი* მიძღვნილი ლექსების ციკლში. („მერი“, „შენ ზღვის პირად მიდიოდი მერი“, „მერის თვალეებით“, „ო, დღეს შემოდგომაა“). ამ შემთხვევაში, თუკი გავითვალისწინებთ გალაკტიონის პოეტური ტექსტების სპეციფიკას, რაც გულისხმობს იმას, რომ ისინი წარმოადგენენ *ტრანსცენდენტალური პოეზიის* ნიმუშებს, ანუ რომელთა პოეტურ-ესთეტიკური ინტენციაც ტრანსცენდენტურობის „გახსნა“ და წვდომაა,^[3] მაშინ ამ ჭრილში გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში ინტენცირებული სიყვარულის თემისა და *სატრფოს* (*მერის*) პოეტური სახის უბრალო, „ბიურგერულ“ სიყვარულზე რედუცირება იმთავითვე გამორიცხულია. აქედან გამომდინარე, *მერის ციკლის* პოეტურ ტექსტებში *სატრფოს* პოეტური სახე უნდა გავიაზროთ, როგორც

ტრანსცენდენტურობისა და დაკარგული ღვთაებრივი პირველსაწყისის სიმბოლო. ოღონდ, ნოვალისისაგან განსხვავებით გალაკტიონთან სატრფოს სახით სიმბოლიზებული ღვთაებრივი ყოფიერება წარმოადგენს მიუწვდომელის სფეროს, რაც ონტოლოგიურად გალაკტიონის ლირიკული გმირისათვის (შესაბამისად, გალაკტიონისათვის) წარმოშობს ეგზისტენციალურ გამოუვალობასა და შიშს: კერძოდ, მასში (ზეციური) სატრფოსადმი ლტოლვა და მისდამი ტრფობა უკვე აღარ იწვევს და აღარ ნიშნავს სულიერ სრულყოფასა და უსასრულო ტრანსცენდენტურობაში უკვდავ ეგზისტენციას:

[...] და შრიალებდა ტოტი ვერხვისა,

რაზე – ვინ იცის! ვინ იცის, მერი!

ბედი, რომელიც მე არ მეღირსა-

ქარს მიჰყვებოდა, როგორც ნამქერი.

სთქვი: უეცარი გასხივოსნება

რად ჩაქრა ასე? ვის ვევედრები?

რად აშრიალდა ჩემი ოცნება,

როგორც გაფრენილ არწივის ფრთები?

.....

ქარი და წვიმის წვეთები ხშირი

წყდებოდნენ, როგორც მწყდებოდა გული

და მე ავტირდი – ვით მეფე ლირი,

ლირი, ყველასგან მიტოვებული” [ტაბიძე, 1973: 63].

ნოვალისტან და გალაკტიონთან *სატრფოს* პოეტურ სახეს უკავშირდება ღვთისმშობლის (მადონას) პოეტურად გააზრებული სახე, რომელიც ისევე, როგორც *სატრფოს* პოეტური სიმბოლო, განასახიერებს საღვთო ყოფიერებას. ნოვალისტის პოეტურ ტექსტებში ღვთისმშობლისადმი (მადონასადმი) ლირიკული გმირის მისტიკური სწრაფვა სიმბოლურად განასახიერებს დაკარგული საღვთო ყოფიერების კვლავ მოპოვებას და ამავედროულად იმპლიციტურად გულისხმობს ამ ღვთაებრივი ყოფიერების მოპოვების რწმენას ლირიკული გმირის პიროვნული ნებელობიდან გამომდინარე (ფიხტეანური ნაკადი). რაც შეეხება გალაკტიონს, მისი ლირიკული მე ადარ ავლენს პიროვნულ ნებელობას, იგი უსახელო არარას წინაშე დგას და ექვემდებარება ყოფიერების მიერ შემოთავაზებულ ემპირიულ თუ მეტაფიზიკურ საგანთმიმართებებს –

“როგორ შევიძლოთ უღვთისმშობლობა? ვით ავიტანოთ უმადონობა? გაჰქრა ზმანება, გ აჰქრა ფერია...” [ტაბიძე, 1973: 274].

„მარიამ, გიხილე ათას ხატებში,

ვერვინ შეგიცნობს ვით სული ჩემი.

მე ვუწყი მხოლოდ, წუთისოფელი

მას მერე სიზმრად განმიქარდება,

და უტკბილესი, უთქმელი ზეცა

მარად ჩემს სულში ჩამესახება” [Novalis, 1981: 198].

„დედავ ღვთისაო, მზეო მარიამ!

როგორც ნაწვიმარ სილაში ვარდი,

ჩემი ცხოვრების გზა სიზმარია

და შორეული ცის სილაქვარდე.

.....

სად არის ჩემთვის სამაგიერო?

საბედნიერო სად არის სული?

ვით სამოთხიდან ალიგიერი,

მე ჯოჯოხეთით ვარ დაფარული!

და როცა ბედით დაწყევლილ გზაზე

სიკვდილის ლანდი მომეჩვენება,

განსასვენებელ ზიარებაზე

ჩემთან არ მოვა შენი ხსენება!

დავიკრეფ ხელებს და გრიგალივით

გამაქანებენ სწრაფი ცხენები!

ღამენათევი და ნამთვრალევი

ჩემს სამარეში ჩავესვენები” [ტაბიძე, 1973: 141].

ორივე ავტორთან საინტერესოდ არის გააზრებული ღამის პოეტურ სიმბოლო, მათ შემოქმედებაში ღამე გვევლინება საღვთო მისტერიებისა და სულიერი შემეცნების სფეროდ. ამასთანავე, როგორც ნოვალისი, ისე გალაკტიონი ღამის პოეტურ სახეს უკავშირებენ სიკვდილის, სიზმრისა (ოცნების) და სატრფოს პოეტურ კონცეპტებსა და

სახეებს: სიკვდილისა და სიზმრის პოეტური სახეები როგორც ნოვალისთან, ისე გალაკტიონთან არის ახალი საღვთო ეგზისტენციისაკენ მიმართული ტრანსცენდირების შუალედური, გარდამავალი საფეხური, რომლის გავლის შემდგომაც ხორციელდება ლირიკული გმირის სულიერი სრულქმნა და ღვთაებრივ ყოფიერებაში დამკვიდრება.^[4]

ნოვალისი: „და მე ვესწრაფვი იქით, შორეთში, წმინდა, უთქმელ, იდუმალ ღამეს. [...] კეთილშობილი ბალზამი იღვრება შენს (ღამის - კ. ბ.) ყაყაჩოთა თაიგულიდან. დამაშვრალ სულს ეზიდები ზეცად. ენითუთქმელი და მიუწვდომელია კაცთა გონებისათვის სულის ჩვენის აღტაცება. [...] და ჰა, ლურჯი შორეთიდან ეშვება სანატრელი მწუხრის საბურველი. სალხენად ჩემდა გაფანტა ნათელი დღისა - ბორკილი სულისა. გაქრა წუთისოფლის დიდებულება, ნაღველი ჩემი განაქარვა ახალმა, ენითუთქმელმა სამყარომ. ღამემ და ზეცამ მომივლინეს მარადი ძილი. ქვეყანა შენივთდა და ზეცად აფრინდა ჩემი ახლადშობილი და გამოხსნილი სული. [...] ჩემი იდუმალთმეტყველი გული ღამისა და მისი ასულის - სატრფოს ერთგულია" [ნოვალისი, 2007: 9-10, 18, 23].

გალაკტიონი:

„და მეც მოვკვდე სიმღერებში ტბის სევდიან გედად,

ოღონდ ვთქვა, თუ ღამემ სულში როგორ ჩაიხედა,

თუ სიზმარმა ვით შეისხა ციდან ცამდე ფრთები,

და გაშალა ოცნებათა ლურჯი იალქნები;

თუ სიკვდილის სიახლოვე როგორ ასხვაფერებს

მომაკვდავი გედის ჰანგთა ვარდებს და ჩანჩქერებს,

თუ როგორ ვგრძნობ, რომ სულისთვის, ამ ზღვამ რომ აღზარდა,

სიკვდილის გზა არაა არის, ვარდისფერ გზის გარდა;

რომ ამ გზაზე ზღაპარია მგოსანთ სითამამე,

რომ არასდროს არ ყოფილა ასე ჩემი ღამე.

რომ, აჩრდილნო, მე თქვენს ახლო სიკვდილს ვეგებები,

რომ მეფე ვარ და მგოსანი და სიმღერით ვკვდები,

რომ წაჰყვება საუკუნეს თქვენთან ჩემი ქნარი...

ჯერ არასდროს არ შობილა მთვარე ასე წყნარი”.

[ტაბიძე, 1973: 64]

როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, გალაკტიონისა და ნოვალისის პოეტურ ტექსტებში ასევე მნიშვნელოვანია *ლურჯი ფერის* სიმბოლიკის ტიპოლოგია, სადაც *ლურჯი ფერის* პოეტურ-სახისმეტყველებით რეცეფციაში, ჩემი აზრით, კვლავ ვლინდება გალაკტიონისა და ნოვალისის, შესაბამისად, ქართული სიმბოლიზმისა და გერმანული რომანტიზმის, ესთეტიკურ-კონცეპტუალური თანამოაზრობა.

ნოვალისის მხატვრულ ტექსტებში *ლურჯი ფერის* სიმბოლიკა განასახიერებს შემეცნების გზას ტრანსცენდენტურისაკენ, ღვთაებრივი საწყისებისაკენ ლტოლვას, ღირსეულ გმირში საღვთო სინამდვილისაკენ სწრაფვის გაუნელებელ მოთხოვნილებას (Sehensucht), ასევე საღვთო ტრანსცენდენტური რეალობის ემპირიულ სინამდვილეში ემანაციას ან თავად საღმრთო ტრანსცენდენტურობას [Metzler... 2008: 48].

ნოვალისის პოეტურ ტექსტებში *ლურჯი ფერის* სიმბოლიკა, როგორც წესი, ჩნდება ყვავილის, *ლურჯი ყვავილის* (die blaue Blume), პოეტურ სიმბოლოსთან კავშირში. ესაა

ცნობილი სიმბოლო ნოვალისის რომან “ჰაინრიხ ფონ ფეტერდინგენიდან”. „ლურჯი ყვავილი“ არის ნოვალისის სახისმეტყველების ცენტრალური სიმბოლო, რომელიც განასახიერებს სულიერ სრულყოფილებას, საღმრთო ტრანსცენდენტურ სინამდვილეს, ასევე ზეციურ სიყვარულს, პირველსაწყისისეულ ჰარმონიას, შემეცნებისეულ მდგომარეობას [Metzler, 2008: 52]. შესაბამისად, *ლურჯი ყვავილისადმი* რომანის მთავარი პროტაგონისტის (ჰაინრიხის) სწრაფვა (Sehensucht, Erfüllung) სიმბოლურად განასახიერებს თვითშემეცნების გზაზე დგომას (ორფიკული ინიციაცია), ტრანსცენდირების პროცესს, რასაც შემდგომ უნდა მოჰყვეს საღმრთო ტრანსცენდენტური სინამდვილის, ჭეშმარიტების კვლავ მოპოვება და დამკვიდრება [ბრეგაძე, 2009].

თავის მხრივ, რომანში *ლურჯი ყვავილის* სიმბოლიკა *სატრფოს (მატილდე)* პოეტურ სახეს უკავშირდება. *სატრფოსა* და *ლურჯი ყვავილის* სახისმეტყველება ქმნის ერთ განუყოფელ მთლიანობას. ისინი განასახიერებენ საღმრთო ტრანსცენდენტურ რეალობასა და მთავარი გმირის (ჰაინრიხის) სწრაფვის საგანს. შემთხვევითი არაა, რომ *სატრფოსა* და *ლურჯი ყვავილის* პოეტური სახეები, როგორც ერთი მთლიანი სახისმეტყველებითი მოცემულობანი, როგორც ურთიერთიდენტური სიმბოლოები, რომანის დასაწყისშივე ჩნდება სწორედ სიზმრისეულ რეალობაში (ჰაინრიხის პირველ სიზმარში), ანუ ტრანსცენდენტურ სივრცეში [Novalis, 1981: 242].

ლურჯი ფერი, როგორც საღვთო ტრანსცენდენტური სივრცის სიმბოლო, ასევე მოცემულია რომანში ჩართულ ლექსში „მკვდართა სიმღერა“ („Das Lied der Toten“), რომელშიც გვხვდება ასეთი სტრიქონი: „სულში ჩამდგარა ზეცა, უღრუბლო სილურჯე“ („Steht der Himmel im Gemüte, / Wolkenloses Blau“) [Novalis, 1981; 400].

ლურჯი ფერის სახისმეტყველება გვხვდება ნოვალისის პოეტურ ციკლშიც „ღამის ჰიმნები“ („Hymnen an die Nacht“). აქაც *ლურჯი ფერი* მწუხრის/ღამის პოეტურ კონცეპტთან ერთად [\[5\]](#) განასახიერებს საღვთო ტრანსცენდენტურ სინამდვილეს: „და ჰა, ლურჯი შორეთიდან ეშვება სანატრელი მწუხრის საბურველი“ („Da kam aus

blauen Fernen – von den Höhen meiner alten Seligkeit ein Dämmerungsschauer”) [ნოვალისი, 2007: 18].

ამგვარაა, რომ, თუკი გავითვალისწინებთ როგორც ნოვალისის რომანის, ისე მისი პოეტური ციკლის ზოგად საზრისისეულ კონტექსტს (შინაგან ლოგოს), მაშინ ცხადი ხდება, რომ აქ „უღრუბლო სილურჯე“ („wolkenloses Blau“) და „ლურჯი შორეთი“ („blaue Ferne“) სწორედ საღვთო ტრანსცენდენტურ-მისტიკური სინამდვილის პოეტური სიმბოლოებია და არა უბრალო პოეტური ეპითეტები.

ლურჯი ფერის სიმბოლიკა ასევე ფიგურირებს ნოვალისის ცნობილ ზღაპარში სუმბულისა და ვარდკოკორის შესახებ („Das Märchen von Hyazinth und Rosenblüte“). ზღაპრის ფერთამეტყველებაში ლურჯი ფერი სიმბოლურად განასახიერებს თვითშემეცნების გზასა და ყოფიერების პირველსაწყისებისაკენ გმირის სწრაფვას: ქალღმერთ ისიდას სამყოფელისაკენ მიმავალი გზა სწორედ ლურჯი ფერით არის შემოსილი – „ჰაერი იყო თბილი და ლურჯი“ („Die Luft lau und blau“^[6]) [Novalis, 1981: 217].

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ გერმანული რომანტიზმის და, კერძოდ, ნოვალისის ფერთამეტყველებაში ლურჯი ფერი საღმრთო ტრანსცენდენტური სინამდვილის პოეტური სიმბოლოა, რომლის სახისმეტყველება, თავის მხრივ, უკავშირდება სატრფოსა და ყვავილის პოეტურ კონცეპტებს. ფაქტიურად, ნოვალისიდან მოყოლებული სწორედ ლურჯი ფერი (ლურჯი ყვავილი) იქცა რომანტიკული პოეზიის ერთ-ერთ უმთავრეს სახისმეტყველებით პარადიგმად.

მაგრამ, თუკი ნოვალისის რომანტიკულ მხატვრულ ტექსტებში ლურჯი ფერის სახისმეტყველება ერთმნიშვნელოვნად განასახიერებს საღმრთო ტრანსცენდენტურ რეალობას, გალაკტიონის სიმბოლისტურ პოეზიაში ლურჯი ფერის სახისმეტყველების ჰომოგენურობა დარღვეულია. ლურჯი ფერის პოეტური სემანტიკა გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში უკვე იძენს აპოკალიფსური აღსასრულის საზრისსაც. შესაბამისად,

გალაკტიონთან *ლურჯი ფერის* სიმბოლიკა უკვე განასახიერებს იმ ეგზისტენციალურ მიუსაფრობასა და დასასრულს, რომელიც თემატურად, ზოგადად, დამახასიათებელია მოდერნისტული პოეტური ტექსტებისათვის (მაგ., გ. თრაქლი, რ. მ. რილკე).

შეიძლება ითქვას, რომ გალაკტიონთან *ლურჯი ფერის* სახისმეტყველება ამბივალენტურ, დუალისტურ, ორმაგ თვისებას ავლენს: ერთი მხრივ, იგი მოიცავს საღმრთო ტრანსცენდენტური სინამდვილის, პარადიზული სივრცის სემიოტიკას, რომლის სახისმეტყველებითი არქეტიპიც არის გერმანული რომანტიზმის, კერძოდ, ნოვალისისეული *ლურჯი ფერის* სიმბოლიკა (ასევე, ბარათაშვილისეული *ლურჯი ფერის* სახისმეტყველებაც, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩემი ინტერესის საგანია ნოვალისისეული ნაკადი). თუმცა, მეორე მხრივ, როგორც უკვე აღინიშნა, გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში *ლურჯი ფერის* სახისმეტყველება შეიცავს სიკვდილის, არარას (das Nichts), აპოკალიფსური ჟამის, ეგზისტენციალური მიუსაფრობისა და შიშის სემანტიკასაც.

ჩემი აზრით, ლექსებში „თვალუწვდენელი, დაუსაბამო“, „მთაწმინდის მთვარე“, „დგება თეთრი დღეები...“, „ი. ა.“, „თოვლი“, „ნუგეში“, „გაგონდება თუ არა...“, „სილაჟვარდე, ანუ ვარდი სილაში“, „უცნაური სასახლე“ და სხვ. *ლურჯი ფერის* განასახიერებს საღმრთო ტრანსცენდენტურ სინამდვილეს, ხოლო ლექსებში „ლურჯა ცხენები“, „გვიანი ოცნება“, „მოვა... მაგრამ როდის?“, „მე არაერთხელ მქონია ფრთები“, „ლურჯი ხომალდი“, „სასაფლაოანი“ და სხვ. *ლურჯი ფერი* არის სიკვდილის, ეგზისტენციალური შიშის, აპოკალიფსური სივრცისა და არარას პოეტური სიმბოლო.

ქვემოთ მოხმობილ ამონარიდებში, ჩემი აზრით, მკვეთრად ჩანს გალაკტიონთან *ლურჯი ფერის* სიმბოლიკის ეს ამბივალენტურობა და ორსახოვნება:

„გაგონდება თუ არა

კარალეთის დღეები,

მთების ლურჯი კამარა –

უცხო სამოთხეები? [ტაბიძე, 1973: 160].

„ლაჟვარდების კიდეო,

დაბურულო ზმანებით,

ლურჯო მონტევიდეო,

ვიწრო ხელთათმანებით” [ტაბიძე, 1973: 208].

„როგორც ნისლის ნამქერი, ჩამავალ მზით ნაფერი,

ელვარებდა ნაპირი სამუდამო მხარეში!

არ ჩანდა შენაპირი, ვერ ვნახე ვერაფერი,

ცივ და მიუსაფარი მდუმარების გარეშე.

.....

შეშლილი სახეების ჩონჩხიანი ტყეებით

უსულდგმულო დღეები ჩნდება და ქვესკნელდება.

მხოლოდ ნისლის თარეშში, სამუდამო მხარეში,

ზევით თუ სამარეში, წყევლით შენაჩვენები,

როგორც ზღვის ხეტიალი, როგორც ბედის ტრიალი,

ჩქარი გრგვინვა-გრილით ქრიან ლურჯა ცხენები!”[ტაბიძე, 1973: 71].

მოცემულ პოეტურ ტექსტებში აშკარაა ლურჯი ფერის სახისმეტყველების დუალისტური ბუნება: ერთგან იგი დაკარგული პარადიზული ყოფის ალუზიაა („მთების ლურჯი კამარა, უცხო სამოთხეები”; „ლაჟვარდების კიდეო, დაბურული ზმანებით”), ხოლო სხვაგან აპოკალიფსური ჟამის, არარას, „არყოფნის” სუგესტიური პოეტური სახეა („სიზმრიანი ჩვენებით – ჩემი ლურჯა ცხენებით ჩემთან მოესვენებით, ყველანი აქ არიან”). ფაქტიურად „ლურჯა ცხენების” პოეტური ტექსტის სახისმეტყველება, ნარატიული სივრცე და პოეტური რიტორიკა მთლიანად ლურჯი ფერს ფერთამეტყველებითაა მოცული, რომელშიც ლურჯი ფერის სიმბოლიკა სწორედ აპოკალიფსური ჟამისა და სიკვდილის, როგორც ეგზისტენციალური დასასრულის, პოეტურ სახედ გვევლინება.

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში ლურჯი ფერის სახისმეტყველება სწორედ ამგვარი შემოქმედებითი დუალიზმითაა დეტერმინებული და აქ მსგავსი ნიმუშების მოყვანა დაუსრულებლად შეიძლება.

გალაკტიონისა და ნოვალისის ზემოთ მოხმობილი პოეტური ტექსტების შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ გალაკტიონის სიმბოლისტურ პოეზიაში მოცემულია ნოვალისის რომანტიკული პოეზიისათვის დამახასიათებელი სახისმეტყველებისა და პოეტური კონცეპტების ახლებური პოეტური გააზრება, რის შედეგადაც ისინი ფუძნდებიან გალაკტიონის უნიკალურ პოეტურ სახისმეტყველებაში და გადაიქცევიან მის განუყრელ და ორგანულ შემადგენელ ელემენტებად (ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს არა გავლენებთან, არამედ შემოქმედებით ინსპირაციასთან). აქედან გამომდინარე, მიმაჩნია, რომ გალაკტიონის პოეზიის შემოქმედებითი ინსპირაცია ფრანგულ სიმბოლიზმთან ერთად შეიცავს გერმანული რომანტიზმიდან მომდინარე შემოქმედებით იმპულსებსაც.

[1] ამ რომანში სწორედ ლურჯი ყვავილის სიმბოლო გვხვდება.

[2] ლურჯი ფერის სიმბოლიკის სემანტიკურ ველში

შემოდის *ცისფერისა* და *სილაჟვარდის* ფერთამეტყველებაც, რაც გალაკტიონის პოეტურ ტექსტებში საღმრთო ტრანსცენდენტურ სივრცეს

აღნიშნავს, როგორც ლურჯი ფერი (შდრ.: “სილაჟვარდე, ანუ ვარდი სილაში”).

გალაკტიონთან *ცისფერისა* და *სილაჟვარდის* პოეტური კონცეპტები

ერთმნიშვნელოვნად საღმრთო ტრანსცენდენტურ რეალობას განასახიერებს,

თუმცა, ლურჯი ფერი ამავდროულად ქაოსური და აპოკალიფსური ტრანსცენდენტური

სივრცის პოეტური სიმბოლოცაა (შდრ.: “ლურჯა ცხენები”). ამდენად, კონკრეტული

კონტექსტებიდან გამომდინარე ლურჯი და ცისფერი (შესაბამისად, *სილაჟვარდე*)

შესაძლოა რეციფირებულ იქნას როგორც “სინონიმურ”, ასევე “ანტონიმურ” პოეტურ სახეებად.

[3] ამ თვალსაზრისით მხოლოდ “ლურჯა ცხენების” ხსენებაც კმარა.

[4] საინტერესოა, რომ ამ შემთხვევაში *ღამის* პოეტური სახის გაგებაში გალაკტიონი

დიამეტრალურად უპირისპირდება ფრანგ სიმბოლისტებს, მაგ., პოლ ვერლენს,

რომელთანაც *ღამე* აპოკალიფსური დაქცევისა და აღსასრულის სიმბოლოა და არა

სპირიტუალური ჭვრეტის სფერო და ახალი საღვთო ეგზისტენციის დასაწყისის წიაღი

(იხ. მისი ლექსი „ღამის ეფექტი“), როგორც ეს გალაკტიონთან და ნოვალისტანაა.

[5] აქ უკვე სილურჯე და ღამე ურთიერთიდენტურ პოეტურ კონცეპტებად აღიქმება.

[6] შდრ.: გალაკტიონი: “ჰაერი ლურჯი აბრეშუმია”.

ლიტერატურა

1. ბრეგაძე კ. ლიტერატურული და ენისფილოსოფიური ნარკვევები.- თბილისი,2009
2. ნოვალისი.დამის ჰიმნები. / გერმანულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო კ. ბრეგაძემ.- თბილისი,2007
3. ტაბიძე გ. თხზულებანი 12 ტომად. ტომი. XII.- თბილისი,1975
4. ტაბიძე გ. რჩეული.- თბილისი,1973
5. Metzler Lexikon literarischer Symbole, Verlag Metzler.- Stuttgart,2008
6. Novalis. Werke in einem Band, hrsg. von H.-J. Mähl, Carl Hanser Verlag.- München,1981

შემოქმედებითი მიდგომა ფერთა ნომინაციის პროცესში და ფერის აღმნიშვნელი სიტყვების მნიშვნელობის ზღვარი

ნომინაციის თეორია, პირველ რიგში, დაკავშირებულია იმის გამორკვევასთან, თუ როგორ თანაფარდობაში იმყოფება ერთმანეთთან აზროვნების ცნებითი (შემეცნებითი) ფორმები, როგორ იქმნება, მყარდება და ნაწილდება ობიექტური რეალობის ცალკეული ფრაგმენტების დასახელებები. ნომინაციის თეორიის საგანს წარმოადგენს, აგრეთვე, ნომინაციის პროცესებში ადამიანის აზროვნების, ენისა და სინამდვილის ურთიერთმოქმედების შედეგების შესწავლა. როგორც ამას ე. კუბრიაკოვა აღნიშნავს, „*В центре внимания номинации, оказывается не только анализ результатов номинации, но и анализ самого процесса номинации*“ [Кубрякова, 1986: 41]. ადრესანტისა და ადრესატის ერთობლივი ქმედების პროცესში ნომინაციის დროს ხდება საგნისა თუ მოვლენის რომელიმე ნიშნის გადარჩევა და ეს ნიშანი ხდება სახელდების საფუძველი. ა.ა. პოტებნია საგნის ძირითად ნიშანს უწოდებს “წარდგენას”, ანუ “შინაგან ფორმას,”^[1] ხოლო სახელის გარეგანი სახელწოდება განისაზღვრება ენის ლექსიკურ-გრამატიკული შერჩევითი საშუალებებით. მეცნიერის სიტყვებით, ერთ-ერთი ნიშანი, რომელიც დომინირებს, არის შინაგანი ფორმა. “*Форму языка составляет нечто постоянное и единообразное в деятельности духа, выражения мысли* [Бодуэновские... 2001: 53]. სწორედ შემოქმედებითი მიდგომა აძლევს საშუალებას ლინგვისტებს, შეისწავლონ სუბიექტებს შორის ინფორმაციის გადაცემისა და ორგანიზაციის პროცესი, მოლაპარაკის ფაქტორის, ადრესატის ფაქტორის, აგრეთვე, გამონათქვამის მნიშვნელობის სხვადასხვა კონტექსტის გათვალისწინებით. ნომინალური ფუნქციების შესრულების უნარის მქონე ლექსიკური ერთეულების შექმნის სფეროში ყოველი კონკრეტული ენის სპეციფიკა გამომდინარეობს არამხოლოდ მისი გრამატიკული წყობის თავისებურებებიდან. კონცეპტუალური აზროვნების პოტენციალი, რამდენადაც უნივერსალური არ უნდა იყოს, შეიცავს სპეციფიკურ ნიუანსებს და, უფრო მეტიც, სუბიექტურია ყოველი ინდივიდისათვის ფსიქოლოგიური და სოციალურ-

კულტურული ფაქტორებიდან გამომდინარე.

ენა, ზოგადად, გლობალური თვალსაზრისით, უნივერსალურ-კონცეპტუალურ სისტემას წარმოადგენს. ბერლინი და ქეი მიიჩნევენ, რომ ფერთა კატეგორია ენის ინდივიდუალური თავისებურება კი არ არის, არამედ ადამიანთა რასის საერთო კონცეპტუალური სისტემაა. თუმცა, აქვე საჭიროა დავაზუსტოთ, ფერთა კატეგორია არა მხოლოდ ინდივიდუალური თავისებურებაა კონცეპტუალური თვალსაზრისით, არამედ მას აქვს უნივერსალური, კაცობრიობისათვის დამახასიათებელი, ტრადიციული ნიშნები. ამ ზოგად კონცეპტუალურ სისტემაში საინტერესოა, თუ რაში ვლინდება ფერთა ტერმინოლოგიის სპეციფიკა და ფერთა აღმნიშვნელი სიტყვების რა თვისებები წარმოჩნდება ენაში.

ჩვენი კვლევის ობიექტს წარმოადგენს ხილული, არსებული სინამდვილის საგანი, რომლის აღქმა ხდება ძირითადად მხედველობით (ზოგ შემთხვევაში სმენით). „*Видимое же – это прежде всего цвет*“ [Аристотель, 1976: 408]. ფერის აღმნიშვნელ ერთეულებს განვიხილავთ ფუნქციური ლინგვისტიკის ჭრილში და ვაანალიზებთ ნომინაციის შემოქმედებითი მიდგომის კონტექსტში ისეთი ფაქტორების გათვალისწინებით, როგორებიცაა აღქმა და ასოციაციები. ფერთა ნომინაციის პროცესი განიხილება, როგორც შემოქმედებითი პროცესი, რომელშიც კონკრეტული კონცეფცია იძენს ფორმას, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ვერბალურ ფორმას და ავითარებს თავის მნიშვნელობას კულტურულ-ანთროპოლოგიურ კონტექსტში ისე, როგორც მიუთითებს ტიპურ მოვლენებზე არისტოტელე. აქ ფერი, რომელიც არსებობს ხილულ სინამდვილეში, შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც “მატერია”, ხოლო ფერის აღმნიშვნელი სიტყვა კი, როგორც “ფორმა და შინაარსი”.

ფერთა აღქმისა და მათი კატეგორიებად დაყოფის უნარი ფერის ხედვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობაა. აღქმის პროცესში ფერების კატეგორიებად დაყოფა აიოლებს მათ ნომინაციას. ფერის აღმნიშვნელი სახელების რაოდენობა შეზღუდულია იმ ფერებთან შედარებით, რომლებსაც აღვიქვამთ. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ფერთა

უკვე არსებული დასახელებების შესაბამისად ხდება მათი აღქმა კატეგორიების მიხედვით [Khomeriki... 2009: 136].

ფერების შესახებ ნაშრომებს ხელოვნებაში, კოგნიტურ ფსიქოლოგიაში, ფიზიოლოგიასა და ანთროპოლოგიაში დიდი სარგებლობა მოაქვს კოგნიტური ლინგვისტიკისათვის ფერების სახელწოდებების შესწავლის თვალსაზრისით. ფერის ნომინაციის ანალიზი საშუალებას იძლევა, უფრო ღრმად და საფუძვლიანად შევისწავლოთ ფერების სახელების სპეციფიკა. ფერის დეკოდირების სისტემის გახსნილი ხასიათის გათვალისწინებით დეკოდირების თანმიმდევრობა და ამ სისტემაში არსებული ფერის აღმნიშვნელი ერთეულების შინაარსის განვითარების პროცესის ანალიზი ძალიან მნიშვნელოვან და სასარგებლო ხასიათს იძენს და ლინგვისტიკის ტრადიციულ ინვენტარს ემატება.

სხვადასხვა ელფერის კატეგორიზაციის უნივერსალური მოდელები განსხვავებული ენობრივი ჯგუფების აღქმის შედეგად შესაძლებელია, განსხვავებული იყოს, რასაც განაპირობებს კულტურათა განსხვავება. ამავე დროს სხვადასხვა ადამიანი ფერებს განსხვავებულად აღიქვამს და აქედან გამომდინარე მათ მიერ ფერების კატეგორიებად დაყოფაც განსხვავებულია. ენობრივი განსხვავებები აღქმის განსხვავებასაც იწვევს, და, პირიქით, აღქმა განაპირობებს ნომინაციის პროცესის შედეგს^[2]. შესაძლებელია, ფერის ცენტრალურობაც თავის როლს თამაშობს. აღქმის ზღვარი უფრო განსხვავებულია ცენტრალურ ფერებს შორის. ქართულში ცენტრალური ფერები პირველადი კატეგორიისაა და ისინი ძირითადი ტერმინებით აღინიშნება. ამ ტერმინების სისტემა აბსოლუტურად შეესაბამება ბერლინისა და ქეის ფერების უნივერსალურ მოდელს [Khomeriki..., 2009:136].

ცენტრალური ფერები ადგენს უნივერსალურ კოგნიტურ საფუძველს როგორც ფერების ენისათვის, ისე ფერთა მეხსიერებისათვის. ცნობილია, რომ ადრეულ ეპოქებში სულ სამი ფერი დომინირებდა ხელოვნებაში (თეთრი, შავი, წითელი) [Миронов, 1984: 20-21]. ეს პალიტრა ნელ-ნელა მდიდრდებოდა. მას დაემატა ცისფერი (წყლისფერი,

ლურჯი) და ყვითელი (მზისფერი). ეს ხუთი ფერი წარმოადგენდა ლეონარდო და ვინჩის პალიტრის ხუთ ძირითად ფერს. მათი გარკვეული კომბინაციებით შესაძლებელი გახდა სხვადასხვა ფერის მიღება (ლურჯი + წითელი + თეთრი = იისფერი; წითელი + ყვითელი = ფორთოხლისფერი, სტაფილოსფერი, ნარინჯისფერი). ორი ფერი აქრომატულია: შავი და თეთრი. ისინი შეგვიძლია ჩავთვალოთ, როგორც ერთმანეთის სინონიმებად, ასევე ერთმანეთის ოპოზიტებად არა მხოლოდ ფილოსოფიურ, არამედ ლინგვისტურ კონტექსტშიც:

შავი - გლოვა;

თეთრი - გლოვა;

შავი - ბოროტება;

თეთრი - სიკეთე;

შავი - სოლიდარობა;

თეთრი - სისპეტაკე;

თეთრი - გაჭირვება;

თეთრი - დასაწყისი;

შავი - დასაწყისი.

ძირითადი ფერების დამახსოვრება უფრო მოწესრიგებულად და სპონტანურად ხდება. ფერები, რომლებიც ბუნებრივად უკავშირდება ბუნებრივ მოვლენებს (მაგალითად, წითელი - ცეცხლი; ცისფერი/ლურჯი - წყალი ცა; შავი - მიწა; თეთრი (ყვითელი/ოქროსფერი) - მზე) უფრო ადვილად გამახსოვრდება. გარდა ამისა, ცენტრალური ფერების გახსენებაც უფრო მალე ხდება (ისეთების როგორებიცაა: red,

yellow, green, blue, white and black), ვიდრე სხვების .

რა მნიშვნელობას იძენს ფერის აღმნიშვნელი სიტყვა ენაში (პროზაში, პოეზიაში) ადამიანების ასოციაციების მეშვეობით? როგორ მოქმედებს ექსტრალინგვისტური და ინტრალინგვისტური ფაქტორები ამ ტიპის ლექსიკის განვითარებაზე? როგორ გადადის ინდივიდუალური გლობალურში და როგორ იკვეთება მასში ამა თუ იმ კულტურის, სოციუმის თავისებურებები? როგორ მჟღავნდება ნომინაციის შემოქმედითი პროცესი, როგორც საზოგადოების ბუნებრივი, კრეატიული მოვლენა, რომლის შედეგად ვითარდება ენა?

პრაქტიკული ტესტირების, დისკრიპტიული მეთოდის და ინტრადისციპლინარული ანალიზის საშუალებით შევეცადეთ დაკვირვება გვეწარმოებინა არა მხოლოდ ფერთა აღმნიშვნელი სიტყვების მნიშვნელობაზე, არამედ მათი შექმნის პროცესზეც. კვლევამ დაადასტურა, რომ ფერის სიმბოლიკა, ანუ კონვენციურად მიღებული მნიშვნელობა, სპეციფიკურია გარკვეული კულტურისათვის სტილისტური თვალსაზრისით. უფრო მეტიც, მეტად საყურადღებოა ამ სიტყვების პოეტური და მეტაფორული მნიშვნელობები კულტურულ-სინქრონულ კონტექსტში, რაც უდავოდ მეტყველებს იმაზე, რომ ენა კონცეპტუალური სისტემაა. ის არის მოდელი, რომელსაც ქმნის ისეთი კომპონენტები, როგორებიცაა: ფსიქოლოგიური ფაქტორი, სოციოლოგიური ფაქტორი, რეგიონალური (დემოგრაფიული ფაქტორი), ანუ როგორც ინტრალინგვისტური, ასევე ექსტრალინგვისტური ფაქტორები.

ტესტირება, რომლის შედეგებიც საფუძვლიანად გავანალიზეთ, 2009 წლის დეკემბერში ჩავატარეთ. ტესტის საშუალებით გამოიკითხა 80 ქართველი სტუდენტი. ტესტი შედგენილი იყო 10 ფერის სახელებისაგან: წითელი, ყვითელი, მწვანე, სტაფილოსფერი, ცისფერი, იისფერი, შავი, ყავისფერი, ნაცრისფერი, თეთრი. ტესტს ფერთა სიმბოლიკაზე აქვს მზა სწორი პასუხები ფერწერის თვალსაზრისით. იგი მოდიფიცირებული და ადაპტირებული იყო, რადგან ჩვენი კვლევიდან გამომდინარე გვაინტერესებდა ფერის აღმნიშვნელი ერთეულების უფრო კომპლექსური შესწავლა და

არა მხოლოდ კარგად ცნობილი სიმბოლური მნიშვნელობების დაფიქსირება.

ტესტი ოთხი ვარიანტისაგან შედგებოდა. სტუდენტებს პასუხი უნდა გაეცათ, თუ რასთან ასოცირდება ფერის აღმნიშვნელი სახელწოდება და, აგრეთვე, საკუთარი ვარიანტი, ანუ ინდივიდუალურ-სუბიექტური ასოციაცია, უნდა დაეწერათ, რომელსაც ფერის სახელწოდება იწვევდა მათში. სტუდენტები არ იყვნენ შეზღუდულები ერთი ან მეტი ვარიანტის არჩევით თითოეულ პასუხზე, მათ მიუთითეს, რომ უნდა აერჩიათ პირველადი ასოციაცია, რომელიც სიტყვას უკავშირდება. მთლიანობაში ტესტი წააგავდა ტესტს ფერების სიმბოლიკის შესახებ, ანუ მათ ჰქონდათ მზა პასუხები, რომლებიც მიღებულია სახვით ხელოვნებაში, თუმცა, ტესტის დროს ამ ასპექტზე არ ხდებოდა აქცენტირება. მნიშვნელოვანი იყო იმის დანახვა, თუ როგორ გადადიოდა ასოციაციები ფერის აღმნიშვნელი ზედსართავების მნიშვნელობაში კონკრეტული ინდივიდის აზროვნების და აღქმის შედეგად.

ტესტირების შედეგები საკმაოდ ინდივიდუალური აღმოჩნდა, თუმცა, გამოიკვეთა საერთო სურათიც, გამოვლინდა ძირითადი ტენდენციები.

ვნახოთ, რა ასოციაციებს იწვევს და რა მნიშვნელობით გამოიყენებენ ფერებს გამოკითხულები:

შავი - სიკვდილი 50%, ბოროტება 39%, გაბრაზება 13%, ეჭვიანობა 4%, სოლიდურობა 2%, სიცოცხლე 1%, ზოგ შემთხვევაში ყველა მოცემული პასუხია მონიშნული (ასოციაციები: შავი ძირითადი ფერია; ცხოვრების ფერია; აუცილებელი ფერია; ბრმა მხოლოდ შავს ხედავს მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

თეთრი - სიწმინდე 69%, მშვიდობა 33%, სიყვარული 10% , გაჭირვება 1%, ზოგ შემთხვევაში ყველა მოცემული პასუხი იყო შემოხაზული (ასოციაციები: დაძაბულობა, შიში მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

წითელი - ვნება 86 %, საშიშროება 78%, სიმშვიდე 4%, ბუნება 1% (ასოციაციები:

რისკი, სიყვარული, აგრესია, ენერგიულობა, სილაღე, სიმკაცრე, არამშვიდი, ხმაურიანი, ძლიერი ფერია, იპყრობს მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

ცისფერი - სიმშვიდე 74%, იმედი 84%, ენერგია 24%, სიმდიდრე 4% (ასოციაციები: ზეცა, პოზიტიური მიუთითა გამოკითხულთა 1% -ზე ნაკლებმა).

ყვითელი - ბედნიერება 55%, ცხოვრება 66%, დამცირება 28%, ბოროტება 16% (ასოციაციები: სითბო, ნათელი, სიკვდილი, კრეატიულობა, სიახლე, მზე, პოზიტიური ენერგია მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

მწვანე - ჯანმრთელობა 74%, სიბრძნე 41%, მოწყენა 15%, შური 15% (ასოციაციები: ბუნება, მშვიდობა, მეგობრობა, სიხარული მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

სტაფილოსფერი - შემოქმედება 64%, ჯანმრთელობა 18%, მშვიდობა 13%, შიში 10% (ასოციაციები: სიხარული, მოძრაობა, სიჩქარე მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

ოისფერი - ფუფუნება 48%, სიმშვიდე 34%, სიბრაზე 10%, საშიშროება 1% (ასოციაციები: ღირსება, მისტიკა, სიცივე, სწავლა, დამცირება მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

ყავისფერი - სიამაყე 38%, ფუფუნება 30%, დამცირება 28%, ენერგია 23%, (ასოციაციები: უბრალოება, მოწყენა, უმოქმედობა, სიყვარული, ყავა, უდიდამოება, ცხოვრება, უაზრო ყოფა მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

ნაცრისფერი - მოწყენა 48%, ხანდაზმულობა 44%, შიში 10%, სიკვდილი 9% (ასოციაციები: ზამთარი, სისადავე, სიცარიელე, ახალგაზრდულობა, სპორტული, მოდური მიუთითა გამოკითხულთა 1%-ზე ნაკლებმა).

„ჯერ კიდევ არისტოტელემ განაცხადა, რომ ფერები შავისა და თეთრის შერევით მიიღება, ხოლო ამ ორ უკიდურესობას შორის არის არა ფერთა განუსაზღვრელი

რაოდენობა, არამედ ხუთი სავსებით განსაზღვრული ფერი: მეწამული, ყვითელი, წითელი, მწვანე და ლურჯი. შესაბამისად, შავისა და თეთრის ჩათვლით ფერების რაოდენობა შვიდს აღწევს, ხოლო ფერის სხვა ნიუანსები მათი კომპოზიციებით არის განპირობებული. ადამინისათვის თეთრი და შავი ორი უკიდურესობაა, ორი ერთმანეთის "საპირისპირო" წერტილია" [დარჩია, 2005: 12]. პლატონს ესმოდა ფერის ოპტიკური ბუნება და ის, რომ მის არსებობას განაპირობებს მატერიალურ ობიექტებთან კავშირი. ფერის ხარისხობრივი ბუნების აღიარებამ გავლენა მოახდინა მის აღმნიშვნელ ტერმინებზეც. თეორეტიკოსებმა სცადეს განესაზღვრათ ისინი ფერის საზღვრების გათვალისწინებით, თუმცა, ზოგჯერ მათი მნიშვნელობა ფერის ფარგლებს ბევრად სცილდება [დარჩია, 2005: 13].

ფერების აღმნიშვნელი სიტყვების სისტემა საკმაოდ არასტაბილურია. ამ სისტემის დეკოდირება და ამ ერთეულებისა და მათი მნიშვნელობის პრაგმატიკის შედარებითი ანალიზი საინტერესოა საერთო, ტრადიციული ხერხებისათვის ისტორიულ ლინგვისტიკაში (კოგნიტური ანთროპოლოგია, ფერთა კლასიფიკაცია, ენის ცვალებადობა, ენის უნივერსალურობა).

ბერლინმა და ქეიმ დაადგინეს, რომ ფერების აღმნიშვნელი ლექსიკის უნივერსალური სისტემა 11 ძირითადი კატეგორიისაგან შედგება (white, black, red, green, yellow, blue, brown, purple, pink, orange, grey) და ისინი მკაცრი მათემატიკური რიგით მოაწესრიგეს [Leech, 1977: 235].

ბერლინისა და ქეის სწავლებიდან გამომდინარე შესაძლებელია დავუშვათ, რომ ძირითადი ტერმინების რაოდენობის გაზრდის ტენდენცია საზოგადოების განვითარებასთან ერთად გულისხმობს, რომ ისტორიულ წარსულში ფერების აღმნიშვნელი სახელები უფრო ცოტა იყო, ვიდრე თანამედროვე ეტაპზე. ფერწერისა და სხვა იმ საქმიანობების განვითარებამ, რომლებშიც ფერის ფაქტორი მოქმედებდა, პოეზიასა და მეტაფორულ კონტექსტში ფერთა ერთეულების მნიშვნელობების გადახედვამ და ახალი მნიშვნელობების გამოყენებამ გააფართოვა ფერთა სემანტიკური

ველი. *“In the natural environment most objects have fixed colors and, consequently, it is usually superfluous to identify them by color, e.g., ‘green leaves’, ‘white clouds’, ‘black coals’, ‘red blood’”, etc. Color manipulation activities present the possibility of radically changing the colors of both natural and men-made objects so that their identification by use of words is no longer redundant, but, in some instances, almost necessary*” [Witkowski, Brown, 1981: 15]. ფერთა სახელების, მათი მნიშვნელობისა და ლექსიკური თანმიმდევრობის მაგალითზე ვლინდება ენის ცვლილებისა და მისი ისტორიული აღდგენის, სინქრონიასა და დიაქრონიაში ხალხთა კონცეპტუალური ინვენტარის განვითარების პროცესები. გარდა ამისა, საზოგადოებისა და ენის განვითარების მეშვეობით ვლინდება ფერთა სახელების განვითარების თანმიმდევრობის დეკოდირების სისტემები. საინტერესო როლს ამ პროცესში თამაშობს “შეგრძნება” (sensation) და “აღქმა” (perception). პრაქტიკულად, შეგრძნება, რომელიც ჩვენ გვაკავშირებს სიტყვა “white”-თან ქმნის ამ სიტყვას, უფრო მეტიც, აღქმა ავითარებს ამ ლექსიკური ერთეულის მნიშვნელობას. ასე ვითარდება, აგრეთვე, ამ სიტყვების სიმბოლური მნიშვნელობაც.

ჩატარებული ტესტირების შედეგად გამოიკვეთა როგორც სოციალურ-ლინგვისტური, ისე ფსიქოლოგიური პროცესები. მაგალითად, ქართულენოვან საზოგადოებაში სიტყვა “blue” სიმბოლურად ნიშნავს “სიმშვიდეს”. ის, აგრეთვე, ასოცირდება ენერგიასთან. გამოკითხულები ამას ხსნიდნენ იმით, რომ ცა ასოცირდება ლოცვასთან, უფალთან, დახმარებასთან, იმედთან. საინტერესოა, აგრეთვე, განვიხილოთ ერთი და იმავე ფერის აღქმის კონტრასტულობა როგორც ერთი, ისე ორი განსხვავებული საზოგადოების ჩარჩოში. მაგალითად, თეთრი ფერი ბევრ კულტურაში ასოცირდება უმანკოებასთან, სიწმინდესთან, ინდოეთში კი იგი გლოვის ფერია. ჩატარებული ტესტირების შედეგად აღმოჩნდა, რომ აქრომატული ფერების აღმნიშვნელი სიტყვების, „თეთრისა“ და „შავის“, ოთხივე მნიშვნელობა (ვარიანტი) იყო მონიშნული. შავი ასოცირდება როგორც სიცოცხლის დასასრულთან, ისე მის დასაწყისთან. ერთ შემთხვევაში ის აღნიშნავდა გლოვას, სხვა შემთხვევაში კი ელევანტურ ჩაცმულობას. თეთრი ფერი ასოცირდებოდა როგორც უმანკოებასა და სიმშვიდესთან, ასევე გაჭირვებასა და დაძაბულობასთან. შესაბამისად, მნიშვნელობები

დაჯგუფდა საწინააღმდეგო ასოციაციებში, დადებითსა და უარყოფითში: აღქმა ქმნიდა მეტაფორულ მნიშვნელობასა და განწყობას. ასეთი ტიპის ყველა მნიშვნელობას, ფერების დასახელების პირველადი მნიშვნელობისაგან განსხვავებით, შესაძლებელია, ვუწოდოთ ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა. ასეთი მნიშვნელობები და თავად ფერთა სახელების ნომინაციის სპეციფიკა ავლენს ენის ცვლილებისა და საზოგადოების განვითარებას. აღქმაზე ჩატარებულმა ფსიქოლოგიურმა ტესტებმა დაამტკიცა, რომ კულტურის, საზოგადოების, გეოგრაფიული და სოციალური ფაქტორებიდან გამომდინარე ადამიანები განსხვავებულად აღიქვამენ ფერებს და ანიჭებენ მათ სახელებს. ცისფერ, ლიმონისფერ და ყვითელ ფერებზე გამოკითხულები პასუხობდნენ, რომ ხედავენ ორ ან სამ ფერს იმის მიხედვით, მოცემულ ენაში არსებობს თუ არა კონკრეტული ფერის აღმნიშვნელი სიტყვა. *“Participants are shown three colors and asked to ‘pick the odd one out’, on the basis of similarity. Although English speakers tend to pick the color that is from a different English category (eg.: lemon yellow, yellow, blue), ‘Africans tend to show no such bias’ (eg.: yellow, blue) because two colors are in the same African Category.”* [Özgen, 2004:96]

ამრიგად, ფერების აღმნიშვნელი სიტყვების კომპლექსური შესწავლა უფრო ნათელს ხდის, რომ საზოგადოებისა და კაცობრიობის განვითარებასთან ერთად კონკრეტულ ასოციაციებზე დაყრდნობით ამ სიტყვების „ფორმის“ ფარგლებში ხდება მათი „შინაარსის“ განვითარება; სიტყვის არა მხოლოდ პირველადი მნიშვნელობა ან მისი ის სტანდარტული მნიშვნელობა, რომელიც დაფიქსირებულია ლექსიკონში, არამედ მხატვრული-მეტაფორული მნიშვნელობაც ვლინდება, როგორც ფსიქოლოგიურ-საზოგადოებრივი ფენომენი, რომელსაც სიტყვა იძენს მეტყველებაში, განსაკუთრებით პოეტურ მეტყველებაში.

ვიზუალური აღქმის შედეგად დამახსოვრებული შეგრძნება იწვევს ასოციაციას, ქმნის მნიშვნელობას და პოლისემიას ამყარებს ფერის ამსახველ სიტყვებში. ვიზუალური აღქმა და სოციალური გარეფაქტორები გავლენას ახდენს კატეგორიალური ტერმინების ლინგვისტიკური კატეგორიზაციის პროცესზე. აღსანიშნავია, რომ ფერის აღმნიშვნელი

სიტყვა ენაში ადამიანების ასოციაციების მეშვეობით იძენს ემოციურ ელფერს და ახალ მეტაფორულ, პოეტურ მნიშვნელობას (პოეზიასა და, ზოგადად, მეტყველებაში).

ფერის აღმნიშვნელი ლექსიკის შესწავლა გვაძლევს საშუალებას, რომ უფრო ღრმად შევისწავლოთ ნომინაციის პროცესი, რაშიც ვლინდება თვით შემოქმედებითი პროცესის, სიტყვის, ფორმისა და შინაარსის ფსიქოლოგიური და სოციალური კონტექსტი და ლექსიკის განვითარების გზები.

[1] „Одним из признаков, преобладающим над всеми остальными, внутренняя форма“, - წერს ა.პოტებნია [Потебня, 1999: 116].

[2] ნომინაციაში იგულისხმება რაღაც იდეის “ფორმაში” შეფუთვა.

ლიტერატურა

1. დარჩია ი. ფერის ფენომენი ბერძნულ ტრაგედიაში.- თბილისი, 2005
2. Khomeriki M. / A. Kezeli, N. Lomashvili. The revealing of Color Categorical Boundaries among Georgian Speakers. (The article is published in English). საქართველოს მეცნიერთა ეროვნული აკადემიის მოამბე, ტომი 3. #3.- 2009
3. Witkowski R. / C. Brown. Lexical Encoding Sequences and language change: color terminology system, Northern Illinois University.- 1981
4. Leech G. Semantics , Aylesbury, Penguin books,1977
5. Özgen E. Language, Learning, and color Perception , Current Directions in Psychological Sciences, University of Surrey, Guildford, Surrey, United Kingdom , Vol. 13, No. 3.- 2004
6. Аристотель. Сочинения в четырех томах.- Москва, 1976
7. Потебня А. Полное собрание трудов. Мысль и язык.- Москва,1999
8. Кубрякова Е. Номинативный аспект речевой деятельности.- Москва,1986

9. Миронова Л. Цветовведение.- Минск ,1984
10. Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика. Способы номинации и мотивации композитообразований.- Казань, 2001

ორთოგრაფიული ვარიაცია ფრანგულ მოკლე ტექსტურ დისკურსში

წერითი კომუნიკაციის ახალი ფორმა, რომელსაც სმს მიმოწერა წარმოადგენს, მასთან დაკავშირებული სიტუაცია და ტექნიკური შეზღუდვები თუ შესაძლებლობები მომხმარებელს აიძულებს ან, პირიქით, საშუალებას აძლევს, კანონიკურ ნორმებს გადაუხვიოს, რაც დისკურსს უფრო ეფექტურს, ცოცხალსა და ექსპრესიულს ხდის. ნორმისგან გადახრა განსაკუთრებით შესამჩნევია ორთოგრაფიის პლანში სიტყვათა შემოკლების ჭარბი გამოყენებით. აქედან გამომდინარე, ჩვენი სტატიის მიზანია ფრანგულ მოკლე ტექსტურ დისკურსში არსებული არასტანდარტული ორთოგრაფიის შემთხვევების, ანუ ორთოგრაფიული ვარიაციების, გამოვლენა და გაანალიზება.

მოკლე ტექსტური მიმოწერის შესახებ ორთოგრაფიული კვლევები შედარებით ნაკლებია, ამიტომ მიმოხილვის დროს ინტერნეტ ჩატის მეტყველების შესახებ კვლევებსაც შევხებით. განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანია ანგლოფონური ნაშრომები [Herring, He1996; Crystal, 2001], რომლებშიც მკვლევრები აღწერენ ძირითადად საკვლევ ჯგუფებს მოსაუბრის კომპეტენციის თვალსაზრისით. ამ უკანასკნელის გამოყენება საშუალებას იძლევა ჯერ განისაზღვროს განსახილველი ფაქტები (რომლებიც წარმოქმნის ვარიაციას ან თავად ზოგიერთი ვარიაცია), შემდეგ კი მოხდეს მათი კლასიფიკაცია ემპირიული კატეგორიების მიხედვით. ამ ეტაპზე საუბრობენ, მაგალითად, ორთოგრაფიულ შეცდომებზე, ონომატოპეებზე, აბრევიაციებზე და ა.შ.

ელექტრონული ფრანგულის შესწავლაში მნიშვნელოვანია ანისის ბოლოდროინდელი კვლევები, რომლებიც უმთავრესად ეხება იმას, რასაც ავტორი “ნეოგრაფიას” უწოდებს, და რაც აღნიშნავს: „*Sans jugement de valeur, ni positif, ni négative, des graphies qui s'écartent délibérément de la norme orthographique. Ce caractère délibéré se manifeste par la saillance de procédés tels que l'abréviation, la simplification phonétisante, la transcription de prononciations s'écartant du français soutenue, etc.: il atteint son paroxysme avec le verlan* » [Anis, 1999: 86].

მოცემული ემპირიული ჩამონათვალიდან გამომდინარე ავტორი აყალიბებს შვიდ ნეოგრაფიკულ კატეგორიას:

ა. ფონეტიკური გრაფიები (სტანდარტულ ფორმათა ალოგრაფიები):

- qu-ს შეცვლა k-დ შორისდებულებში, მიმართებით და კითხვით-ძახილის ნაცვასახელებსა და ზედსართავებში (მაგ. ki);
- დიგრამა “oi”-ს ფონეტიკური გადაკეთება არა აბრევიაციური, არამედ ექსპრესიული მიზნით (მაგ. moua, toa).

ბ. ფონეტიკური გრაფიები, რომლებიც წარმოადგენენ სალაპარაკო ენის ყოველდღიური ან ფამილიარული რეგისტრის ფორმებს და ქმნიან ზეპირმეტყველების ეფექტს.

- მუნჯი e-ს აპოსტროფით შეცვლის ტრადიციული ხერხები (მაგ. j'peux);
- სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტის ჩაწერა (მაგ. ben ui, po);
- ფონეტიკური კუმშვების ჩაწერა (მაგ. chou);
- კვეცა (სიტყვის დასაწყისის ან დასასრულის მოკვეცა) (მაგ. d'hab);

გ. კონსონანტური ჩონჩხი (მაგ. tjrs);

დ. სილაბოგრამა (მაგ. c'est-ს მაგივრად c);

ე. ლოგოგრამების გამოყენება (მაგ. l, +);

ვ. გრაფიკული გაშლა. ეს არის ექსპრესიული ხერხი, რომელიც ემყარება ასოების გამეორებას (მაგ. grognonnnnnn, naaaaaan);

ზ. ვერლანი (მაგ. seul-tout) [Anis, 1999: 86-90].

ანისისეული ტერმინი “ნეოგრაფია,” დელოფეს აზრით, ნაკლებად ადეკვატურია:

„Lorsqu'on examine en détail les candidats à l'innovation langagière trouvées dans les “chats”

d'internet, on s'aperçoit qu'il s'agit seulement de graphies non normative. Loin d'être des « néographies », comme le prétend l'auteur [J. Anis], ces graphies sont des variantes graphiques existant depuis longtemps dans l'écrit familier des scripteurs malhabiles avec le statut de fautes contre l'orthographe (paske), ou des emprunts aux techniques graphiques de la bande dessinée (mouiiii). Quant aux constructions candidates au titre d'innovation syntaxiques, elles se révèlent à l'analyse soit comme des variantes non standard de longue date, soit comme des reprises de trucages stylistiques visant à donner une caricature écrite de la langue orale populaire. L'origine de ces trucages littéraires remonte au moins aux écrivains burlesques du XVIII siècles on sait avec quelle délectation destructrice ils ont été illustrés par Céline. Dans tous les cas, il n s'agit donc pas de modification du système de la langue, mais de changement d'attitude face à la norme qui amènent les locuteurs à faire des « fautes » là où on ne les attendrait pas. » [Carton, 2001:19].

მართალია, დელოფეს კრიტიკა საფუძველს მოკლებული არ არის, მაგრამ მხოლოდ ფორმის ან ლინგვისტური პროდუქციის პლანში. თუმცა ციტირების დასასრული საინტერესოა, რადგან ავტორი მასში ეხება, ჩვენი აზრით, ამგვარი დებატების ძირითად საკითხს: აღმოჩენილი ფორმების ახალ გამოყენებას. ჩვენი აზრით, პრეფიქსი “ნეო”, რომელიც ანისის მიერ იყო ნახმარი, დიდწილად გამართლებულია ახალი გამოყენების პლანში, რაც სცილდება “არცოდნის” სფეროს. ამგვარი გადაცილების გამო სტანდარტიზებული გრაფია (ანუ წერა, რომლის კოდიფიკაცია სოციალურად გამართლებულია) იმავე დონეზეა დაყენებული, რომელზეც ეს არასტანდარტული და რეგულირებული გრაფია (ჩვეულებრივ სტიგმატიზირებული, ან კერძო გამოყენებისათვის გამიზნული, ან კიდევ ძალზე კოდიფიცირებული, როგორც კომიქსებისთვის დამახასიათებელი კავშირებისა ან ონომატოპეების შემთხვევაში და ა.შ). თუკი ჩავთვლით, რომ ამგვარი გრაფია მინიმალურად მაინც არის რეგულირებული, რატომ არ შეიძლება იგი მიჩნეულ იყოს ერთგვარ წერად? ამგვარად, დელოფეს კრიტიკა მისაღები გვეჩვენება ვიწრო, სტატიკური სინქრონიის პირობებში, ანუ წმინდად ფაქტუალური და არა პროცესუალური კუთხით.

მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით ორთოგრაფიული ნორმისგან გადახრილ ფაქტებს შორის ანისი არჩევს ნებით წარმოქმნილ ვარიანტებს და

“ორთოგრაფიულ შეცდომებსა” თუ “ბეჭდვით შეცდომებს”. თუმცა, ავტორი აზუსტებს, რომ ნეოგრაფიკულ პერსპექტივაში ამგვარი შეცდომები ნაწილობრივ მაინც შეიძლება იქნას განხილული.

მოკლე ტექსტური შეტყობინებების შეგროვება საკმაოდ რთული ამოცანაა, რადგან, განსხვავებით ინტერნეტ-საუბრებისა, მათ პირადი, კონფიდენციალური ხასიათი აქვთ და მომხმარებლის თანხმობის გარეშე მათი მოპოვება თუ გამოყენება შეუძლებელია. მონაცემთა შეგროვების მეთოდი დამოკიდებულია იმ მიზნებზე, რომლებსაც კვლევა ისახავს. ზოგადად სმს მიმოწერის კვლევებში კორპუსის შექმნის ორი ძირითადი მიმართულება შეინიშნება: ერთი მხრივ, გვაქვს შედარებით მცირერიცხოვანი, ახლობლების, მეგობრებისა თუ ოჯახის წევრების მიერ გაგზავნილი თუ მიღებული სმს-ებით შექმნილი კორპუსები, რაც ძირითადად უფრო ღრმა, თვისობრივი კვლევისას გამოიყენება [Hard af Segersteg, 2002 ; Grinter... 2003 ; Kasesniemi... 2002], მეორე მხრივ, არსებობს რაოდენობრივი კვლევებისთვის გამიზნული დიდი კორპუსები, რომელთა შექმნა ძირითადად ინტერნეტ საიტების საშუალებით ხორციელდება [Fairon... 2006].

მართალია, ჩვენი კვლევა მიზნად არ ისახავს რაოდენობრივ ანალიზს (რასაც მხოლოდ ნაწილობრივ გამოვიყენებთ), არამედ კონცენტრირდება ენობრივი მონაცემების თვისობრივ მხარეზე, მაგრამ შეტყობინებათა შეგროვება მაინც ანონიმური, ვებ-გვერდზე დამყარებული მეთოდით გადავწყვიტეთ. ვფიქრობთ, ამგვარად უფრო «დაცულად» იგრძნობენ თავს მონაწილენი და, შესაბამისად, ნაკლები იქნება შანსი იმისა, რომ «შეასწორონ» შეტყობინებებში არსებული «ხარვეზები» ან «დამალონ» ზოგიერთი შეტყობინება.

მოცემული კვლევისათვის საჭირო კორპუსი წარმოდგენილია 200 ფრანგული მოკლე ტექსტური შეტყობინების სახით. შეტყობინებები მოპოვებულ იქნა სპეციალური ანონიმური კითხვარის საშუალებით, რომლებშიც თითოეულ გამოკითხულს, გარდა მინიმალური სოციალური მონაცემებისა (ასაკი, სქესი), ვთხოვდით, სრული სახით ჩაეწერათ მათ მიერ მობილური ტელეფონიდან ბოლოს გაგზავნილი და მიღებული 3

შეტყობინება. კითხვარი დავგზავნეთ სოციალური საიტებიდან მოპოვებულ მისამართებზე სპეციალურ წერილთან ერთად, სადაც მონაწილეებს ვუხსნიდით ჩვენს მიზნებს და ვთხოვდით პროექტში დახმარებას. პროექტში მონაწილეთა ასაკი მერყეობს 14-დან 35 წლამდე.

ორთოგრაფიულ ვარიანტებში განვიხილეთ საკვლევ კორპუსში აღმოჩენილი შემოკლების ხერხები და მათი ფუნქციები (სიტყვა „შემოკლებას“ ვიყენებთ როგორც ნეიტრალურ ტერმინს, რომელიც მოიცავს შემოკლების ყველა იმ ფორმას, რომლებიც სმს მეტყველებაში გვხვდება და სიტყვის ან სიტყვათა ჯგუფის სრულ ფორმასთან შედარებით ნაკლები ნიშნისგან შედგება).

ზოგადად მოკლე ტექსტურ შეტყობინებებში სამი ტიპის ორთოგრაფია შეიძლება გამოვყოთ :

- სტანდარტული, გამართული ორთოგრაფია - შეტყობინებებში, რომლებშიც შემოკლებისა თუ ფონეტიზირების ხერხები არ არის გამოყენებული.
- შერეული ორთოგრაფია - შეტყობინებებში, რომლებშიც მხოლოდ რამდენიმე სიტყვაა შემოკლებული ან ფონეტიზირებული ;
- სმს ორთოგრაფია - შეტყობინებებში, რომლებშიც ყველა სიტყვა შემოკლებული ან ფონეტიზირებულია.

კორპუსში წარმოდგენილ შემოკლების ხერხებს ექვს ძირითად კატეგორიად დავყოფთ:

1. **აკრონიმია ან ინიციალიზმი** - სიტყვათა პირველი ასოებისაგან შემდგარი აბრევიაცია. სმს მეტყველებაში აკრონიმიის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს თითქმის ყველა ენაში გავრცელებული აბრევიაცია lol, რომელიც წარმოქმნილია ინგლისური გამონათქვამისგან *laughing out loud* და აღნიშნავს ძლიერ სიცილს, ხარხარს ან დაცინვას. ფრანგულენოვანი სმს აკრონიმების მაგალითებია: rstp -

répond s'il te plait, stp - s'il te plait და ა.შ.

2. **სილაბოგრამები**, რომელთა ხმარება ზოგადად ფონეტიკურ პრინციპს ემყარება: სიტყვა დაშლილია შემადგენელ მარცვლებად და თითოეულ მათგანს აღნიშნავს ერთი გრაფიკული ერთეული - ასო, რომელსაც ანბანში შესაბამისი სახელწოდება გააჩნია. მაგალითად: c = c'est ან ces, ანუ, საბოლოო ჯამში, ნიშანი c წარმოითქმის არა სტანდარტულად [s], არამედ მისი ანბანური სახელწოდების მიხედვით [se]. სილაბოგრამა შეიძლება აღნიშნავდეს ერთ მთლიან სიტყვას, ასევე ხშირია მისი გამოყენება სიტყვის თავში, შუაში ან ბოლოში. სიტყვის რომელიმე ნაწილის აღსანიშნავად გამოყენებული სილაბოგრამა ხშირად ასომთავრულით არის ჩაწერილი, რითაც ავტორი ცდილობს, გამოყოს იგი სიტყვის შემადგენელი, ნორმის მიხედვით ნახმარი ასოებისგან მაგ.: DciD – décidé, penC – pensais, tRmine – terminer.

3. **ლოგოგრამების** გამოყენებაც ფონეტიკურ პრინციპზეა დაფუძნებული: სიტყვის მთელი მარცვალი შეცვლილია შესაბამისი წარმოთქმის მქონე ლოგოგრამით: მაგ. 2main – demain; vi1 – viens, ojourd'8 - aujourd'hui; re100 – ressens; qoi29 - quoi de neuf.

სილაბოგრამებსა და ლოგოგრამებს ზოგჯერ ასო-ციფრული ომოფონების სახელწოდების ქვეშ აერთიანებენ. მასში შედის ყველა ის ვარიანტი, რომლებშიც ციფრებით ან ასოებით შეცვლილია იგივენაირი წარმოთქმის მქონე სიტყვების ან ასოთა ჯგუფი. აღნიშნულ ფენომენს კრისტალი ასოებისა და ციფრების “რეზუსულ შესაძლებლობას” უწოდებს [Crystal, 2001: 229].

4. **ფონეტიზირება** მოცემული სიტყვის წარმოთქმას წარმოადგენს წერილობით და უფრო მოკლეა, ვიდრე სტანდარტულად ჩაწერილი სიტყვა. ფონეტიზირება სხვადასხვა ხერხით ხდება:

- დიგრამის მონოგრამით წარმოდგენა: que – ke; qui – ki;
- დიგრამის ფონეტიზირებული დაშლა: toi- toa;
- მუნიჯი თანხმოვნების მახვილით შეცვლა: tu es belle – tu é belle ; demander –

demandè; et – é; choisirais – choisiré;

- მუნჯი ასოების ამოგდება: dire – dir; nouvelles – nouvel;
- ფონეტიზირებული შერწყმა, რომელიც ძირითადად ეხება:
 - o კლიტიკურ ერთეულებს (clitique): **jatend son cou 2fil** [J'attends son coup de fil]; **gspère qtu va bien** [J'espère que tu vas bien];
 - o მსაზღვრელებს: **c le foot ki te mé ds 7eta** ? [C'est le foot qui te met dans cet état ?]; **moi g lepermi** [Moi j'ai le permis];
 - o წინდებულებს: **g ésayé 2tapele pl 1 2foi** [J'ai essayé de t'appeler plein de fois]; **jti1 bcp tro àtoi** [je tiens beaucoup trop à toi];
 - o როთულ ლექსიკურ ფორმებს: **Keske tu deviens et kestufé ojurdhui** ? [Qu'est-ce que tu deviens et qu'est-ce que tu fais aujourd'hui?].

5. კლიბინგი წარმოადგენს შემოკლების იმ ფორმას, რომელშიც სიტყვის რომელიმე ნაწილი წაშლილია: d'hab – d'habitude; tt – tout; ti – petit; probl – problemas; ds – dans.

6. კონსონანტური ჩონჩხის მისაღებად მომხმარებლები სიტყვიდან (ან ზოგ შემთხვევაში წინადადებიდან) აგდებენ ხმოვნებს იმ შემთხვევაში, როცა ეს ხელს არ უშლის სიტყვის აზრის გაგებას. ამის მაგალითებია: msg=message, dsl = desolé(e), pr=pour, Je t'aime = jtm an gtm.

ზემოთ მოყვანილ შემოკლების ფორმათა აღსაწერად ჩამოვაცალიბეთ ოთხი ფორმალური კრიტერიუმი და მიღებული შედეგები ცხრილის სახით წარმოვადგინეთ. აღნიშნული კრიტერიუმებია :

- გრაფემის ტიპთან დაკავშირებული კრიტერიუმი: პუნქტუოგრაფიკული ტოპოგრამა თუ ალფაგრამა? თუ საქმე გვაქვს ტოპოგრამასთან ცხრილში გვექნება ნიშანი « + » (ალფაგრამის შემთხვევაში კი - « - ») ;
- ნორმისგან გადახრის კრიტერიუმი: მოცემულ ვარიანტს აქვს თუ არა ტენდენცია ლინგვისტური კონტექსტის მიუხედავად დარჩეს ნორმისგან გადახრილ ვარიანტად (ცხადია, ამოსავალი წერტილი ორთოგრაფიული ნორმა)? თუკი

პასუხი დადებითია, მაშინ გვექნება « + » და პირიქით ;

- რაოდენობრივი კრიტერიუმი: გრაფემათა რიცხვის შემცირება (“-“), სტაბილურობა (“=”) და მომატება (“+“);
- ორალიზაციის კრიტერიუმი (როცა ეს შესაძლებელია): ზეპირი წარმოთქმისას ვარიანტის თვალშისაცემობის აღქმა შეუძლებელია (“+”) თუ შესაძლებელია (“-“)?

	გრაფემათა ტიპი	ნორმისგან გადახრა	რაოდენობრივი კრიტერიუმი	ორალიზაცია
აკრონიმია	–	+		Ø[1]
სილაბოგრამა	–	+	–	+
ლოგოგრამა	+	+	–	+
კონსონანტური ჩონჩხი	–	+	–	
ფონეტიკური დამწერლობა	–	+	–	-/+
კლიპინგი	–	+	–	-

ჩანს, რომ მოცემულ ცხრილში განხილული კატეგორიების ერთმანეთისაგან იზოლირება ძნელია. ეს ჯგუფები გარკვეულწილად გადაკვეთენ ერთმანეთს, მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა დამახასიათებელი ნიშანიც აქვთ.

შეუძლებელია ამგვარი კატეგორიზაციის დროს, ფორმალური კრიტერიუმის გარდა, არ გავითვალისწინოთ სუბიექტური კრიტერიუმიც. ამის დასადასტურებლად განვიხილოთ “fai”-ს მაგალითი, რომელიც ხშირია ჩვენს საკვლევ კორპუსში. ერთი შეხედვით, იგი შეიძლება შეცდომად მივიჩნიოთ. ამ შემთხვევაში საქმე გვექნება ბეჭდვით ან ნორმის არცოდნით გამოწვეულ შეცდომასთან. თუმცა, მეორე მხრივ, სრულიად შესაძლებელია ორთოგრაფიულ ვარიაციებსაც მივაკუთვნოთ, როგორც ფონეტიკური დამწერლობა. ამგვარად, ორთოგრაფიული შეცდომებისა და ზოგიერთი ვარიანტის გარჩევა ძნელია. შესაძლოა ორთოგრაფიული შეცდომა განზრახ არის

დაშვებული უფრო სწრაფი წერის მიზნით. ამ შემთხვევაში ძალაუნებურად გადავდივართ ვარიაციაზე. ასე რომ, ყველაფერი გამომდინარეობს ავტორის განზრახვიდან. შესაბამისად, საქმეში ერთვება ადრესანტის სავარაუდო ინტენციონალობა.

ამგვარად, როგორც ჩანს, ისეთი მონაცემის კატეგორიზება, როგორიცაა სმს შემოკლებები, წმინდა ფორმალური კრიტერიუმებით თითქმის შეუძლებელია და დგება “ურთიერთგადაკვეთის” გადაულახავი პრობლემის წინაშე. ამიტომ აუცილებელი ხდება სუბიექტური კრიტერიუმების გათვალისწინება.

კორპუსის მონაცემებზე დაკვირვებით ადვილი შესამჩნევია, რომ ხშირად გამოყენებული ვარიანტებისგან განსხვავებით, რომლებსაც თითქმის სტერეოტიპული ხასიათი აქვთ (მაგ. ke - que, ki - qui, c - c'est, d - de და ა.შ), შედარებით იშვიათი ვარიანტები (მაგ. 2pui, 2main, an penC, pouV, tRminé, DciD) უმეტესად ერთსა და იმავე მომხმარებლებთან გვხვდება. აქედან გამომდინარე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სმს შემოკლებათა ამგვარი გამოყენება გარკვეულწილად მომხმარებლის, როგორც “ენობრივი არსების,” იდენტიფიცირების როლსაც ასრულებს. თუმცა გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ამგვარი “მაიდენტიფიცირებელი” ვარიანტები გვხვდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ადრესატიც სმს-ის მუდმივი მომხმარებელია და შეჩვეულია ამგვარ “მეტყველებას”. სხვა შემთხვევაში, როდესაც ადრესატად არის “უცხო” ან შედარებით დისტანციაზე მყოფი ადამიანი, შეტყობინებას უფრო სტანდარტული სახე აქვს. მაგალითისათვის განვიხილოთ ერთი და იმავე მომხმარებლის მიერ გაგზავნილი სამი შეტყობინება:

1. Je penC pa ke l'amitié pouV se tRminé en haine...mé pourtant là c le K...oui je te hais
Sophie

2. A toi ki fu importante ds ma vi je sui dsl mé ojourd'8 g DciD ke tu nen feré + parti.

3. Bonjour, j'ai laissé le livre chez votre voisine. Merci. Jean.

მესამე შეტყობინება აშკარად დისტანციაზე მყოფ ადრესატს მიემართება და დანარჩენი ორისაგან განსხვავებით სტანდარტულ წერილობით ნორმას წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს ასევე “ენობრივი საზოგადოების” წევრობაც.

გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია, თუ რა მიზნით და რა განწყობით წერს ავტორი შეტყობინებას:

1. tu fai coi c soir ?

2. tu pren la ru a droit du ron poin c just en face dla bibliotek

3. coucou jespere que tu vas bien car moi non. je ne sais pas comment te le dire car tu es une fille si belle et si intelligente mais je peux pas continuer a te mentir, je n'éprouve plus de sentiments pour toi mais sache que tu resteras ma meilleure amie quoiqu'il arrive. gros bisous

ერთი და იმავე მომხმარებლის ამ სამი შეტყობინებიდან პირველ ორში გამოყენებულია ტიპური სმს მეტყველება მაშინ, როდესაც მესამე შედარებით სტანდარტული ფორმითაა დაწერილი და მხოლოდ ასომთავრულების გამოტოვება შეინიშნება, რაც აპარატის შეზღუდულობით შეიძლება აიხსნას. მესამე შეტყობინებაში ავტორი აუწყებს ყოფილ შეყვარებულს, რომ უნდა დაშორდეს, რაც თვითონაც გულს სტკენს. ამ შემთხვევაში ავტორი ამჯობინებს სტანდარტულ წერას, რაც, სავარაუდოდ, უფრო მეტ სერიოზულობას სძენს შეტყობინებას. ამგვარად, სმს-ის მომხმარებელი, ერთი მხრივ, ცდილობს სმს შემოკლებების საშუალებით თავისი “იდენტობის” ხაზგასმას, მეორე მხრივ, იძულებულია, მათი ხმარება კონტექსტის მიხედვით შეზღუდოს. აქედან გამომდინარე, მომხმარებელი, როგორც “ენობრივი არსება”, ერთგვარი ლინგვისტური ქამლეონის სახეს იღებს, რომელიც ფერს იცვლის სოციოლინგვისტური მონაცემების მიხედვით და ამავედროულად ინარჩუნებს თავის მაიდენტიფიცირებელ ფორმას.

ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემების ანალიზიდან გამომდინარე შეიძლება

დავასკვნათ, რომ მოკლე ტექსტურ შეტყობინებებში გამოყენებული ორთოგრაფია არის:

- ჰეტეროგენული - ერთი სიტყვა შეიძლება ჩაიწეროს სხვადასხვაგვარად როგორც ერთი და იმავე მომხმარებლის, ასევე სხვადასხვა მომხმარებლის მიერ.
- პოლივალენტური და პოლისემიური - ერთი და იგივე ელემენტი შეიძლება წაკითხულ იქნას სხვადასხვაგვარად.

სმს ორთოგრაფიის მიზანია:

- დროისა და სივრცის ეკონომია;
- ენობრივი იდენტიფიკაცია.

ადვილი შესამჩნევია, რომ მოკლე ტექსტურ შეტყობინებებში გამოყენებული ორთოგრაფია სტანდარტული წერითი მეტყველების ნორმებისაგან საგრძნობლად განსხვავდება. ინფორმაციისა და კომუნიკაციის ახალი ტექნოლოგიები ენობრივი ნორმების „შესუსტების“ მიზეზი ხდება, რაც ფრანგული ენის მაგალითზე განსაკუთრებით კარგად ჩანს. ყოველდღიური ზეპირმეტყველების სპონტანური ტრანსკრიფციით სმს მეტყველებას სააშკარაოზე გამოაქვს სტანდარტული ორთოგრაფიის ყველაზე „მგრძნობიარე ადგილები“ და ფრანგულ ენას აკადემიური ჩარჩოებისგან ათავისუფლებს. ამგვარ კონტექსტში ენობრივი ვარიანტის ცნება, რომელიც აქამდე მონოლითური, „ერთადერთი“ ნორმირებული ორთოგრაფიის ჩრდილქვეშ იმყოფებოდა, სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება.

[1] Ø : მოცემული კატეგორიისთვის არარსებული კრიტერიუმი.

ლიტერატურა

1. Anis J. Internet communication et langue française, Paris, Hermès Science Publications.- 1999
2. Carton F. Oral: variabilite et apprentissages, Le français dans le monde, n. special janvier.- 2001
3. Crystal D. Language and the Internet, Cambridge, CUP.- 2001
4. Fairon C. / J.R. Klein, S. Paumier. Le Langage SMS, Louvain University Press (PUL) - 2006
5. Grinter, R. E. Wan2tlk?: Everyday text messaging. Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems (pp. 441-448). New York: ACM Press.- 2003
6. Hard af Segerstag, Y. Use and Adaptation of the Written Language to the Conditions of Computer- Mediated Communication, PhD thesis, University of Goteborg.- 2002
7. Kasesniemi, E.-L. / P. Rautianinen. Mobile culture of children and teenagers in Finland. In J. E. Katz & M. Aakhus (Eds.), Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance (pp. 170-192). Cambridge: Cambridge University Press.- 2002

სარჩევი

1. ბელა შავლეხიშვილი	
წოვა-თუმები ქართულ სოცოკულტურულ სამყაროში.....	2
2. ბექა კობახიძე	
საქართველოს "კავკასიური როლი" და რუსეთი: 1918-21 წლები და ღევანდებლობა.....	12
3. ვახტანგ იმნაიშვილი	
ძველი ქართული ენის ლექსიკიდან: მანდა.....	31
4. ზვიად შერაზადაშვილი	
თრიალეთის კულტურის ცულების ქრონოლოგიის, განვითარების ეტაპებისა და ტიპოლოგიის საკითხები.....	43
5. თამარ ყალიჩავა	
ხელოვანის შეოქმედებითი თავისუფლების პრობლემა ტოტალიტარულ სახელმწიფოში (გრიგოლ რობაქიძის "ჩაკლული სულის" მიხედვით).....	56
6. თამარ ჭუმბურიძე	
მიქელ თარხნიშვილის ქართველოლოგიური მოღვაწეობის რამდენიმე ასპექტის შესახებ.....	68

7. მერაბ ბერიძე
რამდენიმე ქართული ანთროპონიმისა და ტოპონიმის ეტიმოლოგიის საკითხი.....88
8. კონსტანტინე ბრეგვაძე
გალაკტიონის სიმბოლისტური და ნოვალისის რომანტიკული პოეზიის
ტიპოლოგიისათვის.....99
9. გაიანე მანასიანი
გალაკტიონის სიმბოლისტური და ნოვალისის რომანტიკული პოეზიის
ტიპოლოგიისათვის.....116
10. ნათია ამაღლობელი
ორთოგრაფიული ვარიაცია ფრანგულ მოკლე ტექსტურ დისკურსში.....128